

БОГУМИЛ ХРАБАК

**РУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ И ЊЕГОВА ДУБРОВАЧКА
НАСЕОБИНА**

Рудник, јужно од планине Штурац, код Горњег Милановца, стари је мајдан и рударско насеље. Све до средине XX века сачувани су многобројни трагови античке и средњовековне рударске делатности, распршени на великој површини од преко 16 квадратних километара; најгушћи остаци рудокопње простиру се јужно од рудничких врхова и тросквишта, у изворном крају Јасенице и у долини речице Деспотовице и Мајданске реке; нешто тросквишта има и источно од Рудника, у горњем току речице Сребрнице. Примерци сулфидне руде особито се често срећу око места Језерско; једна рудна греда мрко обојене рудне масе, дуга 1.000, а широка 30 метара, није ни најстаријим становницима тога краја могла остати незапажена. Нажалост, нема научних података о рударству у праисторијско доба и то просто због тога што још није извршено систематско испитивање. Познати археолог проф. М. Васић допушта могућност да су праисторијска насеља између Авале и Рудника могла настати у вези са рударством.¹

У доба владавине Римљана у средишним деловима Балканског полуострва, на Руднику, као и на другим местима шумадијске рудне области, било је копања рудаче. О томе сведоче остаци римских грађевина и трговачких свратишта, где је и топљена руда. На левој обали Јасенице, по Ф. Каницу, била је римска тврђава, која је касније обнављана и дограђивана, све док Турци коначно нису напустили Рудник (1815). Ту су нађени и комади римског новца. Важно откриће извршио је Јанко Шафарик августа 1865. године код места Старо Рудничко, источно од Великог Штурца, где су у двама јаругама, поред става двају потока, установљени древни мајдани и где је откривена плоча са натписом Септимија Севера (193—211). Римско насеље морало је ту постојати и пре владавине поменутог цара, јер се у натпису говори да је Септимије Север обновио храм богиње Мајке Земље, заштитнице рудара. Јужно од Штурца Шафарик је испитивао остатке „једне знатне вароши са знацима христијанским“. Он ту ставља „стари србски Рудник“. Овде су нађене рушевине неке цркве са око 60 гробова око ње; из развалине цркве извађена је једна римска плоча са натписом, за коју је Шафарик мислио да је, свакако, донесена из Старог Рудничког. На добар пушкет од цркве пронађене су руине и друге мање цркве, такође окружене гробовима. За обе те богомоље, с обзиром на правац њиховог пружања, Шафарик је сматрао да су биле православне. Турски Рудник, према мишљењу овог истраживача, био је на северозападној страни Великог Штурца, на левој обали Јасенице, близу данашње варошице.²

Према једном мишљењу, у римској Горњој Мезији постојала су два рудничка дистрикта, од којих је дардански морао обухватати и окна на Руднику, Космају и на Авали.³ Познати стручњак нашег средњовековног рударства проф. М. Ј. Динић држао је да се не може одржати Шафариково навођење да је српско средњовековно насеље на Руднику било јужно од Великог и Малог Штурца, где је он нашао трагове двају цркава; оне би само сведочиле да је на рудничком подручју било и мањих насеља, уз рудничко.⁴

Од теренских остатака нађени су фрагменти старе калдрме (широке 2,7 метара) на деоници куће Рајка Ивковића, до локалитета Мисе.⁵ Од Дубровника до Рудника путовало се седам дана у време повољних климатских прилика, а 12 до 15 у време неповољних услова.⁶ Каравани су из Дубровника само изузетно ишли директно до Рудника; М. Ј. Динић нашао је само један уговор у коме је као крајња станица био означен Рудник.⁷ Путна мрежа средњовековне

Србије показује да се до Рудника долазило од Моравског Градца (Чачка), до кога се стизало или од Ужица и Пожеге или из правца Ибра, од Жиче. Од Рудника је друм ишао право на Београд, а један и до раскрснице код Ваљева на путу према Београду.⁸ Сребро и восак, уз стоку, били су главни производи који су изношени на пијацу у Руднику.⁹

Рудник у Шумадији спадао је у ред краљевих тргова, а као мајдан историјски се јавио после најстаријег српског средњовековног рудника — Брскова. Као и Брсково, имао је своје локалне прописе („законе“), који су трговци гледали да изиграју.¹⁰ Прве сигурне вести о средњовековном Руднику потичу из 1293. године, кад је место означено као део Срема, тј. саставни део „сремске земље“ краља Драгутина. Драгутин је тај део Шумадије држао већ једанаест година и биће да је он довео рударе Сасе у Рудник, тако да је под његовом владавином обновљено некадашње римско рударство. Рудник је брзо напредовао у привредном смислу, па је постао друго рударско средиште српских земаља, не само по временској појави, него и по значају. Рудокопња је утицала да буде, подигнуто насеље неаграрног живља и отворен локални трг, што је за собом повукло и развој трговине, и то не само регионалне. Почели су долазити каравани и из Дубровника и из Брскова. Један такав транспорт из Брскова, којим је у јесен 1296. као капетан заповедао Петар Мат. Рубуца, био је на путовању нападнут од неког Станислава Црвеног, свакако српског феудалца; караван је морао бити од већег значаја, јер су седморица трговаца одбили да намире свој улог за покриће заједничке штете („авареа“), док су остали уплатили свој део.¹¹

Привлачан због свог рудног боатства, Рудник је ускоро почео да мења господаре и да буде својеврстан политички барометар у оквиру српских земаља. Након краткотрајне владавине над целом немањихком државом (1276—1282), краљ Драгутин је споразумом у Дежеву (1282) предао власт свом млађем брату Урошу Милутину, а као краљ Стефан је задржао за себе само области око Рудника, Ариља и доњег тока реке Лима. Две године доцније добио је од Угарске на управу Мачву, Београд и Усору у северној Босни. Драгутин је покушао да своју пространу област у Посавини и Подунављу заокружи преузимањем области Браничева, али у томе није најпре успео. Штавише, господари Браничева, Дрман и Куделин, упали су у Драгутиново подручје и опљачкали га, а њихови моћни савезници Татари стигли су до Мачве, одакле су желели да

пређу преко Саве. Драгутин је тада био присиљен да се за помоћ обрати брату Милутину; заједничким снагама успели су да сломе отпор Дрмана и Куделина и да Браничево око 1291. прикључе Драгутиновој држави.¹² Нема података о евентуалном страдању Рудника за време упада браничевских велможа у Драгутинове поседе.

Изгледа да је ово проширење Драгутиновог подручја заједничким напорима и средствима, уз стално јачање Рудника као привредног средишта, изазвало неслогу између Драгутина и Милутина. Може се дозволити претпоставка да је Милутин, као цену за своје жртве и услуге у рату за Браничево, тражио од брата управо обогаћени Рудник. Отворен рат између браће био је одложен Милутиновом заузетопшћу на другој страни. Пуни раздор међу Урошевим синовима настао је са измирењем краља Милутина са Византинцима (1299). У оружаном сукобу Рудник је 1301. дошао у руке Милутина.¹³ У мировном споразуму, закљученом 14. септембра 1302. између Милутина и Дубровчана, „закон“ који је важио за плаћање дажбина Дубровчана у Брскову проширен је и на Дубровчане у Руднику.¹⁴ Проф. М. Ј. Динић је сматрао да је, кад је успостављен мир, Рудник враћен „сремском краљу“.¹⁵ То мишљење је он сам касније засенчио; оно је доведено у питање због тога што је један страни извор из 1308. године навео и Рудник у низу од седам рудника сребра које је држао краљ Милутин. Рудник је свакако припадао Драгутиновом подручју 1312—1313. године. После Драгутинове смрти (у пролеће 1316), Милутин је поново посео издашан мајдан и трговиште Рудник, затворивши синовца Владислава II.

После Милутинове смрти (1321), Владислав II се утврдио у рудничком крају. Око њега је водио борбе са Стеваном Дечанским. У тим борбама важну улогу играла је тврђава Острвица. У јесен 1323. трговци у Руднику дали су поклон краљу Владиславу II. Но, полкрај те године Рудник је ушао у посед краља Стевана Дечанског (Уроша III). Присталице Владислава II, међу којима и богати дубровачки трговац Менче Менчетић, затворили су се у тврђави Острвици. Држање Менчетића изазвало је Стевана Дечанског да Дубровнику учини озбиљну замерку због мешања његовог поданика у унутрашње ствари Србије, тражећи да кнез и веће Дубровника нареду Менчетићу да тврђаву преда српском краљу. Влада у Дубровнику се изговарала да се Менчетић у искрслим сукобима морао склонити у утврђено место, како би спасао живот и своју имовину и да су за држање Острвице меродавни српски великаши, а не Дубровчани.¹⁷ Историчари мисле да је Владислав II остварио

позиције на Руднику тек у јесен 1323. а не 1321. године, како је мислио М. Ј. Динић. Пада, наиме, у очи да су му тек тада дубровачки трговци на Руднику предали дарове. Као близак Владиславу II, М. Менчетић је био сведок при издавању повеље октобра 1323. године. Краљ Стеван Дечански није прихватио дубровачко тумачење о држању Дубровчана на Руднику, па је, почетком 1324. године, позатварао трговце града св. Влаха у својој држави и узаптио њихову имовину.¹⁸

Владислав II је коначно потиснут у Угарску, а Рудник је прикључен српској држави. У име краља у месту је столовао кефалија, слично као у градским насељима на југу српске краљевине.¹⁹ Он је, не само управљао градом, него је мотрио и на околно подручје, с обзиром да је граница српске државе на северозападу била доста лабилна. Српско-угарски ратови вероватно су вођени и на подручју Рудника. У пролеће 1335. године, на пример, у граду под Срђем очекивало се да ће угарски краљ Карло Роберт у свом упаду у Србију доспети и до Рудника. Претпоставка је забележена због тога што је Ђуњо Ђорђић закупио дубровачке царине за годину дана, али му је резервисано право да у случају доласка угарске војске у Рудник сам одлучи да ли ће задржати царински закуп. Податак је врло значајан: указује да је могућност остваривања прихода из држања царине у Руднику битно утицала на целокупан царински доходак Дубровчана. Уосталом, и предвиђање да би управо Рудник могао бити циљ напада угарског краља, довољно говори о општој привлачности, тиме и о економском значају Рудника.²⁰

За време Душановог рата са Угрима (средином 1354) краљ Лудвик I налазио се у Београду, а цар Душан на Брусници под Рудником. Према Орбинију, угарска војска опустошила је простор до Ломничке шуме и до Рудника, али се затим брзо повукла преко Дунава. Нови напад краљ Лудвик је предузео у доба владавине слабог Уроша (1359); удар је, такође, био усмерен против Рудника, који су Угри заузели и у њему се две-три недеље бавио краљ Лудвик. Но, опет је уследило повлачење и Рудник је остао у српској држави.²¹ Угри нису нашли на планинском терену никакав значајнији плен, јер су Срби све вредније одвукли у шуме, а сељаци су пресретали мање угарске одреде.²²

У време распадања српске државе Рудник се најпре налазио у рукама кнеза Војислава Војиновића (пре његове смрти 1363).²³ Године 1367. град је држао жупан Никола Алтомановић. У годинама 1370. и 1371. Рудником је владао кнез Лазар Хребељановић.²⁴

Кнез Лазар је, уз велики напор, присвојио Рудник, док је његов савезник босански владар Твртко I у исто време лако посео много веће територије на горњој Дрини.²⁵ Ту чињеницу лако је објаснити ако се претпостави да је Никола Алтомановић упорније бранио оно што је сматрао да знатно више вреди и доноси већи доходак. Крајем 1371. или почетком 1372. Алтомановић је повратио Рудник, па је у октобру ове године примио од Дубровчана 2.000 перпера светодимитарског дохотка и тако постао први великаш коме је дат данак раније плаћан само владару.²⁶ Године 1372. намеравали су босански фрањевци да у Руднику саграде самостан свога реда.²⁷ Међутим, од септембра до новембра 1373. Никола Алтомановић је поклекнуо пред удруженим противницима његове власти, изгубио своју област и сишао са историјске позорнице.²⁸ Кнез Лазар је од тада чешће боравио на Руднику, па је ту издао и неке повеље.²⁹ Уз Ново Брдо, Рудник је кнезу Лазару омогућио стицање знатних средстава, што се огледало у целокупној политици кнеза Лазара.³⁰

У рудничком крају налазили су се поседи Николе Зојића, уз Белоцрквића, главног завереника против кнеза Стевана Лазаревића (1397). Стеван је Новака Белоцрквића ухватио и наредио да се погуби, док је Зојића, који се затворио у Острвици, оружјем приморао да се преда и да се са целом породицом замонаши. Њихов сепаратистички покрет водио је томе да се, уз султаново садејство, Зојићу и Белоцрквићу призна статус обласних господара с тим да признају султанову, а не Стеванову врховну власт.³¹

Поред неверних, у рудничком крају било је и врло значајних верних велможа. Такав је био челник Радич, који се помињао између 1413. и 1435. године; у северној Србији имао је 70 села, од којих нека и око Рудника. Он је 1431. основао манастир св. Ђурђа у Враћевшници, југоисточно од Рудника.³² Радичева баштина била је „одумртна“, тј. без законитих наследника, па је припадала владаревом фиску; Радичево село Вељућу код Рудника деспот је дао цркви у Враћевшници.³³

Благодарећи свом географском положају, Рудник је неко време био поштеђен од турских залета. Почетком XV века неки Дубровчани из Рудника су чак пословали са Турцима, примајући од њих со. Тек после смрти деспота Стеван Лазаревић завладао је страх у рудничком крају од Турака, па су се неки трговци склонили у Острвицу.³⁴ Управо од 1427. године. Турци су се почели слободно шетати по деспотовини, па и у рудничком крају.³⁵ Њихов први озбиљнији напад на подручје Рудника десио се тек 1438, кад су

заузели градове Борач и Острвицу. Био је то увод у прву окупацију Деспотовице, од 1439. до лета 1444. године.³⁶ Покрете маса у 1439. години пратила је куга, која је беснела и на Руднику; заразе је по целој Деспотовини, међутим, било и 1437. и 1456. године (у време турског похода против Београда).³⁷ Године 1439. турски кадија је већ био у Руднику.³⁸ Турци су хватали поједине Дубровчане, као царинике или бегунце.³⁹

У Деспотовини, обновљеној по уговору са султаном, који је деспоту Ђурђу вратио земљу и 24 града (међу којима и Рудник), Острвица је служила као средиште регионалне власти и представљала је једну од најзначајнијих тврђава у унутрашњости земље.⁴⁰ Према мировном уговору, који је султан крајем 1455. закључио са деспотом Ђурђем, деспот је задржао део Деспотовине северно од Крушевца, укључивши и Рудник. Последњих дана следеће године деспот је сахрањен у цркви у Кривој Реци, у горњем току речице која је задржала име Деспотовица.⁴¹ Његова жена Јерина умрла је у Руднику 3. маја 1457. У ноћи после њене смрти њен брат Тома Кантакузин, најстарији син Гргур и кћи Мара, бивша султанија, пребегли су Турцима.⁴² Тако је Рудник био сведок физичког нестанка последњег значајног владарског пара средњовековне Србије, као и политичких трзавица међу члановима династије.

II

РУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ КАО СРЕДЊОВЕКОВНИ МАЈДАН И ТРГ

Средњовековно рударство и металургија Рудника почињу од довођења рудара и топионичара Саса. Ти предузимачи и трговци за рудом дошли су на Рудник или из своје раније насеобине у Србији, из Брскова, или у другом таласу из Ердеља, односно из Словачке.¹ Долазак и изградња посебног насеља рудара значили су и образовање посебне општине са специјалним правима и повластицама. Саско рударство и општина као посебно управно тело одржали су се и у XV веку, кад се у дубровачком архивском материјалу могу наћи немачка имена међу становницима Рудника.² На Руднику се помиње и саски нотар. Саским рударима нису судили патримонијални (феудални) судови српске властеле. У околини Рудника на присуство Саса подсећају имена Ба (Бахпоток) и Миса (са рушевина-

ма старе цркве) и цех Раутар (1442). Појава страних стручњака у рударству није никаква специфичност Србије, него општа одлика средњовековне привреде у Европи. Уосталом, нису Саси били једини странци³ који су доминирали у рударству; Дубровчани и остали приморци, као и покоји Италијан, чак су више користи извлачили него и сами Саси.

С обзиром да је Рудник одмах постао главни произвођач бакра у Србији и да су озлогашени српски грошеви биле новчанице са доста бакра, биће да је тај кривотворени новац припадао и области Драгутинове државе. Како млетачке мере против лоших српских грошева датирају већ од 1282. године, по свему судећи, требаће нешто раније ситуирати рудокопњу на Руднику него што се обично узима. Наш пасионирани нумизматичар Сергије Димитријевић наводи новац са представом краља који држи мач с натписом „монета регис Стефани“: помиње још 1281. године.⁴ Први архивски помен Рудника је релативно познији (1296:1293) јер је уопште нотарска грађа Дубровника и Средоземља у већој маси и континуирано почела да се јавља око 1280 године.

Констатин Јиречек инсистира на наглом напредовању Рудника од 1295. године,⁵ мада се ниједан докуменат или чињеница не везују за ту годину, а нема ни других индикација о наглости развитака баш од средине последње деценије XIII столећа. Поред већ саопштеног податка, постоји још само испитивање једног дубровачког трговца октобра 1297. у вези с продајом неке чохе на Руднику.⁶ Неоспорно је да је трговина одмах следила прве успехе у вађењу и топљењу рудаче и да су Дубровчани често образовали трговачка друштва за продају тканина у великим рудничким местима. Тако је било и у Руднику, где је обављена трговина дубровачких и страних (италијанских) сукана. Дубровачки трговци су одмах желели да се користе правом властитог судовања и правном заштитом, па је већ од јесени 1312. године на Драгутиновом подручју боравио дубровачки конзул за „сремску земљу“.⁷

Рудник је са појавом рудокопње био други мајдан по хронолошком реду у немањинској држави, после Брскова. У XIV веку, кад је прво место по важности и производњи метала заузело Ново Брдо, друго место у погледу продукције опет је било резервисано за Рудник. У доба Деспотовине растао је и значај Рудника, а у преосталом делу српске државе од Рудника је већи економски значај имао само Смедерево. Рудник је, дакле, био вечити „други“.

Проф. Михаило Динић запазио је једну околност у вези са архивском документацијом: што се дубље залази у XIV век, архивске грађе је све више, али то прогресивно увећање података о Руднику је изостало за извесно дуже време. Он је ту чињеницу објашњавао неком стагнацијом Рудника као мајдана и трга, пре свега због лабилности српске границе на северозападној страни и сталном променом господара до 1323. године и опет од шездесетих година XIV века.⁸

Стагнација Рудника, због немогућности да се повољно пласира произведен метал, постојала је и због нерешених односа са главним извозницима (Дубровчанима) краља Уроша Милутина и нарочито Стевана Дечанског управо због држања извесних дубровачких привредника у Руднику. У јуну 1319. млетачки сенат решио је да на двор рашког краља Уроша буде упућен један нотар у вези са стварима дубровачких трговаца. Те године Дубровчани и Млечани су довозили из Дубровника у Венецију злато и сребро, плаћајући царину по три одсто ад валорем. У јулу исте године купци бакра из Дубровника у Венецији давали су два солда за либру на име царинских дажбина док продавцима ништа није узимано. У августу 1324. забрањено је Дубровчанима, па и Млечанима, да одлазе у Рашку, пошто су претходно сами Дубровчани то забранили својим поданицима. У јуну 1326. сенат се консултовао шта треба радити са рашким краљем кад су у питању Дубровчани. Уствари, краљ Стеван Дечански је писао Сињорију и предложио окончање распри са Дубровником; њему је одговорено да ће Венеција предузети мере да се односи стабилизују пошто краљ учини крај спорова са Дубровчанима; у исто време млетачка влада је одлучила да рашком краљу упути Ђованија Калдерарија као свог поклицара.

Резултати Калдераријеве мисије су изгледа, били негативни, јер је у августу 1327. сенат поново забранио млетачким поданицима да иду у земље рашког владара, а они који су тамо боравили — морали су се вратити. Новом посланику, који је ишао на двор рашког краља, препоручени су кнез и општина Дубровника и он је морао да се заложу за ствар Дубровника, јер Венеција није мислила да Дубровник препусти лошој судбини. У децембру исте године наложено је Дубровчанима да проуче писма рашког краља и Которана, а потом је (у јануару 1328) посланство поново упућено рашком краљу. У фебруару исте године дозвољено је Марку Руцинију да поведе рашком краљу шест коња и понесе друге ствари. Месяц дана касније Колуције Гомберто могао је да иде у земље ра-

шког престола, а Донадо де Леђе могао је да превезе у Рашку своје тканине. На ове извозне пропуснице Дубровчани су неповољно реаговали, па су тим млетачким трговцима задржали робу. Због тога је (у мају 1328) писано Дубровчанима да робу поменутих трговаца пропусте, јер се легално шаље. Дубровчани су се тада сукобили и са Задранима, који су слали робу „in regnum Sklavonije“. Због тога је млетачка влада писала Задранима (у јулу 1328), разјашњавајући им спор Дубровчана и рашког краља, али је затражила од Дубровчана да омогуће Задранима да извезу из рашке државе робу коју су слали у њене области. Дубровчани су, међутим, били истрајни у свом држању, па роба Задранима није враћена ни новембра 1328. године.⁹ Даље вести о дубровачко-српском сукобу не постоје у записницима млетачких владајућих већа. И оно што је наведено указује да је готово цела једна деценија (1319—1328) била у знаку пуног раскида увозно-извозних послова Рашке и Дубровника, па и осталих млетачких поданика, који су са Србијом пословали преко Дубровника. Такви привредни односи суседа, који су били упућени једни на друге, морали су се одразити и на српско рударство. Самим тим — и на експлоатационе могућности Рудника, јер су производи рударства били најуноснији за извоз из средњовековне Србије.

Односи Србије са Дубровником и Млечанима преко њега били су од почетка четрдесетих година XIV столећа консолидовани, тако да је у Венецију (у октобру 1343) пристизао бакар и из Немачке и из Дубровника.¹⁰ За извоз бакра из Србије био је, пре свих, меродаван Рудник. Тих година Дубровчани су држали у закупу царинску рудничког трга.¹¹

Поставља се питање: какав је све метал добијан из мајданских рупа Рудника? На основу дубровачке архивске грађе, К. Јиречек је био мишљења да је некад главну руду на Руднику представљало сребро, уз које је добијано и олово, док је у његово време Рудник давао бакар, цинк, олово и гвожђе.¹² Савремени геолог Василије Симић констатује да на Руднику нема злата и тламског сребра, мада рудничке златне мајдане олева и народна песма. Он тврди да је бакар произвођен у свим рудницима Србије у прошлости па и у Руднику, свеједно да ли је реч о бакарним рудиштима (Мајданпек, Кремићи, Лопатница, Липник) или о оловно-цинканим. Добијање бакра на овим последњим мајданима било је више узгредно, спорадично, мада се у неким окнима оловно-цинкане руде бакарне жице јављају толико концентрисане да су се као такве мо-

гле посебно копати. Оловно-цинкано рудиште на Руднику било је познато са свог богатства у бакру, посебно у источним реверима (Бездан). Ту је чак и за Карађорђева времена добијан бакар. Производња бакра у средњовековном Руднику изричито се помиње 1442. године; тада је неки Дубровчанин, заједно са Турцима, одузео бакар и једно окно у коме се копала руда сребра двојици других Дубровчана у месту. Очигледно је да прва турска окупација деспотовине није зауставила производни процес. Ипак, В. Симић налази да нема историјских података да је и бакар извожен из Србије.¹³

Хемијска анализа рудаче рудничких мајдана дала је следеће резултате: оловна руда садржи 99,8 одсто олова и 140 грама сребра на тону руде; бакарна руда показује 94,33 одсто бакра, 0,23 одсто олова и 250 грама сребра на тону руде; оловна глеђ или глета (оловни оксид)¹⁴ има 84,46 одсто олова.¹⁵ Треба претпоставити да су виши слојеви, при земљиној површини, и оловне и бакарне руде, који су управо једино експлоатисани у средњем веку, јер примитивна техника није омогућавала копање у већој дубини, имали већи проценат сребра него руда која се данас вади са веће дубине.

В. Симић је запазио многобројна тросквишта на падинама и у долинама речица око Рудника. Оне већ својом количином и распоредом сведоче о снажној топионичкој делатности. Према традицији коју је записао М. Ђ. Милићевић, у долини Мајданске реке био је смештен велики град, већи него ма који други у Србији; на реци су радиле многе топионице, а за исхрану тога града клано је сваког дана по 80 волова, па и то је било мало, тако да је месо могао добити само онај који порани.¹⁶ Троскве на Руднику, за разлику од троскве у другим мајданима, садрже мало олова и сребра, што сведочи о високом степену топионичарске вештине. Сличну ситуацију показују још само троскве Јањева.¹⁷

У трећој и четвртој деценији XV века, кад је са увођењем у производњу млађих рудника у Србији производња метала достигла највиши ступањ, и на Руднику су и саме рудничке јаме постале предмет купопродајних односа. Неки Радич Рољевић био је дужан Дубровчанину Симку Маројевићу, па му је дао у залог четвртину у цеху (1422). Овом Симку заложили су за дуг део мајданских рупа и браћа Рапсићи (Ђурађ и Никола). Симко је тако стекао права на ископану руду из њихових делова.¹⁸ Челник Радич у повељи манастиру Кастамониту (1430) помиње делове окана које је имао у Руднику.¹⁹ Сребро се на Руднику мерило либром, која је садржавала 12 унчи (1333).²⁰ Литар сребра вредео је 1423. године 22 перпера.

Године 1321. миљар (хиљаду либара) бакра ценио се на 41 перпер (20 и по дуката), а 1518. године 21. дукат. Дакле, после два века само пола дуката више (нешто преко 2,5 одсто повећања). Однос сребра према бакру 1427. гласио је 200:1. Тада је либра сребра продавана за око 21 и по перпера (258 дубровачких гроша, око 8,6 дуката). Било је на Руднику окана (1443) у којима је копана само сребрна руда. За олово Дубровчани нису били заинтересовани на Руднику, јер су га могли набавити и у рудницима много ближе свога града; то је свакако, разлог што нема забелешке о цени олова на Руднику.²¹ Цена сребра је знатно пала првих година отоманске владавине, јер је могућност извоза знатно умањена, па је понуда племенитог метала била већа од потражње. У неком ранијем нерашчишћеном рачуну браће Николе и Мартолице Мар. Лукаревића и удовице и сина Паладина Ив. Гундулића око неких 56 либара, пет унче и три аксаће сребра са Рудника што је експедовано у Венецију и у Апулију, за сребро у Венецији је констатована цена од 20 солди, а у Апулији шест дуката; цена од шест дуката узета је за обрачун и у поменутом спору.²² То је била цена нижа од оне која је одржавана на пијацама косовских рудника у то време. И бакар је у јужнијим крајевима Србије имао бољу цену, па и приликом извоза у Венецију; њега је неки трговац из Трговишта (крај Новог Пазара) продао (1443) у Дубровнику по 44 дуката миљар.²³ Године 1427. према једном обрачуну и миљар бакра на Руднику би стајао 43 дуката, но ту је могућност М. Ј. Динић одбацио као немогућу, приписујући је каквом погрешном бележењу и инсистирајући на континуитету у питању цене бакра.²⁴ Тражење континуитета на рачун конкретних развојних облика и у овом примеру се показало као погрешно.

У Руднику се већ од самог почека рудокопње и топљења рудаче налазила и ковница новца. Она је припадала само владару. Први ковничари били су, према једном мишљењу, Саси и Млечани.²⁵ Први поуздан податак о ковници односи се на 1303. годину, кад се у једном извору помиње рашки новац из Брскова и из других места „Склавоније“.²⁶ У почетку (од око 1303. до око 1312) у рудничкој ковници су, по свој прилици, искиване старе врсте српских динара са заставом (као код брсковских динара) краља Стевана Драгутина, а тек од 1312. појављују се тзв. крстасти грошеви, који се већују за краља Уроша II Милутина. Руднички динар краља Драгутина откривен је само у једној остави (крагујевачкој) са 37 примерака, поред седам комада његових новаца са заставом. Руднички ди-

нари су најраније забележени у изворима јануара 1315, у вези са продајом неке дрвене куће у Руднику. Обрачунавани су у перперима²⁷ (свакако по 12 у перпер). У доба краљева Драгутина и Милутина натписи на новцу били су само латинички, изузев једне врсте коју је Драгутин увео у оптицај, а која има натпис „Стефан раб“²⁸ Новац Стевана Дечанског и Душанов имали су и латиничке и ћириличке натписе. Појава латиничких натписа не би морала аутоматски да значи да је он употребљаван само ван земље, како би излазило по тврђењу Чедо Мијатовића и Растислава Марића.²⁹

Према наводима сведока са једног судског процеса који се тичао сремског бискупа, године 1302. девет, односно десет гроша Рашана улазило је у марку сребра (као обрачунску јединицу), која се, иначе, обрачунавала са по осам млетачких гроша.³⁰ С. Димитријевић је те податке „превео“ тако што је 96 млетачких матапана изједначио са 108 Милутинових и 120 Драгутинових динара. Чистота сребра, према једном дубровачком списку из 1356. године, била је код новаца српских владара следећа: новац Уроша I — 0,998; новац Драгутина — 0,96, па 0,93, али и 0,8 и чак 0,56; краља Милутина — 0,91, Душана — 0,944 и 0,93, али и 0,8; кнеза Лазара — 0,872, Ђурђа Бранковића поново поправљен на 0,941 сребрне чистоте.³¹ Најнижи пад је забележен код Стевана Драгутина; то су оне нарочито гоњене монете, управо коване у Руднику са доста бакра. Чињеницу да је Венеција упутила 1287. посланство рашком краљу (Милутину) због лошег новца С. Димитријевић објашњава тако да је тада само Милутин ковао новац и да је и тај био слабе металне вредности. Ипак, он је бранио Драгутинову провенијенцију једне врсте новца са латиничким натписом, коју је и С. Љубић разврстао Драгутину, а Марић је приписао Стевану Дечанском. Руднички грошеви су били грошеви са мачем и новчанице веће вредности, док су три врсте крстастих гроша припадале Милутину, Стевану Дечанском и Душану.³²

С. Димитријевић је примерке новца који се приписују Владиславу II разврстао у шест група. За његов полудинар (VI врста) Димитријевић сматра да је тешко рећи да је кован у Руднику, док су прве четири врсте свакако ту настале, нарочито III и IV врста са ћириличким натписом, док је V врста (са натписом „монета V Ладислав“) такође вероватно настала у Руднику, али у каснијем периоду.³³

Руднички грошеви курсирали су и у Котору.³⁴

Било је тешкоћа са разним монетама, старим и новим и на самом Руднику. Ове су се сметње јавиле кад је требало установити вредносни однос између старих и нових новчаница при плаћању и обрачуну. Дубровачка влада је својим поданицима у Руднику поручила да се придржавају правила понашања која су вредела код утврђивања односа у последње три године.³⁵

Рад у ковници тражио је квалификоване мајсторе златаре и коваче. Златари су радили и изван ковнице, као приватни мајстори, искивајући лажан новац³⁶ или израђујући разне врсте накита, слично занатлијама и у другим већим градским средиштима и рудничким местима Србије.³⁷ Срба је било не само рударских радника, топионичара и занатлија, него и трговаца. Трговци Срби, а не друге категорије Рудничана домородаца, били су бирани, нарочито од четрдесетих година XIV века за дубровачке грађане. Такав је, примерице, 1358. био и Миладин Радославић.³⁸ Домороци су свакако били: Ивчин Ходановић,³⁹ Дабижив Припковић, који је ступио у Дубровнику у службу као подстригивачко-кројачки шегрт⁴⁰, Ђурађ Дабојевић,⁴¹ Радич Радишић⁴² и Паушин и његов син Никола.⁴³

Поред Саса и Срба, међу становницима Рудника било је и Дубровчана, Которана,⁴⁴ Барана, Улцињана, Сплићана и других примораца, Арбанаса, Влаха и Грка, ко и покоји Италијан (пре свега Млечани и Фирентинци). Свака етничка група имала је сопствена правила, као у варошима Угарске у старије доба, док се грађани нису нивелисали у један сталеж са изједначеним правима.⁴⁵

Ипак, већ тада је све странце, који су највећим делом исповедали римокатоличку веру, сједињавала црквена организација. Њихова верска заједница, као и у осталим католичким трговачко-рударским насеобинама у Србији, потпадала је под надлежност которског бискупа. То је у случају Рудника јасно речено у папском акту, которској дијецези, 1346. године.⁴⁶ У Руднику су постојале две католичке цркве — она посвећена Богородици и црква св. Влаха; обе су Дубровчани који су живели у Руднику или су с њим пословали обично даривали приликом састављања завештања.⁴⁷

Као и Призрен, и Рудник је у XIV веку за страни свет важио само као трговиште („меркато“), а не и као варош. У таквом насељу урбаног типа три су личности давале тон свакодневном животу: (1) већ поменути ђефалија, као заповедник утврђења, редовно Србин; (2) месни кнез, као старешина самоуправно организованог локалног живља, често Дубровчанин или приморац, и (3) цариник, тј. закупац

царинског или доходаринског уреда, обично Дубровчанин или Которанин⁴⁸.

Појам царине био је много шири него данас и обухватао је све дохотке.⁴⁹ Закупник царине налазио се на већим трговима и у значајнијим рудницима. Дубровчанин у функцији рудничког цариника забележен је 1313, али није именом означен.⁵⁰ Никола Лукаревић и Марин Кл. Гучетић држали су рудничку и неке друге царине 1347. године.⁵¹ Лаврица Марков Волкасе (Влкасовић), који се у пословима среће у временском распону од 1352. до 1363, вероватно због познавања прилика у Подунављу, налазио се и у посланствима код краља Лудвика I Великог;⁵² као цариник руднички добио је разрешницу на обављену дужност крајем зиме 1349, кад и Марин и Циво Паскетићи (Гучетићи).⁵³ Цариник на Руднику кнеза Лазара 1371. био је Мароје Вучинић; кнез Лазар је од Богавца Прибојевића, званог Округли, купио тканина за 35 либара сребра и упутио је продавца за наплату на свог цариника на Руднику; Вучинић је најпре одгађао рок исплате, а затим изјавио да није дужан да обави наплату, јер ништа не дугује кнезу; Прибојевић је на то отишао кнезу и показао му неке лажне грошеве, тврдећи да их Вучинић израђује у својој режији; цариник је био затворен и нанесена му је штета од равно сто либара сребра.⁵⁴ Године 1399. и 1402. дужност рудничког цариника обављао је Мароје Лебровић.⁵⁵ Око 1400. године на Руднику и у другим српским местима царину је држао Вукша Мишетић Бобаљевић.⁵⁶ Године 1403. рудничку царину наплаћивали су и обрачунавали Маро Бутров и ортаци, две године касније браћа Јакша и Никша Водопије, као и овећа група ортака — Мароје, Хранко, Остоја и Влатко, Маро Бутров и Хранко Данијеловић са компањонима. Године 1407. руднички цариник био је Јаков Вл. Водопија, 1421 — Лонко Томашин звани Мазуре (?) и Симко Пјеровић, 1422 — Влатко Добројевић и Малко Миловчић, 1423 — Бенко и Федерик Гундулићи, 1429 — Јакша Водопија, 1443 — Јаков Николић и син му Петар. Неки спор у вези с рудничком царином имали су крајем 1386. године међу собом Марко Додојевић, Рачон Степановић и Никола Петровић, али није јасно да ли је спор настао због тога што су били цариници или због плаћања за заједничку робу.⁵⁷

Рудником као насељем управљао је кнез са некаквим већем. Чланови тог већа нису били грађани који су се уздигли изнад осталих и образовали градски патрицијат, а свакако не ни српска властела која је живела у месту. Ти „племићи“ су ибли налик оној

дванаесторици пургара који су постојали у Новом Брду и Сребреници, мада више нису били обавезно чланови саске општине. Кнез је са таквим „племићима“ са Рудника сачињавао општински управни одбор („конгрегацион“), пред којим су уређивана приватно-правна питања из области наследног и имовинског права. Кнез је често могао бити и Дубровчанин.⁵⁸

У месту је живео неко време и сталан дубровачки конзул. Установе таквог сталног трговачко-дипломатског представника преузета је од Млечана, под чијом се врховном влашћу Дубровник налазио (до 1358). Постојао је дубровачки „генерални конзул“ за целу Србију, уз конзула који би, као председник судијске комисије, био именован само за један затражен судски претрес, уз двојицу судија-поротника (најпре називаних „два добра човека трговца“, а потом „судије“). У прво време (већ 1278) тај дубровачки генерални конзул за Србију седео је у Брскову, а касније у Руднику. Године 1311. постојао је посебан конзул за подручје краља Драгутина. Одлуком од 17. октобра 1325. успостављено је стално заступништво за целу Србију, па је постављен „конзул дубровачких трговаца који се баве у Склавонији“. Био је именован на годину дана са платом од 400 перпера; лично се није могао бавити трговачким пословима и морао се налазити увек тамо где би боравио српски владар са својим двором. При обнављању те одлуке (8. марта 1332) установљено је да тај конзул треба да се највише налази у Призрену, и то о трошку дубровачких трговаца у том месту, али и у целој Србији; био је обавезан да посећује све велике земаљске сајмове, да, на захтев дубровачких привредника, одлази на краљев двор, да посећује све земаљске тргове на којима су се задржавали Дубровчани бар двапут годишње, те да пресуђује у распрама својих отечественика; у тежим случајевима имао је обавезу да запита за мишљење и савет дубровачке трговце у Призрену. Његов писар био је дубровачки свештеник, који је сва акта тог конзула уводио у овећу рукописну књигу. Кад је Призрен привредно опао, конзул је прешао са станом у Ново Брдо.⁵⁹

Позната су имена неких од поменутих конзула. У Брскову је 1278—1282. био Гргур Петриња, 1311 — Шимун Растић у области краља Драгутина и његовог сина, 1319 — Климе Гучетић као „конзул трговаца из Дубровника који бораве у Руднику“, 1325 — Пасква Гучетић, око 1332 — Павле Мартинушић, 1333 — Ђуњо Држић, 1334—35 — Петар Рибица, 1336 — Петар Рањина (и његов нотар Гргуш).⁶⁰ Другог јуна 1313. дубровачко Мало веће изабрало је за

конзула дубровачких трговаца и људи у Мачви и у тим крајевима Марина де Керпа.⁶¹ Тада је Мачва била у оквиру државе краља Драгутина. Иако се надлежност тога конзула простирала свакако на целу Мачванску бановину, она није обухватила и Рудник, јер је ту 10. новембра исте године постављен конзул само за Рудник. Хроничар Ђуњо Растић није био егзактан кад је, под годином 1332, навео да је успостављена установа конзула „за сва места Босне, Србије и Рашке, који су пресуђивали и одлучивали у споровима између дубровачких трговаца који су становали у тим земљама, дајући им упутства како треба да се владају у изрицању пресуда у парницама које би убудуће настале“.⁶² Конзул који би у својој компетенцији имао све дубровачке насебине у целој Србији и Босни никад није постојао, ни 1332. године, ни касније. Неспоразум је свакако настао због тога што Растићу у другој половини XV века није био познат термин „Склавонија“ (прпска држава), па је дао народско тумачење, које је подразумевало и Босну као словенску државу у дубровачком залеђу. Неспоразума око дубровачких конзула у Србији (да се и не узму у обзир удаљене области, као што је Египат) било је и у наше доба, чак и у критичкој науци.

Седамнаестог децембра 1387. донесена је у Дубровнику нова уредба о конзулима.⁶³ Према мишљењу једног историчара, та уредба је била на снази током XV века, па он и у време деспотовине пише о генералном конзулу за целу Србију и о посебним конзулима са двојицом приседника у насебинама.⁶⁴ Тај систем, међутим, више није постојао бар од средине друге деценије XV века, кад су уведене посебне архивске књиге за свако веће. Не само што више није било генералног конзула за целу Србију, него нема ни посебног сталног конзула по насебинама. Конзули које су маловећници бирани јављају се само за сваки одвојен спорни случај, и то већ 1399. године, па кроз цело XV и почетак наредног века, и то само са судским функцијама, без дипломатског представљања Републике.⁶⁵ За Ново Брдо били су 23. јула 1382. и 26. новембра 1383. бирани конзули-председници судијских колегија; 15. априла 1384. именована су двојица судија да реше један спор „заједно са конзулом“, ваљда сталним, месним; шестог новембра 1385. изабран је стални конзул за трговце који су боравили у месту који је ту дужност обављао и марта следеће године; осмог јануара и 21. октобра 1387. изабран је конзул-судија, али је 29. новембра исте године именован и конзул за све дубровачке трговце у месту; 24. фебруара 1389. изабран је конзул-арбитар (без двојице судија) да реши захтеве

једног дубровачког патриција у месту; 29. септембра 1381, сталан конзул у месту добио је налог да заврши неки посао.⁶⁶ Петнаестога јула и 14. децембра 1390. именован је конзул да испита сведоке у спору двојице Дубровчана; 17. фебруара и десетог јула 1392. постављен је стални месни конзул, а 21. октобра конзул за пресуђивање размирица; у исто време, 11. октобра 1390. изгласан је у Малом већу месни конзул за дубровачке трговце у Сребреници.⁶⁷ Уредба од 17. децембра 1387. о праву Малог већа да бира конзуле у Србији, Босни, Срему и Бугарској потврђена је 29. новембра 1398, с тим што је то право проширено и на конзуле у Неретви. Но, конзули бирани већ 1399. године (у Приштини) и у првим годинама XV века (у Новом Брду, Трепчи, Плани, Руднику или уопште у Србији, уствари опет у Новом Брду) били су само конзули-судије судијских колегија.⁶⁸ Како су месни конзули били почасни и неплаћени патрицији (изузетно и пучани), који су се и сами бавили трговачким пословима, они чак нису обавезно бирани ни као председници судијских комисија, јер су, природно, понекад на овај или онај начин били умешани у послове о којима је требало да пресуђују или су имали одређене личне односе са парничким странама. Први конзули као председници судских тела на Руднику именовани су у мају 1388. године. Марину Вучихнином, на молбу Муха Мартинушевића, дат задатак да нађе двојицу погодних Дубровчана из места и да као суд извиде најављени случај; нешто касније он је са таквом двојицом поротника имао да представља неки сталнији суд.⁶⁹

У споровима између Дубровчана и домаћег становништва парницу је водио и одлуку доносио мешовити суд, назван порота. Тако је, примерице, поступљено кад је Мароје Прибисалић (1428) тужио Новака Населорића, човека челника Радича, да му је украо коња који је вредео две либре сребра.⁷⁰

Заштита личности и имовине Дубровчана у Деспотовини изгледа да је смањена у условима непостојања ранијих „генералних конзула“, тј. конзула са дипломатским прерогативима. Због тога су тада Дубровчани своје поседе процењивали као нешто не много обезбеђено. Пословна несигурност проистицала је и због све већег фискалног притиска, јер су деспоти (и у Руднику) настојали да увећају своје приходе. Како је тежња већег захватања у зараду страних трговаца остваривана преко цариника, и на закупце царина у Руднику било је повике од стране дубровачких пословних људи, без обзира што су цариници били њихови земљаци, Нови наме-

ти означавани су као „рђав обичај“, односно као новина која раније није примењивана. Због тога је дубровачка влада била присиљена да пише цариницима, својим поданицима, тражећи да не спроводе праксу која раније није постојала. „Иако си цариник — писала је влада Јакши Водопићу — треба да се залажеш да се одрже добри обичаји; ако си неком узео више него што се давало док ти ниси био цариник, има све да им вратиш“. Да је Водопић радио по наређењу деспота, види се и по налогу дубровачке владе да о свом трошку оде на двор деспотов и да издејствује да се царине врате на раније стање и стопе. Када је и знатно касније (8. јануара 1429.) расправљано о жалбама против овог цариника, расправа је одгођена док се не врате дубровачки посланици од деспота Ђурђа, што би указивало на то да ни тада поменути цариник није радио на своју руку, него да је реч о новим фискалним тенденцијама.⁷¹ „Новштине“ у наплати царина на Руднику везиване су и за царинике Влатка Добројевића и Палка Миловчића, па је Влатко као главни закупник царина позван у Дубровник. Спровођење нових финансијских мера вршено је по налогу деспотове курије, али су оне стављане на терет конкретним спроводиоцима, тј. цариницима. Марта 1427. опет је стигла жалба из Рудника на „новштине“, а десет година касније такође.⁷²

Дубровачки цариници на Руднику нису били само цариници у данашњем смислу, него и порески органи деспота на богатом руднику, па и финансијски уред деспота и његове породице. Већ је напоменут случај кнеза Лазара који је исплату у вези с куповином тканина 1371. пребацио на рудничког цариника. Кнегиња Милица, у монаштву Евгенија, наложила је 1405. године својим цариницима на Руднику — Мароју, Хранку, Остоји и Влатку да испоруче Бенку Гундулићу 71 либру и девет унчи сребра.⁷³ Три — четири године раније она је од рудничких цариника Вукше Мишетића Бобаљевића и Јакше и Никше Водопића захтевала да дају Циволину Станишићу сто либара сребра, на што су они позитивно одговорили тек фебруара 1402. године.⁷⁴ Испорука стварно није обављена, па је Станишић у својој опоруци, писаној у Плани 3. септембра 1403, саопштио да му руднички цариници дугују 300 либара сребра. Структура овог дуга је занимљива: главни цариник Мароје Бутровић имао је да преда 35 либара, а Хранко Данијеловић, Остоја Шиљесрдовић и Влатко Милтић по десет либара; остало је Станишићу требало да пристиже из текућих, месечних доходака цариника од ца-

ринског закупа, према ратама са којима су поменута четворица учествовала у држању рудничке царине, и то од руде.⁷⁵

Поменута наплата на рачун руде, према тзв. хицама (које су тежиле три коњска товара, од ког се квантума руда стално стављала у пећ да се ова не би загасила), упућује на закључак да је део откопане руде одашиљан у царинирницу. То није класична извозна царина, јер руда није извожена, него тзв. урбура, тј. део руде који су рударски предузимачи имали да плате владару на име пореза, тј. регалног рударског права. На основу штурих записа у завештању тешко је дати пуне и сигурне закључке, јер је руда могла бити само упућивана у царинарницу, као јавно место, а затим предавана владару, али је могло бити (што вероватније долази у обзир) да су поменути руднички цариници, као право пословно удружење, по посебном споразуму преузимали деспотову урбуру, па ту руду отапали у својој режији, дајући у виду закупа уговорену противвредност деспоту. Деспотов приход од рудничке царинирнице износио је 1423. године 600 либри сребра. Поставља се питање да ли у ту количину ваља укључити и урбуру или је она постојала поред те вредности. На Руднику, као и на другим рудничким местима, постојао је урборер. Његова појава, међутим, не би морала још да значи да 600 либара сребра није обухватало и урбару, јер се улога урборера могла састојати само у томе да контролише њено предавање у царинарницу, без обзира како је уговорен закуп цариника.⁷⁶

Количина од 600 либара сребра годишње⁷⁷ (ако је примењена „танка“ дубровачка мера, то је износило 196 кг и 758 грама) није тако мала. Тешко је претпоставити да је она могла бити добијена само на рачун увозно-извозног промета, јер се Рудник није налазио на граници, него се у тој вредности царине морала изразити само потрошња у месту и извоз сребра, с обзиром да за извоз бакра и олова из удаљеног Рудника Дубровчани нису показивали довољно интересовања. Главнина закупа рудничких цариника морала се односити на метал добијан на Руднику, тј. ту је, по свему судећи, била укључена деспотова урбара. Чести спорови између трговаца и цариника готово увек су се тицали метала, а не царинских стопа на потрошену робу. Цариници су били људи који су на Руднику дуже боравили, често и неколико деценија, и добро су познавали, не само потрошачке, него и производне могућности места. Закупци су понекад били и дубровачки племићи, мада они нису тако често живели на Руднику. Краљ, цар или деспот издавао је царину под закуп обично на годину дана ономе ко би на дражби понудио најбоље

услове. Онај који је добио на лицитацији није могао да намеће царину на робу у промету по свом нахођењу или рачуну, јер би га у томе ономогућили, не само деспот, него и дубровачка влада. Проходни намет на увозну или извозну робу није представљао основну ставку прихода царинског закупа на Руднику.⁷⁸

Рад цариника контролисали су неки органи власти и на самом терену. Писар саске општине изгледа да није имао само дужност пописивања урбаре, јер се у неком сукобу међу Дубровчанима јавио као орган власти, који им је покупио оружје.⁷⁹ Тај орган власти, ипак, није спречавао насилничко понашање неких Дубровчана као цариника. Влатко Добровојевић и Палко Миловчић, на пример, упали су (1422) у дућан Јакова Николића и опљачкали га; Влатко је одузео четвртину једне рудничке јаме Симку Маројевићу, разбио је дућан Мароју Прибисалићу, однео му неке ствари и оковао Мароја и његовог ортака Бољашина, свакако домаћег човека. Јаков Николић и син му Петар као цариници (1442) отели су Божићку Матковићу седам миљара бакра и једно окно, из којег је добијано сребро. Могућност да врше насиља сведочила би да су били слободни у обезбеђивању својих прихода од евентуалних несавесних трговаца.⁸⁰ Поменуто пословно повезивање Дубровчана, као представника капитала и комерцијалних веза, и домаћих људи, који су у компанију улагали рад, није представљало нешто изузетно.

Како су познати износи закупнина за царину неких других рудничких места у деспотовини, постоји могућност да се установи општи значај Рудника као привредног средишта. Године 1417. деспот Стеван Лазаревић издао је сребреничку царину за 3.100 либара сребра, док је пре тога она давала 2.400 либара.⁸¹ Рудник је са 600 либара заостајао за четири, па и пет пута за Сребреницом.

III

ДУБРОВАЧКА НАСЕБИНА НА РУДНИКУ ДО СРЕДИНЕ XV ВЕКА

Дубровчани су се на Руднику јавили крајем XIII века. Почетком следећег века већ су били толико бројни да су имали свог сталног месног конзула. Послови око рудника и у трговини одмах су изазвали спорове, па су се неки Дубровчани почели обраћати српским властима за посредовање, мада је, према уговору, Дубров-

чанима у међусобицама између њих самих следовало њихово властито судовање. Споразум између српског краља Уроша II Милутина и млетачког кнеза (Марка Ђ. Дандола) у Дубровнику био је закључен 1301. године и тицао се рудничких места Брскова и Рудника. Ни краљ, ни његови органи власти, односно неки други, нису смели силом одузимати робу, макар је желели компензирати новцем, нити намирнице (брашно, просо, восак и другу храну). За све што би се примило по слободној нагодби требало је ваљано платити. Трговци на Руднику били су дужни да плаћају оне царинске пристојбе које су већ наплаћиване у Брскову и никакве новине у погледу дажбина нису се могле трпети. Царина се не би обавезно плаћала у Брскову већ на оном месту где би роба била продата. Уколико би слуге дубровачких трговаца биле подвргнуте плаћању казне, глобе се нису могле тражити од трговаца. Промет робе дубровачких трговаца имао је у целој држави српског краља да буде слободан и безбедан. Ако би настала каква штета, њу би морало да плати село у коме је настала; уколико то такво село не би намирило, краљ је био обавезан да покрије штету. Спорна питања између српских поданика и Дубровчана расправила би се на краљевом двору од стране једног српског и једног дубровачког судије.¹

У прво време врло су честе биле штете наношене караванима при пропутовању или од стране цариника, па су сви путници једног транспорта били дужни да је солидарно носе. То је била „авареа“. Они који би се том плаћању одупрли, док се не расправи њихов случај, морали су у општинској комори депоновати вредност коју би били дужни да плате у име „аварее“. Таква штета настала је једном каравану од стране цариника на Руднику. Више трговаца је одбило да плати свој део солидарности (међу којима и Маврица Камазио, Марин Кинес, Госте Гостесо); њихов дуг у поменутој ствари износио је 100 перпера, колико је платио Миха Менчетић неком Притку, како би дошло до изравнања између дубровачких трговаца и краља Милутина; у вези на насталим случајем, краљу су, у име рудничких трговаца, пошли Миха Менчетић и још један и њихови путни рачуна износили су 30 перпера. Свој део „аварее“ имали су да намире и Петар Церио, Симче Скимошица, Гервазио Бучињола и Марко Ник. Цупери, који су у новембру 1312. одбили да изврше уплату свог удела. Дубровчанима на Руднику писмом од 11. фебруара 1313. године било је забрањено да се у вези са међусобним споровима обраћају српским властима. То им је поновљено у писму од 13. марта исте године, уз поруку да сва своја међусобна потраживања

пријаве преко пуномоћника у Дубровнику. У распру Николе Кружића и Гервазија Бучињоле већ су се умешале српске власти. Маврици Камазију и Виту Друговом наложено је (30. марта 1313) да се у року од два месеца појаве пред судом у родном граду. Камазио пије измирио дуг начињен у Дубровнику по обвезници од јула 1308. и јануара 1309. Гргур Менаки је писмом од 7. октобра 1313 био овлашћен да на Руднику прода ствари Николе Кружића и Гервазија Бучињоле и да новац пошаље у завичај.²

Из патрицијске породице Бучињола на Руднику је 1312—1313 боравио и Гервазијев брат Коленда Матин. Симе Скимошица имао је у месту једну кућу, односно део куће, који је завештао Миху Менчетићу. Заједно с овим, краљу Милутину поднео је жалбу рудничких Дубровчана и патриције Симе Мат. Растић. Године 1312. дошло је на Руднику до немиких обрачуна међу насељеницима, при чему је један од њих нападнут мачем Мач су, изгледа, уза се стално носили и колонисти из Дубровника на балканским трговима.⁴ Као што се види, дубровачка насеобина на Руднику 1312—1313. била је већ релативно бројна, јер је изричито поменуто 16 особа, већином патрицијског рода.

Кад је (1316) настао спор с Дубровником око острва Ластова, краљ Милутин је оробео дубровачке трговце у Србији. Није искључено да је међу оштећеним било и трговаца са Рудника. Милутин је ометао дубровачке трговце и 1321. године,⁵ тј. непосредно пред своју смрт. Следеће године забележено је пет нових имена дубровачких насељеника на Руднику: неком Петру и Павлу дубровачки курир предао је владино писмо, а тој предаји присуствовали су и патрицији Каше Кл. Кашица, Тешпа Радов и неки Радоје.⁶ Године 1323. Паско Геро покрао је свог земљака Пала Петреи, па је од дубровачке владе службено опоменут да врати 60 перпера у рудничким грошевима. Последњих дана те године расправљано је о даровању Владислава II од стране Дубровчана на Руднику; у вези с тим писано је Менчу Менчетићу, Марину из Шибеника, Храноју Хранојевом из Трогира и другим трговцима из Дубровника који су живели на Руднику; вредност поклона (од седам либара сребра) требало је сакупити од колониста, али неки, као Храноје, нису хтели да учествују у трошковима.⁷ Поменути Менче Менчетић, забележен и као „кнез Менче“ (јер је вероватно и био кнез насеља), као што је већ речено, повукао се у тврђаву Островицу пред краљем Стеваном Дечанским као присталица Владислава II. Две године касније у вези с њим дошло је до затегнутих одвеса са Србима

због тога што је одбио да преда неки појас српског властелина Војна; Војно је отео већи број грла стоке неких Дубровчана, па се треска умирила тек кад је дубровачка влада исплатила Менчетићу откупну цену за појас.⁸ Свакако у вези са држањем Менчетића 1323. године краљ Стеван зауставио је 1324 неке дубровачке трговце.⁹ Војнов појас у залогу Менчетића сведочи о томе да су се и угледни дубровачки трговци на Руднику бавили заложном трговином, тј. били, према млетачкој номенклатури, „фенератори“.

Тридесетих година XIV века полако се проширује круг патрицијских породица чији су чланови пословали на Руднику. Од Бучињола је и Петар 1330. године трговао на пијаци под Штурцем, где се, изгледа, бавио и предузимаштвом у рударству, јер је 1335. слао неку партију сребра у Венецију. Те године на Руднику је пословао и Орсо Замања, а ту су живела и браћа Марин и Петар Вит. Проданчићи (Баузела). Три године касније Марин се обавезао да ће за четири месеца послати 48 либара рудничких гроша, свакако за тканине које је набављао у Венецији.¹⁰

Поред сребра са Рудника у Дубровник су извожене и свињске, волујске и кравље коже, а можда и стока. У априлу 1330. коже су ношене у транспорту који је претрпео штету, па су Марин и брат му Баузеле (Проданчићи) позвани да уплате свој део „аварее“; Марин је у вези с тим писао на Рудник Маврици Камазију, Петру Бучињоли и Васи Замањи — да и они суделују у трошковима.¹¹

Године 1340. и 1347. Стеван Душан је издао повеље — разрешнице, којима је потврдио да му је Лампре Менчетић, који је са браћом држао царину на трговима, намирио дуговано. Исто је обзнао и о Николи Лукаревићу и Марину Гучетићу, који су с оцем и браћом држали тргове на Руднику, у Призрену, Зети, Валони и другде; они су свели рачуне са царем кад је дошао у Призрен да освети цркву св. Архангела.¹² Свакако је рудничкој насеобини припадао и Томазио Вициари (Вициани), који је 1347. донео у Дубровник лакат леве руке св. Влаха; те мошти је купио од неких Мађара, који су са краљем Лудвиком продрли у Србију у рату против рашког владара.¹³ Северна Србија се, изгледа, била специјализовала у откупу светачких костију, јер су 1528. у Смедереву набављене мошти мученика Козме и Дамјана.¹⁴

Средином столећа Паскве Гучетић трговао је тканинама и другом робом на Руднику, у Призрену и другим трговима Србије. За робу коју је имао у заједници са Ловром Вукосовићем на Руднику, овај је требало да му плати 300 дуката. Слично је Братоје

Радосалић, заједно са неким Срданом, имао на Руднику робе у вредности од хиљаду перпера, где је свакако било и тканина, јер је он у свом завештању навео да има 400 лаката беле раше, два комада платна и фустања. Тканинама је на Руднику трговао и Симе Скимошица.¹⁵ Године 1349. цар Душан је дао разрешницу и Ловру Вукасовићу, па Марину и Циву Гучетићима који су држали рудничку царину.¹⁶ Шездесетих година је чешће пословне додире са Николом Алтомановићем имао Брајан Ненадић; године 1367. био му је јемац за неких 750 перпера у рудничким грошевима, а 1369. добио је разрешницу за неке обављане послове.¹⁷ Иначе, Никола Алтомановић је имао негативан став према Дубровачкој Републици.

У већ поменутом спору Богавца Прибојевића Округлог са цариником кнеза Лазара 1371. Маројем Вучинићем као сведоци означени су: Срдан Богданић, који је био зет мајстора Барића, Радосав његов брат, компањони Јурко Добројевић и Припко.¹⁸ Поменути Срдан Богданић жалио се у Дубровнику на неког Грујицу из Дубровника, који га је извео пред српски суд и помоћу њега му је одузео шест либара сребра. То су могли посведочити: Мароје Смотичић, Средан Сучаковић, Марко, нећак Гинча мачара, Обрад Милевић, Јурко Добројевић, Прибец, брат Мирков, и Петар Балчинић.¹⁹ Иако те немирне године изгледа није било довољно угледних поданика града св. Влаха на Руднику да би се у месту образовао конзуларни суд, ипак је на Руднику било свакако 13 или 14 пучана из Дубровника. Септембра следеће године на Руднику су радила још двојица: Анђело де Мажи и Милатко, нећак Велоја Пресјанића, брат Николе из Дубровника, који су међусобне размирице препустили на решење двојици арбитра из Дубровника.²⁰

Средином априла 1381. године Веће умољених у Дубровнику донело је одлуку да се сви дубровачки трговци који су живели у Угарској, Видину и у Србији (тј. у Руднику, Новом Брду, Призрену и другде) врате у родни град.²¹ Узрок овог наглог повлачења са свих тргова који су се налазили на првом удару Турцима није означен. Кад су се Турци стварно појавили близу Рудника, Дубровчани са тог трговишта ступили су с њима у пословне аранжмане, па су на кредит преузели неку султанову со, коју, потом, нису исплатили. Због тога је Република морала да ствар преузме у своје руке, како она не би добила политички карактер.²²

Почетком последње деценије XIV века на Руднику су се јавила два брата из Бара, Мартин и Павел Мецаквартић; примили су од Симе Николића из Дубровника пет либри сребра, што је

код овога оставио на самрти њихов синовац Никша Мирковић.²³ Већи предузимач на Руднику последњих година овога века био је Марин Лебро (де Лебро), који је 1398. позајмио 460 перпера свом рођаку Франу де Лебро, који је живео у Брвенику, да би купио кућу у Дубровнику.²⁴

Почев од 1402. године у књигама Реформација и Малог већа постоје подаци о избору судијских колегија за вођење парница међу Дубровчанима на Руднику. Те одлуке дају наводе о већем броју Дубровчана, мада сви они у конкретној одлуци нису морали да ефективно станују у овом месту. То се нарочито односи на тужитеље, па и на судије, док су тужени и председници колегија (конзули) обично били из самог насеља. У јулу 1402. изабрани су Влчо Мих. Бобаљевић (за конзула) и Никола Мат. Ђорђић и Марин Лебров (за судије) по тужби Ивана Пет. Гундулића против Јакше Водопије.²⁵ Следеће године именоване су три такве комисије; председници су били Влчо Мих. Бобаљевић (двапут) и Тунко Николетић, судије Марин Лебров и Марин Бутков, (обојица двапут), Мароје Бутков и Братослав Предојевић; као тужитељи иступили су Бенко Гундулић са браћом (двапут), и Мароје Лебров, а тужени су Циволин Станишић, браћа Остоја, Стјепко и Бутко, па браћа Водопија и Влчо Бобаљевић са браћом. У одлуци од 26. априла додато је да им, ако се буде десило да конзул или који од судија нису у месту, идући за пословима, Дубровчани на Руднику могу из својих редова, по властитом нахођењу, наћи замену.²⁶ Као што се види, нека се имена стално појављују и пословање Дубровчана у то доба на Руднику доста је обављано преко рођачких пословних друштава, која су се понекад даље удруживала са сличним рођачким компанијама да се што више средстава концентрише и преузму већи подухвати.

Године 1407. именована су два судијска колегија; конзули су били Иван Лукаревић и Влчо Бобаљевић, судије Павле Братков, Марин Раф. Гучетић (двапут) и Иван Бућа, тужитељи Марин Вл. Градић и Ђухо Михов, а тужени Петар Пипин, Стојко Маневица и Прибислав Гуриновић.²⁷ Следеће године на Руднику је радило шест иследних и судијских комисија; председници су били: Иван Лукин (двапут), Влчо Бобаљевић (трипут) и Влахо Бобаљевић, судије — Марин Рад. Гучетић (двапут), неки Стипановић, Иван Лукин, Марин Лебров, Павле Братков (двапут), Влахуша Братков, Мароје Бутков (двапут), Марин Бутров и Јаков Водопија; иницијатори парница били су Влатко Добројевић и Симко Маројевић, Лонко Томашинин (двапут), фамул Мате Ђорђића Томаш Грдовић, Мароје Лебров, па

браћа Павле и Влахо Браткови; тужени су: Војхоје и Братко Остојаци (иначе копмањони тужилаца), друштво које су сачињавали неки Војихна, Радоје Ратковић за Пујка пок. Томка Николића и други трговци ортаци, браћа Јакша и Матко пок. Влаха Водопије, браћа Остоја и Витко Ђуховић, Марин Лебров и Матко Михојевић, па Маринач Лебров и син му Мило.²⁸ Наглашено породично и не-сродничко удруживање упућује да је већина спорова вођена, не око трговачких, него око рударских ствари, где је требало много више капитала (па и удруживања) него у обичној размени добара. У неким компанијама поједини чланови водили су послове у име других чланова, који су, због преране смрти родитеља, били још малолетни, с обзиром да је капитал остајао у дружини.

Седам парница вођено је на Руднику 1409. године. Као конзули председавали су: Влахо Мих. Бобаљевић (четири пута), Марин Раф. Гучетић (двапут) и Влчо Мих. Бобаљевић; учествовали су као председници: Јаков Водопија (двапут), Марин Раф. Гучетић (трипут), Павле Братков (двапут), Палушко Братков, Влахо Братков, Ђурко Јакушин (двапут) и Иван Лукин; тужитељи су били: Влчо Бобаљевић и браћа, Радоје Злочих, Влахота Добројевић и Симко Маројевић, Марин Лебров, Волелко Бапчић и син му Михац, ортаци Оливијер и Блухи, па Пашко Бокчиновић; изведени су на оптужничку клупу: Николица Џивковић и Радмил Злојчић, Марин Лебров (двапут), Радоје Ратковић, два удружена компањонска пара — Шимун Петров из Бара и Томашинин, затим Остоја и Војихна Тихојевић, Радо Стипановић и његов фамул Мароје и најзад Никола Џивојевић (вероватно раније поменути Николица Џивковић).²⁹ Запажа се да фамули овде, где је цена рада била већа него у обичној чисто трговинској насебини, такође иступају и као тужитељи и као тужени, самостално (као тужитељи) или са својим патронима (као тужени).

Године 1410. радило је на Руднику петнаест судијских комисија. Конзули су били: Јакша Водопић (седам пута), Влахо Мих. Бобаљевић (трипут), Симо Николић, Марин Градић, Марин П. Гучетић, Томаш из Сплита и Томаш Лукаревић; судије поротници су били: Стојко Милетић (седам пута), Јакша Водопија (пет пута), Симко Николић (трипут), Симко Лисичић, Влахо Братков, Лонко Томашинин, (двапут), Никић Водопија, Ђурађ Катић, Бенко Радосалић, Ђухо Ђуховић, Ђухо Тонковић, Томаш из Сплита, Бенко, син кројача Радослава, Ђурађ Дерета, Петар Тонковић и Палко Братков; као подносиоци захтева представили су се: Добровој, фа-

мул Грубача Храњеновића, Симко Николић и Андрија Капићевић, браћа Оливјер Радосалић (двапут) и брат му Бенко, Андрија Мар. Бутков (двапут), Мирослав Милосавић, Никола Пет. Бенеша, звани Дугачки (Лонго), Павле Раф. Гучетић, Стипко, син Ђуха Каравиде, и Милатић Копиловић, Стојко Милетић, Грубач Храњеновић, Влчо Мих. Бобаљевић и браћа, Павао Гундулић, Влатко Добројевић и Симко Маројевић; тужени су: Томаш Баранин, Војихна Тихојевић и Обрад Маројевић, Николац Џивојевић, Савин Бабељић са браћом, Симо Николић, Нико Џивојевић и брат му у Београду или Смедереву, Симе, компањон Томаша из Бара, Радоје Ратковић, звани Злочић, ортаци из Бара Симко и Тома, Ђурић Јуројевић и Никола Џивовић, Никола Крајнић, Томаш и Симић, Добривоје, ортаци Симко и Томаш (свакако опет из Бара), Томаш, Војихна, Витко Џивојевић и Николица, Јунак Припчић, Павле, син Рафа Гучетића, и његов компањон Мароје.³⁰ По насеобинама са уносним пословањем било је више него друге ванбрачних синова дубровачке властеле. У случају Рудника 1410. види се пословно повезивање са дубровачким трговцима из суседних већих места у северној Србији, опет, свакако, да се обезбеди тако потребан пословни капитал на рудничком тржишту, које је пружало добру могућност за пласман новца.

Почетком друге декаде XV века као да је настало неко пословно опуштање на Руднику, јер је тешко веровати да је знатно смањен број парница био резултат пословне префињености и необразложене коректности. Године 1411. образована су само два судијска колегија, Председник је био Јакша Водопија (двапут), судије Стојко Милетић, Оливјер трговац (двапут) и Лонко Томашинин, тужитељи Симко Николић са Андријом Капићевићем, онда Јаков Бенвенутов, а тужени Добоје Радосалић са Николицом Џивојевићем и Томашин, ортак Симков.³¹ Јуди који се означавају по сродству или пословној спрези са неким другим, познатијим у насеобини и у Дубровнику, били су Дубровчани, који су тек улазили у послове, па су се морали на неког ослонити — на рођаке, или ортаке. Слично је било 1412. године, кад су опет радиле само две иследно-судијске комисије. Њихов председник био је Јакша Водопија, судије су биле Лонко Пјеровић, Влатко Добројевић, Стојко Милетић и Радут Зличич, подносиоци жалби: Стојко Милетић и Добоје Мазинић, а тужени су: Симе Николић са Андријом Капићевићем и осталим компањонима и Лонко Томашинин.³² Године 1413. са три парнице ствари су остале у стагнантном стању. Конзули у споро-

вима били су: Симо Николић, Михо Ма. Растић и Јаков Водопија, судије: Радослав Шишмановић и Јурко Џиновић, Јакша Водопија и Влатко Биљ, па Стојко Милетић и Симе Баранин; као тужиоци су наступили Марчин кнежев (свакако момак), овлашћен од свог покојног брата тестаментом састављеним на Руднику и ортаци Болеслав Милатковић и Обрад, док су скривљени били Вретко Миокушевић и Ђурак Вукотић. Именовање судијског колектива 4. јула 1413. посебно је занимљиво: за исти предмет упоредо је бирана и комисија у сремском граду Илоку (у саставу: Пјерко Аруљи, Михо Аруљи и Никола Милошевић) док је иследни поступак и испитивање сведока имао да обави Јаков Водопија са Рудника; у оба случаја је речено да се именовање односи и на суседна места.³³ Треба претпоставити да је по среди случај као и са удруживањем са Дубровчанима у Београду или Смедереву: улагање новца било је атрактивније на Руднику него у суседном средњем подунављу, јер је рударство доносило више добити него увозно-извозна трговина у удаљеним областима; оно што су урадили Београђани и Смедеревци учинили су и Илочани. Судаћи по презимену, Аруљи су можда Фирентинци Ариги, но, у сваком случају, нису родом Дубровчани, него Италијани, који су се у Илоку уклопили у дубровачку насеобину, као најјачу месну колонију католичких Медитеранаца.

Са годином 1414. као да је настало привремено одмрзавање послова на Руднику, јер је изабрано шест судијских колегија. Партице су водили: Јакша Водопија (двапут), Мато Водопија, Лонко Томашинин (двапут) и Стојко Милетић, а као судије саодлучивали су: Лонко Томашинин (трипут), Стојко Милетић (двапут), Радоје Злочић (двапут), Матко Водопија, Ђуро Џиговић, Дабоје Мазинић, Симе Николић и Влатко Добровојевић. Тужитељи су били: Симе Николић (и у име неких Дубровчана из Сребренице), Влатко Добровојевић, Марин М. Бунић, Влахо К. Бунић, Богдан Петровић са Џиванчетом Прогоновићем, Бартол Маринов са Дешаном Матковићем; тужени су: Стојко Милетић са братом Ђуркојем и Симом из Бара, бивши фамул Грубача Храновића Добровој, Симић и Томаш (без сумње, поменути Барани), Џухо Кастрат и двапут Јаков Водопија.³⁴ За ту годину карактеристично је нагло укључивање у рудничке послове двојице патриција Бунића, који нису били рођена браћа, чија породица раније није одржавала додире са мајданом под Штурцем, и појава људи арбанашког порекла, који су долазили из Дубровника, из Новог Брда (Прогоновић) или, можда, из околине Скадра преко врло присутних Барана.

У току наредних година поново је дошло до смањења броја спорова, свакако због смањеног ритма пословања. Године 1415. судијске групе за Рудник биране су четири пута. Председници тих тела били су: Лонко Томашинин (двапут), Јаков и Матко Водопије, а судије: Ђурек Циновић, Радоје Злочић, Стојко Милетић (двапут), Влатко Добрељевић, Бартол Маринчетић, Лонко Томашинин и Симко Маројевић; оптужбе су заступали: Влатко Добројевић, Марин Б. Градић, Симко Маројевић и ортаци Дабижив и Бољашин; тужени су: Бартол Маринчетић, Влатко Добројевић, Добровој Љубисаљић (свакако бивши фамул) и овећа група удружених сиромашнијих насељеника, обично ислужених дјетића — Добровој Љубисаљић, Симе Николић и Петко Бокчиновић, Богослав Добросалић и бивши Дабојев фамул Радослав.³⁵ Карактеристично је да се бивши момци придружују каквој компанији, где су могли улагати пре свега свој рад, јер новца нису имали много.

Следеће године на Руднику је образовано пет судијских колегија. У њима су конзуловали: Оливјер Милчиновић, Бартол Мариновић (двапут) и Бенко П. Гундулић (двапут), а учествовали су у истрази и у пресуди: Стојко Милетић (трипут), Бартол Мариновић (трипут), Влатко Биља (двапут), Симко Маројевић и Оливјер Милчиновић; оптетне захтеве поднели су: Грубач Храњеновић (двапут), Иван Прогонов, Симко Маројевић и Вокше Дедалић; бранили су се: Радохна Бољићевић са Радмилом Злочићем и Добривојем Љубисаљићем, Оливјер Милчиновић са Грубачем Храњеновићем, Лонко Томашинин, Димитар Припковић, а у једном случају није наведен конкретан кривац, што значи да га је истрага тек требало да нађе.³⁶ У питању је вероватно била крађа. На челу судијских органа у насебини долазе сасвим нови људи из редова дотад сиромашнијих пучана, мада је у месту и даље било и патриција. Пучани су се, изгледа, рано осамосталили и наметнули бројем, користећи своје радно ангажовање, које је давало добре резултате. Следеће године судовало се на Руднику само у једном случају; ствар су водили Цумек (?) Томашињић, Бартол Маринов и Матко Водопија у спору Симка Маројевића против Влатка Добројевића.³⁷

Године 1418. послови су нешто кренули, па је изабрано осам судијских колегија. Водили су их: Стојко Милетић (четири пута), Матко Вл. Водопија, Бартол Маринов и неки Братослав (двапут), а у послу су учествовали као поротници: Тонко Томашинов, Симко Мароја Лисица, Стојко Милетић (четири пута), Лонко Томашинин, Бартол Маринов, или Маринчетић, (трипут), Влатко Добројевић

(двапут), Влатко Богданић, Грубоје Храњевић и Влатко Бјела (два пут; са тужбом су се појавили: Радоје Хранић, Иван Прогоновић, Грубач Храњевић (двапут), Мирослав Милошевић, Влатко Богдановић и Михо Соркочевеи; тужени су: Грубач Храњевић, Богдан Петровић, Лонко Томашинић са Добривојем (двапут), Радихна Божићевић, Лонко Томашинић и Милован Ђурђевић, који је боравио и у Подзвонику.³⁸

Пословни импулси 1418. смањени су наредне године, па је на Руднику судовала само једна комисија, у саставу: Лонко Томашинин, Бартол Маринчев и Стојко Милетић, на захтев браће Николе и Ивана Си. Гучетића против Влатка Миокусовића.³⁹

Пет судијских комисија у 1420. години као да сведоче да су послови поново почели да се интензивирају и усложњавају. Поменута судска тела водили су: Стојко Милетић, Влатко Добровојевић (двапут), Симко Маројевић и Влчо Бобаљевић. Као поротници саодлучивали су: Симко Маројевић, Радоје Злочић (двапут), Богдан Сила, Богдан Петровић, Иван Прогоновић (двапут), Бенко П. Гундулић и Влатко Добровојевић. Тужитељи су били: пучани Марин Држић као пуномоћник Лонка Томашининог (у послу је био и неки Никола, који је прецртан), сам Лонко Томашинин, Јакша Водопија (двапут) и дон Никша Радоњић; суђено је: Влатку Добројевићу (двапут), Лонку П. Томашинином (двапут) и компаноњима Симку Пјеровићу и неком Томи.⁴⁰

Године 1421. већ 14 судијских комисија означило је нове пословне успехе, тиме и спорове Дубровчана на Руднику. За конзуле су постављени: Лонко Томашинин (четири пута), Симко Петров, Стојко Милетић (у шест наврата) и Бартол Маринчев (трипут). Дужност судије-поротника обављали су: Ђухо Лигатић (трипут), Симко Лазичић, Лонко Томашинин (двапут), Тонко Томашинин (пет пута), Стојко Милетић (пет пута), Бартол Маринчев (трипут), Влатко Добројевић (трипут), Симко Лисичић, Симко Маројевић (трипут), Џиван кројач (двапут), Влатко Биља, Бољесав Добросалић, Џиван Прогоновић. Као тужитељи наступили су: Никола Си. Гучетић, дон Никша Радов, Радоје Чепрњић (двапут), Бартол Маринчев (два пут), Радоје Николић, Иван Прогоновић, са Николом Јоренцовим, Грубач Храњеновић, браћа Добровој (или Добрије) и Јурко Веселковић (двапут), Симо Мартевић (или Марчинић), Џивко Добровић и Радош Николић. Оптужену страну чинили су: ортаци Влатко Добројевић и Палко Миловчић (трипут), Стојко Милетић, Јурко Ђуховић, браћа Јакша, Никша и Матко Водопија, Лонко Томашинин,

Симко Лисичић (двапут), Ђурко Ђивковић, пословни партнери Влатко Добројевић, Радић Сумпор и Радихна Божићевић, Медоје Матковић, Влатко Добројевић сам, Влатко Добројевић и Пјерко Миловчић, Симко Маројевић као пуномоћник Добројевића и Павка Миловчића.⁴¹ У то време била је очита концентрација послова у рукама мањег броја колониста.

Сталне осцилације у пословању Рудничана довеле су 1422. и 1423. године до смањења послова, а тиме и до умањења броја парница међу дубровачким насељеницима. Године 1422. било је именовано шест судијских колегија. Њихови предстојници били су: Лонко Томашинин (двапут), Бартол Маринов — Маринчетић (трипут) и Мароје Ив. Станчић. Као судије учествовали су у раду: Мароје Станчић (двапут), Стојко Милетић (четири пута), Бартол Маринчев, Лонко Томашинин (у четири наврата), Марин Ив. Станчић. Процесе су покренули: Медоје Божићев, Радош Николић, браћа Стојко и Ратко Милетић (двапут), Стојко Милетић и Лонко Томашинин и Џиван Прогоновић. Под ударом правде нашли су се: Палко Миловчић као компањон Влаха Бигље, Павко и Влатко заједно, Симко Лисичић, Влатко Добројевић са Павком Миловчићем, Павко Миловчић сам, Влатко Добројевић сам.⁴² Следеће године судијских комисија било је седам. У њима су учествовали као председници: Стојко Милетић (пет пута), Лонко Томашинин и Влатко Добројевић, а као чланови: Бартол Маринчев (двапут), Синко Маројевић (четири пута), Стојко Милетић (двапут), Јаков Николић, Симко Лисичић, Влатко Добројевић, Џиван Припчиновић, Мароје Станчић и Јаков Водоција. Тужбе су поднели: Бенко Мар. Гундулић, Вратко Миокусовић, Џиван Прогоновић, Богдан Петровић, Грубач Храћеновић, Симко Маројевић са ортаком Јаковом, онда Радивој и Радослав Булоје. Бранили су се: Влатко Добројевић, Грубан Кранчевић (?), Лонко Томашинин, (трипут), Лонко са Франком Њексом и Вратко Миокусовић.⁴³

Велики век Рудника у доба деспотовине касно је почео, изгледа у правом смислу тек са 1424. годином. После успона те године (14 судијских колегија) није одмах уследило ретерирање на клацкалицу коњуктуре, него је наредне године интензивност пословања (и спорова) био чак и већи (са 19 комисија); са 1426. наступио је само релативан пад (12 парница) да би 1427. година (са 17 парница) спет значила пењање ка пословним врхунцима. Конзули на Руднику 1424. били су: Јакша Влахов, Лонко Томашининовић (пет пута), Стојко Милетић (четири пута), Јаков Водоција (трипут) и Јаков

Викелић (?). Помагали су им поротници: Стојко Милетић (у пет наврата), Влатко Бигла (трипут), Симко Лисичић, Богдан Сила, Циван Прогоновић (трипут), Симко Маројевић (двапут), Влатко Добројевић (трипут), Томко Томашинин, Ратко Милетић, Мароје Станчић, Јаков Николић (трипут), Медоје Матковић, Грубач Храниловић и Јаков Бенвенутов (трипут). Тужбе су доставили: Јаков Драг, Бенвенутов, ортаци Никша Обертић и неки Радич, Мароје Прибисалић, Грубач Храњеновић (трипут), Андрија В. Бобаљевић, Циван Прогоновић, са Никшом Лоренцовим и Милетом Прибетићем, својим компањонима (двапут), Ратко Храњеновић, Марин Држић и Нико Томазијев. Пред суђењем налазили су се: Томаш из Бара, Радул Утишеновић, Радосав, ортак Богдана Петровића, званог Лила, ортаци Медоје Матковић и Божићко са Добривојем Љубисалићем, Влатко Д. Бигла, браћа Медоје и Божић Матковић са Добројем Љубисалићем, Андрија В. Бобаљевић, Лонко Томашинин са Франом Никшиним (двапут), Лонко Томашинин сам (двапут), браћа Медоје и Божићић сами и Влатко Добројевић.⁴⁴

Година 1425. била је за Дубровчане на Руднику једна од најинтензивнијих. Судијским одборима председавали су: Стојко Милетић (шест пута), Јаков Драг, Бенвенутов (седам пута), Лонко Томашинин (пет пута) и Федерико Гучетић. Њихови чланови су били: Стојко Милетић (у десет наврата), Симко Маројевић (шест пута), Јаков Николић (двапут), Никола Томковић, Божићко Матковић (два пут), Лонко Томашинин (пет пута), Медоје Матковић, Јаков Николин (двапут), Симко Лисичић, Медоје Милковић, Богић Петровић, Јаков Бенвенутов, Влахо Бобаљевић, Иван Прогоновић (трипут) и Илија Сарака. Тужбу су поднели: Михо Цедиловић, Симко Маројевић (двапут), браћа Марин и Никола Си. Бунић, Божићко Матовић, Петко Радоњић, Мароје Прибисалић, Иван Прогоновић, Никша Томазовић, Бартол Маринов (три пута), Грубач Храњеновић, Никола Кипигушић (?), Тврдисав и Будисав Богавчићи, Петко Веселковић, Павко Миловчић (двапут) и најзад група — Ђухо Радићевић, Влахота Дабиживовић и Стојко Радиковић. Морали су доказивати недужност: Јаков Водопија и син му Влахуша, Лонко Томашинин (три пута), Франко Никшин, група — Симко Маројевић, Никола Том, Лукаревић (пучанин), Божићко Матковић, Милаш који је становао са Николом Томазићем (двапут), Грубач Храњеновић, Палко Миловчић, група — Симко Маројевић, Ђурков брат Дол (?), Никша, Томазијев, Дабижив Радњевић, Милета Прибитков, Петар кожухар и остали који су били у каравану због наплате „аварее“, група —

Јаков, Никола и Матко Водопије уз Лонка Томашининог, Влатко Добројевић са Јаковом Николиним, Медоје и Божићко Матковић са Лонком Томашининим, Бартол Маринцетовић, Мароје Прибисалић, Лонко Томашинин са Јакшом Драгојевићем, Радоје Зличић са Богданом Прибисалићем, Влатко Добројевић сам, Матко Водопија сам и најзад група — Радован Велоковић, и Радосав Радохнић Булого, компано̀ни.⁴⁵

Конзули судијских тела у 1426. били су: Лонко Томашинић (пет пута), Стојко Милетић (трипут), Јаков Бенвенутов (двапут) и Никола Томин из Сплита (трипут). Дакле, председници су могли бити само људи из ужег круга, у које је Република имала поверење. Њима су у рашчлањавању запетљаних пословних односа помагали: Симко Маројевић (пет пута), Стојко Милетић (пет пута), Лонко Томашинин (двапут), Иван Прогонић (двапут). Божићко Матковић (у пет случајева), Јакша Влахотић, Симко Лисичић, Јакша Драгојевић и Франко Никшић. Тужбу су заступали: Радосав Брајковић, Богдан (Боглац) Петковић, Иван Богавчић, Анђелин Мажи са Франком Никшиним, Милета Прибатовић (двапут), Божићко Матковић, Радишин Јурјевић, Будисав Богавчић, Симко Маројевић, Богдан Прибисалић и Ратко Камарић. Доведени су пред суд: фамул Божићка и Медоја Радосав, Јакша Влахотић, Грубач Храљеновић, Влатко Добројевић са сродницима Бјељом и Палком Миловчићима, Лонко Пјеровић, Јакша Драгојевић, Анђелин Мажи, Обрад ортак Марков, Лоренцо и Маринце, нећаци Бартола Мариновог, Ђурко, брат Добрије, и Лоренца, који је био нећак Мартола Мариновог, Љовро, нећак Бартола Мариновог, са Лонком Томашининим.⁴⁶ Запажа се да нека раније „јака“ имена нестају и из почасних места, да се неки од чешће помињаних сада још више јављају, али та гарнитура не учествује у самим споровима. У њима су заступљени нови људи. Неке родбинске групе су се показале веће него раније.

Године 1427. председници судијских колектива били су: Стојан Милетић (пет пута), Јаков Бенвенутов (девет пута), Јакша Влахотић, (двапут) и Јакша Драгојевић. Као судије-поротници у послу су им помагали: Симко Лисичић, Франко Никшић, Јакша Драгојевић (трипут), Симко Маројевић (пет пута), Џиван Прогонковић (седам пута), Стојко Милетић (четири пута), Божићко Матовић (трипут), Симко Маринов, кројач (можда је то Симко Маројевић), Франко из Котора, Богдан Петровић, Лонко Томашанин, Влахо Јак. Водопија, Јакша Бенвенутов и Франко Никшић. Тужбе су поднели:

Божићко Спарожић, Тврдисав и Будисав Богавчићи, Милета Прибетих, Грубан Храпојевић, Будисав Богавчић сам, Симко Обрадовић, Мароје Прибисалић, Димитар Радивојевић, Влчо Мих. Бобаљевић, Дабижив Радоњић, Божићко Матковић (трипут), Јаков Николић и Остоја Продашић. Били су тужени: Јакша Бенвенутов, нећаци Бартола Мариновог Лоренцо и Маринче, Обрад, ортак неког Марка, Иван Прогоновић, Павал Мартиновић и Цвитко кожухар, нећаци Бартола Мариновог Маринца и Лоренцо и други који су имали у својим рукама добра покојног Мартола, који је био дужник Будисава Богавчића, Богић Богулиновић, Бартолов нећак Ловро, Радосав Булога са Бартоловим нећаком Ловринцем, Цвитко Дубравчић, Палко Миловић, Цвитко Дубравчић са Радојем Злојчићем, већа скупина коју су сачињавали: Циван Прогоновић, Богдан Петровић, Рајко Гудељевић, Мароје Вратарић, Ратко Радешкић, Радосав Булога, Франко Хокрузак и Обрад и Бојан, Ловринац и Лука, Марић Николић, Будисав подстригивач, Ратко Милешкић, кожухар и Петар и Цветко, Грубач Радмовић, Јакша Драгојевић, Бартолов нећак Лоренцо, Бартолови нећаци Маринце и Лоренцо, они уз Бартолове фамуле и уз кожухара Цвјетка, ортаци Богдан и Обрад.⁴⁷ Највећи број предмета односи се на наплату дугова из заоставштине Бартола Маринова (Маринчеговића), која се налазила међу многобројним Рудничанима.

После 17 спорова у 1427, наредне године дошло је до двоструко већег броја спорова (36). На челу колегија који су расправљали о међусобицима налазили су се: Јаков Бенвенутов (13 пута), Јаков Водопија (пет пута), Стојко Милетић (шест пута), Лонко Томашинин (девет пута), Анђелин Мажи (двапут) и Богић Маројевић. Судије су били: Франко Ружић, Божићко Матковић (12 пута), Стојко Милетић (12 пута), Димитар Радивојевић, Цвитко Дубравчић, Јаков Николић, Стојко Милетић, Лонко Томашинин, Грубач Храњевић, Медоје Матковић (четири пута), Циван Прогоновић (13 пута), Јакша Бенвенутов, Франко Никшић (седам пута), Анђелин, Јаков Николић (четири пута), Богдан Петровић, Анђелко Мажи (шест пута), Симко Маројевић (трипут), Мароје Вртарић и Михаје Цедиловић. Тужбу су поднели: Мароје и Никола Прибисалић са Будисавом Богавчићем, Будисав Богавчић, Франко Ни. Медојица, Димитар Радивојевић, Јаков Николић (двапут), Грубач Храњевић (трипут), Марко Прибисалић, Радихна Брајковић, Павле Мартиновић из Приштине, Симко Маројевић, Радул Радовановић, Никша Лавричић, Милета Прибетих, Симко Маројевић (двапут), Франко Николић, Бо-

жићко Прибисалић, Симко Маројевић, Михоч Цедиловић, Дамјан Насис, Маринче Николин, Радисав Радичевић (двапут) са Радованом Вуковићем, Мароје Прибисалић, Божићко Матковић (трипут), Богдан Прибисалић, Иван Прогоновић, Марин Ни. Лукаревић (патриције), Анђелин Мажи, Јаков Водопија и Обрад Петовић. Под удар правних норми дошли су: Радосав Булога, Лонко Томашинин са Богданом Прибисалићем и Обрад Радоњић, Русо Гудељић, Цвитко Дубравчић, Симко Маројевић, Ловринац Лукин са Стјепаном кожухаром, Јакша Бенвенутов, Богдан Петровић, Павао Мартиновић са Дејаном Ратковићем, група коју су сачињавали Никола Капићевић, Обрад Петковић и ортак, Богдан и Никша Лоренцови са Ђурђем Марковићем и Лоренцо Никшин, Јаков Николић, Обрад Радишић, Франко Никшић, Иван Прогоновић са Никшом Лоренцовим, група Јаков Николић, Џиван Прогоновић са својим посинком Никшом, група — Ратко Милетић, Божићко Матковић са Радосавом Булагом и Никша Лоренцов са подстригивачем Будисавом, група — Никола Капићевић, Обрад Петковић са ортаком Богданом, Никша са Лоренцом, Ђурађ Марковић и Лоренцо Лукшин, Павал Мартиновић и нећак покојног Бартола Мариновог Ловро, Радоје Злочић, Божићдар Ратковић, група — Иван Прогоновић, Јаков Николић, Никша Ловренчић и Божићко Матковић, Влахуша Водопијић, Богдан Вуковић са фамулом Петра Ђуколе Милатом, Ловро Лучевић, Божићко Матковић са Милетом Прибетићем, група — Грубач Храњевић, подстригивач Будисав и Божићко Прибисалић, Јакша Бенвенутов, Франко Никшић, група — Никша Ловренчић, Јаков Николић, Божићко Матковић, Милета Прибетић и Иван Прогоновић, група — Божићко Матковић, Ратко Матковић и Милета Прибетић, нећак Бартола Маринова Ловринце, Радосав Секенић са братом Радељом, патриције Марин Ми. Лукаревић са Лонком Томашининим, Јакша Водопија, Михоч Цедиловић и најзад Обрад Петковић са Богданом Прибисалићем.⁴⁸ Није тешко запазити да је збијање у групе од по неколико ужих ортачких дружина много више изражено код оних који су тужени него у случају тужитеља. Како је недостатак обртних средстава био израженији код сиромашних насељеника, који су се бавили рударством, него код имућних трговаца, треба претпоставити да су прекршиоци пословног и општег морала кудикамо пре били ситни рударски предузетници него посредници у увозно-извозној трговини. Било је више случајева да је појединац улазио у неколико пословних комбинација, све у жељи да боље пласира оно новца чиме је располагао или да тај новац замени личним радом.

Следеће, 1429. године настала је мала пословна осека (са 19 парова) на општој конјунктурној кладалици. Председници судијских комисија били су: Ђулијан (Зубријан?) Лукаревић (једанаест пута), Стојко Милетић (двапут), Јакша Водопија (двапут), Иван Гундулић, Лонко Томашинин (двапут) и Иван Прогоновић. Њима су помагале судије: Јаков Водопија (пет пута), Лонко Томашинин (десет пута), Стојко Милетић (пет пута), Јаков Бенвенутов (осам пута), Божићко Матковић, Џиван Прогоновић (двапут), Симко Маројевић (двапут), Јаков Николић, Матко Богосавов и Радоња Арменић. Као потражиоци својих права или новца појавили су се: Никола Лоренцов, браћа Медоје и Божићко Матковић, Ловро Лукин (двапут), нећак Бартола Маринова, Раде Ратковић, Матко Добросалић, Симко Маројевић, браћа Медулин и Божићко Матковић, Медоје Матковић, Јаков Николин, Будисав и Тврдисав Богавчић (двапут), Богдан Петровић Сила, Медоје Матковић, Матко Богосалић, Милета Прибетић, Никола Дујалић (?) и Мароје Прибисалић. Под удар правних и друштвених норми пали су: Радоња Бољиковић са кројачем Радошом Брајковићем, Јакша Водопија, Никола Капићевић, група — Никола Лоренцов са Матком Беденчићем и Божидар Милетић, Мароје Вратарић, Ловренац и Јакша Драгојевић, група — Божидар Милетић и Дабижив са Прибисавом Радњевићем, Стојко Милетић са Лонком Томашининим, Богдан Прибисалић, Медоје Матковић са братом Божидаром (двапут), Јаков Водопија, Радосав Булага са ортаком Радовацом, Јакша Водопија са сином, група — Божићко и Ратко Матковић са Милетом Прибетићем, Михоч Цедиловић, Лонко Томашинин, Стојко Милетић са Ратком Милетићем и најзад Ђурађ Марковић.⁴⁹

Завршне године деценије знатног скока у погледу интензитета пословања (1430) уследило је нагло падање броја и самих парница. Било их је само три, 1431 — ниједна, 1432 — четири. У 1430. години председници судијских колегија били су: Јаков Водопија, Џубријан Пе. Лукаревић и Јакша Драгојевић, а поротници Иван Прогоновић (трипут), Ратко Милетић, Јаков Николић и Лонко Томашинин. Иницијатори судовања били су: Михоч, син Тонка Цедиловића, Милета Прибетић и Никола Капићевић, а тужени: Матко Беденић, Томко Вукшић са Ратком Кутушићем и Лаврица Луцикија.⁵⁰ Овај последњи тешко да је био родом из Дубровника, јер се таква презимена тада нису сусретала. Две године касније на истој функцији налазио се Јаков Водопија (четири пута), уз помоћнике: трговаца Сладана, Божићка Матковића, Симка Маројевића и Слада-

на Новаковића (вероватно поменути трговац), а по двапут Никша Томазовић и Никша Прогоновић. Као тужиоци иступали су: Иван Прогоновић, браћа Миотош и Милат Вескоковић и двапут Матко Витовић, док су изведени на рочиште: Матко Влаховић, група — Радивој Вукшић и ортак му Радихна са Милетом Прибетићем, Сладан Тудор Јулиновић и Јулијан Лукаретић.⁵¹

Четири пута су се 1433. године састале судије да пресуде спорове у Руднику. Конзули су били: Јакша Влахотић, Сладан Новаковић и двапут Јаков Водопија, а поротници: Иван Проговић (двапут), Симко Маројевић (двапут), Божићко Матковић (двапут), Јаков Николић и Милета Прибетовић. Иницирали су суђење: Никша Влатковић, Иван Прогоновић, браћа Тврдисав и Будисав, али и Радослава, сестра Дапка Припковића. Под ударом суђења нашли су се: Никола Капићевић и Божићко Матковић, Јакша Водопија и Марко Витковић, група — Сладан Новаковић, Божићко Матковић и Маринце Николин и Тудор као ортак покојног Тудора, чији је пуномоћник за купљење оставштине био Циван Прогоновић.⁵² Последња два Тодора били су домаћи људи, а Дубровчанка Радослава можда је била жена једног од њих.

Године 1434. пословна ревност, која се нешто поправила, донела је повећан број процеса (10). „Конзули“ у процесима били су те године: Јакша Водопија (пет пута), Јакша Влахотић и Никола Томазовић (четири пута). Помагали су им: Радосав Булага, Тудор Циволиновић (четири пута), Иван Прогоновић (двапут), Јаков Николић (пет пута), Божићко Матковић (пет пута), Матко Витковић, Јакша Влатковић и Радисав Зеленковић. Иступали су као тужитељи: Зличић, патриције Марин и Рафо Ив. Гучетић, Иван Прогоновић, Радивој Миросалић, Андрија Прибињић, Божићко Матковић, Теодор Циволиновић, Ловро Лукин, Сладојева удовица Ануела и Ловро Лукетић. Били су тужени: група — Јаков Николић, Маринце Николић и Лука Луцин, група — Будисав подстригивач, звани Ливац, Матко Буднић и Никша Томазовић, Богдан Сила, Тудор Циволиновић са Обрадом Радишићем, Радовац Миладиновић са ортацима и Радивој Жужорин, Рајко Кутушић, Стипко Духојевић, Радовац и Андрија Жежевић, добра Сладанова (свакако због извлачења жениног мираза), и група — Никола Тонашијин, Матко Бедевић, Андрија Прибињић и Радовац, његов ортак.⁵³

Године 1435. интензивност пословних и међуљудских односа посведочена је са 17 спорова. Парнице су водили: Јаков Николић (четири пута), Јаков Водопија (шест пута), Јакша Влаховић (три-

пут), Никша Томазовић (Томин) и Циван Прогоновић; помагали су им: Теодор Циволиновић (трипут), Милета Прибетић, Никола Томазијев (четири пута), Јакобац Николић (седам пута), Божићко Матковић (десет пута), Матко зет Рапшићев, Циван Прогоновић (шест пута) и Будисав Богавчић. Тужбе су поднели: Томаш Лукарев, Руже, удова Прибисава Гуриновића, Матко Витковић, Радовац Прибишић, Радосав Радичевић, патриције Мато Ник. Ђорђић преко свога пуномоћника брата Стјепана, Радисав Новаковић, Иван Марков преко свог пуномоћника Будисава Богавчића (кога је овластио писмом), Будисав Богавчић, Радоња Миловчић, Рајко Прибиловић (двапут), Ратко Милетић, Тудор Циволиновић и његов ортак Иван из Сребренице, Иван Прогоновић и Радосава, сестра Дарка Припковића (а жена Рада Раденовића) преко свог пуномоћника Федерика Гундулића. Под ударом тужбе нашли су се: Андрија Жежевић, Матко Витковић и Мароје Радојевић и Тудор Циволиновић, компаноци Иван и Тудор и Петко Радивојевић, Божићко Матковић и Божићко Ратковић, Радојко Гојаковић и Прибисав Матковић, група — Радовац Миладиновић, Андрија Прибињић, Радовац Прибињић, Радмио Будихнић, Петар Радивојевић и Вукац Ђуриловић, дужници: Радосав Радилевић и ортак, група — Никша Томазовић, Вучета Богдановић, Радосав Влаховић и Ловринац Лучетић (двапут), Радисав Булога (трипут), Ловринац Лучетић, група — подстригивач Будисав, Никша Томазовић и Матко Бедевић, Никша Влатковић, Тудор Циволиновић и бивши ортак Рапков.⁵⁴

Следећа година била је још интензивнија у пословима и међуљудским споровима (19 парница). Било је то доба отварања и нагле активности тзв. младих рудника, на пример на Копаонику, који су ојачали и делатност старијих рудишта. Као „конзули“ спорове су водили: Јакша Водопија (16 пута), Јакобац Николић, Јакша Влахотић и Марин Братков, а помагали су им: Јакша Влахотић, Теодор Циволиновић, Иван Прогоновић (пет пута), Матко Витковић, Божићко Хракало, Јакобац Николић (12 пута), Богдан Сила (двапут), Никола Томашев Лукарчић, Јакобац Гр. Жабарац, подстригивач Будисав, Милета Прибетић (двапут), Божићко Спарожић, Будисав Богавчић (трипут), Ратко Милетић, Божићко Грахало, Радивој Жужорина, Божићко Матковић (трипут) и Матко Петковић. Страну која је тражила накнаде и утеривала права представљали су: Радосав Николић, Маринце и Иван Николић, Дабижив Радосалић, патриције Иван Вл. Бунић, Цвјетко и Матко, браћа и синови Радосава, званог Турчин, Добривој и Радосав Брајковић, Михоч Бош-

ковић, Иван Прогоновић (трипут), Милета Прибетић (двапут), патриције Никола Т. Лукаревић, Радован Групшић, Андрија и Радовац (браћа Прибињић), Божићко Матковић, подстригивач Будисав, Љубета Радосалић и Ловро Лукин. Виновници суђења били су: Радовац Миладиновић, браћа Андрија и Радовац Прибињић, кројач Будисав Богавчић, трговац Вучета, група — Будисав Хранковић, Радован Групшић и Станко Прибисалић, Тврдисав Богавчић, Никша Томазовић и Матко Богосалић, уместо Богдана, а у истој ствари био је и Иван Прогоновић, Богдан Стојковић, Никша Томазијев и Матко Бедевић, Божићко Скварић и брат му Ратко, група — Богдан Сила и син му Петар и Сплићанин Никола Томазовић и Матко Богосалићи, ортаци, Никша Томазијев, Ратко Кутузић, Андрија и Радивој Сасиновић, Франко Прибисалић, Радовац Миладиновић, Радосав Силенко и брат му Радеља, Божићко Матковић и Маринце Николић, група — Радовац Миладиновић, Андрија Прибињић и његов брат Радовац, па Никша Томазовић.⁵⁵

И 1437. године (са 10 парница) очитовала се појава да се до месеца јула одржава највећи део суђења, што би упућивало да предмет спорова нису били производи који су стизали са жетвом. Судијским комисијама председавали су: Божићко Матковић (четири пута), Јаков Водопија (седам пута), Никола Томашев Лукас и Тудор Циволиновић. Као поротници јављају се: Матко Витковић (двапут), Ратко Милетић, Ловринац Лучић, Јаков Николић (двапут), Ловро Лучић, Радосав Влатковић, Божићко Матковић (двапут), Никола Миочић, Циван Прогоновић (трипут), Симко Маројевић (двапут) и Љубисав Богавчић. Тужбу су подигли: Никола То. Лукаревић, Радовац Миладиновић, Ловро Лучичић, браћа Андрија и Радовац Прибињић, Симко Јеловчић, Радивац Миросалић Катана (из Сребренице), Вукић Радивојевић, Будисав Богавчић, Тудор Циволиновић и Богдан Сила. На оптуженичку клупу су изведени: Тудор Циволиновић, браћа Андрија и Радовац Прибињић, Радован Будићевић и подстригивач Будисав, група — Радован Матковић, Вучета, Радован и Станко, ортаци Радовац Миладиновић, Андрија Прибићевић и брат му Радовац (двапут), Тадија Циволиновић и Јакша Влатковић, Маринце Николић, група — Будисав Богавчић, Иван Радивојевић и Милатов брат Митош и, најзад, Божићко Матковић и Милета Прибињић.⁵⁶

Година 1538. последња је у циклусу интензивнијег пословања и живота (18 парница). На челу засебинског судовања рудничких Дубровчана налазили су се: Божићко Матковић (двапут), Јаков

Николић (четири пута), Симко Лучичић, Симко Маројевић (девет пута), Божићко Грахало и Јаков Водопија. Улогу поротника обавили су: Јаков Николић (11 пута), Франко Маројевић, Симко Маројевић (двапут), Божићко Матковић (шест пута), Матко Витковић (четири пута), Јакша Водопија, Симко Лучичић, Ловро Лукшић, Будисав Богавчић, Радивој Гојаковић, Јаков Жабарац и Никша Миочић (трипут). Захтеве су поднели: Влатко Џивојевић, Радослав Брајковић (двапут), Радивој Вукчић и Радохна Радовчић, постригивач Будисав, Рајко Прибиловић, Симко Јеловчић, Симко Маројевић, Радосав Радашиновић, Андрија Прибињић, Радосав Брајановић, Добривој Витојевић, група — Андрија Прибињић, браћа Радивој Миладиновић и Радован Будићевић, Богут Будићевић, група — Радивој Вукчић, Радохна Радовчић и Мато Богосалић, група — Паскуша, удова Влахоте Храновића, Франко Налков Јаковов, Марин и син Влахоте као татори малолетних Влахотиних наследника Николе и Добрушка, па Божићко Матковић (двапут). Кривицу је требало да приме или одбаце: Милаш Радосалић, Радмио Будечевић, браћа Андрија и Радовац Прибињић, Махоје Зима (?), Миотош Весенковић, Божићко Матковић, он и Прибета Коцић, Радовац Миладиновић и браћа Андрија и Радовац Прибињић, Ловријенац Лукин, Радосав Брајковић и Добривој Витојевић, Добривој Латин и Вучета Латин, Богдан Петровић, Радовац Жабарац, група — Матко и Божићко Матковић, Богдан Сила и Радосав Зелен, Радо и Радивој Будићевић, група — Ловријенац Лукин, Добрил Миомановић, Ратко Кукушић, Богдан Жабарац и Радосав Будићевић, Никша Миоковић, Лонко Томашинић и Радивој Жабарац.⁵⁷ Људи из породице Жабарац свакако су били домаћи предузимачи. Треба скренути пажњу и на јављање Радохне Радовчића, касније врло познатог трговца у Србији, који је свакако добегао у Рудник, нешто северније, из насебина на југу тадашње Србије.

Интензивна пословања до августа 1438. године прекинута су и због појаве Турака на вратима Рудника. Познато је да је султан Мурад II, кад је крајем 1437. умро угарски краљ Жигмунд, сматрао да му се указла прилика за најезду против Угарске. Већ следеће године Турци су продрли у Србију и заузели важну тврђаву Островицу, у непосредној близини Рудника. Године 1439. руска војска ушла је у Смедерево и посела територију Деспотовине. То је била прва окупација преостале српске државе која је трајала до закључења мира у Сегедину 1444. године.⁵⁸ У условима окупације општа интензивност живота јако је опала, што се видело и на парничењу

Дубровчана у Руднику: 1439. биле су три расправе, 1440 — шест, 1441 — једна, 1442 — десет, 1443 — две, 1444 — пет.

Током 1439. парнице су водили Божићко Матковић (две) и Јаков Николић, а помагали су им Радосав Влатковић (двапут), Мароје Цивановић (двапут), Божићко Матковић и Никша Миочић. Тужбе су поднели: Сплићанин Никола Томин, Матко Богосалић и Симко Маројевић, а пред судом су одговарали: Теодор Ђудино и Андрија Шашевић, Симко Лисичић и група — Никола Томин, Матко Богосалић и Милаш Радосалић.⁵⁹

Године 1440. председници судијских колегија били су: Божићко Матковић (четири пута), Јакобац Николић и Јаков Жабарац. Као поротници су наступили: Матко Витковић (четири пута), Будисав Прибојевић, Лоренцо Лукин, (двапут), Будисав Богавчић, Никша Миочић (двапут), Ловринац Лучетић (можда Лоренцо Лукин!) и Јаков Николић. Тужбу су покренули: Радосав Прибојевић, Радохна Миомановић, Тврдисав Богавчић, неки Добровој, Радосав Ратчић и Богдан Петровић. Пред суд су изведени: Добровој Витојевић, Радовац Жабарац, Радивац, некадашки ортак Рајков, Милаш Радељић, група — Радосавов компањон Доберко, Радеља Сјеленко, кројач Витко, Милаш Радосалић и Богдан Сила и група — Добрил Миомановић, подстригивач Витко, Радеља Влатковић и Милаш.⁶⁰ Следеће године једини спор је расправљен пред Божићком Матковићем, Јаковом Николићем и Радојком Гојаковићем по пријави Ивана Николиног против Матка Витковића; тужилац није сам присуствовао парници, него је ствар у његово име представио Лоренцо Лукин, као његов пуномоћник.⁶¹

Године 1442. као да су се и под турском влашћу јавили подстицаји за већу пословност. У десет парница председавали су: Божићко Матковић (трипут), Јаков Николић (шест пута) и Лоренцо Лукин, а помагали су им: Ловринац Лучетић (двапут), Матић Витковић, Тврдисавов брат Будисав, Божићко Матковић, Матко Витковић (осам пута), подстригивач Будисав, Будисав Богавчић; тужитељи су били: Андрија Прибињић, Јакша Радовчић, патриције Рафо и Алојзије Гучетић, Радосав механџија, Божићко Матковић, Рајко Прибиловић (двапут), Радосав Рачић, Влатко Остојић и Радојко Гојаковић. Тужени су: Радовац Миладиновић, Радосав Булога, подстригивач Будисав, Радовац Прибињић, Влатко, брат Жужорине, Ловринац Лучетић и Симко Јеловчић, Божићко Матковић, група — Добрил Миомановић, Милаш Бозиновић, Витко Рачић и Радеља Влатковић, Ловринац Лучић и Добрил Миомановић, па Радеља, брат

Радосава Зеленка.⁶² Године 1443, међутим, уследио је утишани ритам живота. У две парнице председавао је Матко Витковић, а уз бок су му били Радосав Булога, Будисав Богавчић (двапут) и Ловринац Лучетић; тужбу су заступали: Јаков Николић и Мароје Бокчиновић, док су се бранили: Ловринац Лучетић и Мароје Радојевић.⁶³

Да су политички односи утицали чак и на заказивање судијских рочишта, може се видети на случајевима у 1444. години — до септембра на дневном реду био је само један спор, а за три месеца месеца од септембра (кад је већ уређено примирје између деспота и Турака) — четири. Четири од пет парница водио је Божићко Матковић, а једну Божићко Грахало; том приликом били су поротници: Радосав Булошић, Ловринац Лучетић (трипут), Будисав Богавчић, Радовац Миладиновић, Радојко Гојаковић, Матко Витковић (двапут) и Божићко Медојевић, као и неки Будисав. Своја права поставили су: Радовац Миладиновић и Радовац Прибињић, Матко Витковић, патриције Рафо Ив. Гучетић, Лоренцо Лукин и Добривој Витовић, а бранили су се: група — Мароје Цивковић, Божићко Спарожић и брат му Ратко, Радовац Прибињић, Гојко Брајковић и подстригивач Будисав, Матко Витковић и Божићко Медојевић, као и Мароје Радојевић.⁶⁴

У другој половини четрдесетих година обновљено је пословање и део раније интензивности живота. То су пратиле и парнице: 1445 — 12, 1446 — 9, 1447 — 12, 1448 — 15 и 1449 — 14. Године 1445, на челу судијских комисија налазили су се: Цивко Рађунат (двапут), подстригивач Будисав, Цивко Брајковић, Божићко Матковић (трипут), патриције Јаков Гундулић, Јаков Николић (двапут), патриције Дамјан Јун. Ђорђић и Матко Витковић. Поротници су били: Божићко Матковић, Матко Витковић (четири пута), Божићко Грахало, Цивко Брајковић, подстригивач Будисав, Радосав Булога (двапут), Ловринац Лучетић (трипут), Добрил Миомановић (трипут), Будисав Богавчић (двапут), патриције Марин Ђ. Гучетић, Никола Радулинов, Радојко Гојаковић, патриције Јаков Мар. Гундулић и Михоч В. Бобаљевић. Жалбе су доставили: Бенко Котруљевић, Мароје Радојевић, Божићко Матковић, Мароје Цивановић (двапут), Радохна Миомановић, неки Маринце, Лоренко Лукин (двапут), Катарина, удова Јонка Томашиног, са сином Матком, Божићко Медошевић и Радовац Жабарац. Бранили су се: Радовац Миладиновић и Радовац Прибињић, Добривој Витковић и Ловро Лучетић, Радојко Гојаковић, Матко Витковић, Божићко Грахало, Божићко Матко-

вић и Цивко Брајковић, Матко Судије и Симко Јеловчић и Радовац Миладиновић.⁶⁵

Са обнављањем послова поновило се присуство људи из патрицијских родова, којих је и у време интензивног рада у мајданима тридесетих година било мало на Руднику; уз њих су се нашли њихови ванбрачни синови, па и покоји Италијан, који се раније доселио у Дубровник. Тако су се међу председницима судијских колегија налазили и Климе Мар. Ра. Гучетић (четири пута) и Паладин Пе. Лукаревић, уз Божићка Матковића Грахала (двапут) и Божићка Матковића (двапут). Њима су асистирали: Радојко Гојаковић (трипут), Будисав Богавчић (двапут), Лоренцо Лукаревић (патрицијски бастард), Радовац Миладиновић (пет пута), Радосав Булога (двапут), Матко Витковић, Радивој Катана, Михо Галвано (Италијан!) и Климе Мар. Гучетић. Странку са захтевима представљали су: Цвјетко Турчиновић (двапут) из Дубровника преко пуномоћника Витка Влатковића, Радивој Катана, Божићко Матковић (двапут), Михоч Божићковић (двапут), патриције Климе Мар. Гучетић и Петар, син патриција Вите Растића. Под истрагом налазили су се: група Ловринац Лучић са Божићком Матковићем и добрима Рајка Прибиловића (двапут), Милашин, који је становао са Симком Лисичићем, Ловро Лучетић, Радојко Гојаковић, Мароје Циваковић, Божићко Бурућало, Матко Лонковић, он са очевим добрима и Јаков Миоџић.⁶⁶ Обнова процеса делом пред истом комисијом сведочила би о неефикасности парничких рочишта.

Године 1447. комисије за решавање спорова међу Дубровчанима на Руднику предводили су: патриције Паладин П. Лукаревић (пет пута), патриције Никола Том. Лукаревић (двапут), његов ванбрачни син Тома, патриције Влахо Ник. Кабога (четири пута), Радосав Радићевић и Божићко Матковић. Помагали су им: кројач Будисав, Радеља Зеленко, Радовац Миладиновић, Божићко Богавчић, (четири пута), Радојко Гојаковић (пет пута), патриције Симон Дам. Менчетић (четири пута), Божићко Ратковић, Божићко Матковић (двапут), Никша Томашовић и Матко Витковић. Тужбе су поднели: Антун Ник. Мар. Наљешковић преко пуномоћника (двапут), Лоренцо Лучетић, Матко Грубачевић, Марин, син пок. Цивана Прогоновића, Милат Богдановић, Мароје Мирковић, Илија Радосалић (двапут), Радовац Јеловчић, Радовац Миладиновић и Радовац Прибињић, Мароје Радојевић и Добровој Витојевић. Тужени су: Божићко Медошевић (четири пута), он с ортаком Радихном, Божићко Спарожић, Петар, син патриција Вите Растића, он са својим компањо-

ном Милићем, Мароје Цивановић, Радосав Зеленко, Вукша Грубачевић, Матко Грубачевић и Радосав Влатковић.⁶⁷

Следеће године односи су били чак нешто интензивнији. „Конзули“ у судијским колегијима били су: патриције Влахо Ник. Кабога, Никша Томазовић, Божићко Матковић (трипут), патриције Паладин П. Лукаревић (четири пута), Лоренцо Лукин (четири пута), Пришко Добрељевић и патриције Никола Ми. Соркочевић. Као поротници одлучивали су: Божићко Матковић (двапут), Ловро Лучетић (двапут), Матко Витковић, Радосав Влатковић, Мароје Радојевић, патриције Симко Дам. Менчетић (четири пута), патриције Влахо Ни. Кабога (четири пута), Матко Грубачевић, Будисав Богавчић (четири пута), неки Ловринац, Радовац Миладиновић (трипут), Радојко Гојаковић, Радовац Жежевић, Марин Прибисалић, патриције Никола Паск. Растић и патриције Алвизије Вит. Гучетић. Рочиште је могло бити заказано и у Смедереву. Жалили су се: Тонко Бокчиновић, Симко Јеловчић, патриције Никола Вл. Менчетић, Божићко Матковић, Добривој Витојевић, подстригивач Будисав, Ловро Лукшин, Радовац Грубачевић преко пуномоћника, Радивој Миросалић, Божићко Матковић (трипут), Радосав Богавчић, Петар Јакобовић и Матко Грубачевић. Окривљени су: Матко Витковић, Будисав Богавчић, Мароје, син пок. Цивана Прогоновића, и лично и као наследник, Јаков Николић, Мароје Радојевић, патриције Никола То. Лукаревић (двапут), Петар, ванбрачни син патриција Вите Растића, заједно са Будаком Богдановићем и било којим другим, Милаш Радосалић, бивши фамул Симка Маројевића, неки Радивац, Милаш Стипковић и Симко Јеловчић, Мароје Радојевић, Мароје Цивановић и најзад Михоч Галвани.⁶⁸

Попуштање активности у 1449. години огледало се најпре у повлачењу из послова припадника патрицијата у Руднику све до јесењих месеци. На челу насеобинских судова налазили су се: Будисав Богавчић, Матко Витковић, Божићко Матковић Грахало (девет пута), Божићко Витковић, Радеља Зеленко, патриције Никола Ми. Соркочевић и Франо Мар. Гучетић. У саставу судова радили су и Ловро Лучетић (пет пута), Петар Јакопчевић (двапут), Радојко Појковић, Јаков Николић (двапут), Матко Вратарић, Марко Вратарић (двапут), подстригивач Будисав, Добрило Новаков, Матко Грубачић (двапут), Вукац Грубачевић, Божић Матковић, Добрил, ортак Радосава, Добрил Миокановић, Радовац Миладиновић, Ловринац из Улциња, патриције Никола Март. Цријевић и Влахо Ни. Кабога, као и Радовац Миладиновић. Били су иницијатори за разматрање

спорова: Јаков Јакшић, подстригивач Будисав, Радовац Миладиновић (двапут), Марко Прибисалић, Радовац Витковић, Јаков Николић, патриције Никола Мар. Ра. Гучетић, преко пуномоћника Радивоја Вукосалића, Тонко Бокчиновић, патриције Мато То. Бунић (велики извозник метала!) преко заступника Мароја Рачића, патрицијски бастард Лука М. Сарака, патриције Паладин Лукаревић и Марин Џивановић. Бранили су се: Божидар Медошевић, Вучета Богдановић, Ловро Лучетић, група — Милаш, ортак Богдана Силе, са Радосавом Зеленком и његовим братом Радељом, Радосав Шашевић са Будисавом подстригивачем и другим, Лоренцо Лукин, Матко Грубачевић, Радовац Миладиновић, звани Жежевић, Радохна Миомановић, Божидар Муцало, Матко Грубачевић са Симком Јеловчићем, патриције Симон Д. Менчетић са браћом у групи са Милобратом Радосалићем, Маројем Радојевићем и Вокелином Богосалићем (рочиште је могло бити и у Смедереву) и Матко Витковић са братом Павлом.⁶⁹

Већ 1450. дошло је до опадања интензитета послова и живота у дубровачкој насеобини на Руднику (десет парница), 1451. спорова није било, 1452. била је само једна парница, 1453 — четири, 1454 — две и 1455. године само једна. Ту је био и крај судовања у условима постојања Деспотовине. Прве године у посматраном низу дубровачка властела као да је желела да се још афирмише и у удаљеним насеобинама. На челу судских комисија налазили су се: Паскоје Пе. Лукаревић (четири пута) и Јаков Н. Прокуло (двапут), а 40 одсто преосталих „конзулских“ места држали су Марко Вратарић, Лоренцо Лучетић (двапут) и Радојко Гојаковић. Поротници су били: патриције Симон Да. Менчетић (трипут) и Влахо Ни. Кабода, Радосав Богавчић и Радојко Сојаковић, патриције Симон Да. Менчетић, Ђуњо Чељубин (парница је могла бити и у Зајачи. Крупњу и у Ваљеву), Радоња Ратковић, Матко Грубачевић (двапут), Будисав Богавчић, Радојко Гојаковић, подстригивач Будисав (двапут), Лоренцо Лукин, патриције Паладин Пе. Лукаревић (двапут) и Иван Да. Менчетић. Захтеве и жалбе поднели су: Радоња Ратковић са Радељом Влатковићем, званим Зеленко, Радеља Влатковић Зеленко са Припком Добретковићем, патриције Марин Вит. Гучетић са Марином Бе. Гундулићем, патриције Драгоје Алв. Гучетић, стараоци заоставштине Божичка Грахала које је за „факторе“ именovalo Мало веће, Павал Матковић, Радич Грубачевић преко свог брата Вукше као пуномоћника, Јаков Николић, Мароје Радојевић (ствар вођена у Смедереву) и Радеља Влатковић. Под удар норми

дошли су: група коју су сачињавали патриције Јаков Прокуло и Марин Вит. Гучетић и Радојко Гојаковић, Радосав Аћер, Радојко Прибашиновић са Лукшом Остојићем и другим дужницима, патриције Никола М. Соркочевећ, дужници пок. Божићка Грахала, Божидар Жмиркало, Симко Јеловчић, Ратко Спарожић Марко Прибисалић и Матко Орлачић.⁷⁰

Спор су у 1452. години, водили патриције Јуније Мар. Ђорђић, Симон Да. Менчетић и Ламбро Ив. Цријевић између Мароја Радневића као тужиоца и Матка Грубачевића.⁷¹ Наредне године властела је са 50 одсто држала „конзулска“ места: Марин Ив. Гучетић (двапут) према Вукши Грубачевићу и Радојку Гојаковићу. Поротници су, међутим, били само пучани: Мароје Ратчић, Вукша Грубачевић, Радојко Гојаковић, подстригивач Будисав и Мароје Радојевић, звани Јуда. Тужитељи су били: Радивој Катана, патриције Никола и Марин Ив. Гучетићи, Михоч Радоњић и Лука Мартинов. Оптужбе су оспоравали: Будисав Радовчић са Ловренцем Лучићем, група — Беља и Обрад Стрежевић са Марином и Антуном Стојковићима, Матко Грубачевић, звани Јуда, и Мароје Стојаковић, који се бранио преко пуномоћника Николе Паск. Леваића.⁷²

У суду две парнице 1454. и у последњој 10. новембра 1455. године више није било представника владајућег слоја Дубровника. „Конзули“ су били: Радоња Ратковић, Мароје Ратчић и подстригивач Будисав, а поротници Вукша Грубачевић и Радојко Гојаковић, Вукша Рањен и Матко Жуда, Мароје Грубачевић и Божићко Спарожић. Тужбе су поднели: Матко Никше Пековић, патриције Иван Ни. Кабога и Јакша Прокулић, а бранили су се: Радовац Жежевић, Радојко Гојаковић и Милиша Цекановић.⁷³

*
* *

Дугачки спискови пословних људи из редова дубровачких насељеника на Руднику који су морали да се послуже услугама локалног суда у колонији — и који замарају читаоце својом стереотипијом — не показују људе који су обавезно морали становати у овом месту, као што и не исцрпљују све оне који су боравили у мајдану под Штурцем. Има историчара који сва имена која су забележена у вези са судовањем узимају за становнике насебине па се стварају непотребно и нереално велике цифре, а да се, при том, не обраћа пажња да се нека иста имена јављају у исто време

и у неким другим дубровачким колонијама. У поменутих списковима било је четири категорије људи: конзули, поротници, тужиоци и тужени; најмногобројнији су били виновници парница, а најмање заступљени конзули (колико спорова) и тужитељи, док је судија било двапут онолико колико конзула. Не може се сасвим поуздано рећи која је категорија у целини била присутна на Руднику. Биће да су тужени посигурно били из овог места, док су представници остале три категорије могли бити са стране. Извесно је да су на Руднику живели они који су бирани за пуномоћнике, а њихови патрони то нису били. Код судијских колегија мање је мештана било међу патрицијама, а више међу пучанима. Има и појава удвајања истих личности, јер су исти људи приказани разним именима (народним и латинским, по имену рода и по очевом имену, односно и по надимку). Прављење прецизних збирова имена према деценијама било би због тога неоправдано. Имена је за време од 1402. до 1455. године било око 500, што би просечно по деценији износило по сто.

Спискови имена, ипак, имају велику вредност, јер без много причања приказују међусобне односе у сукобима свакодневице; посебно се рељефно види међусобно удруживање средстава у пословањима, на више страна и са више особа. Спискови показују и дуготрајност задржавања насељеника на Руднику; они који могу показати дуже периоде јављања у документима очигледно представљају стабилно настањене на Руднику. Кад се консултује истовремена присутност поменутих људи у другим трговачким и рударским средиштима, добијају се елементи о значају и везама Рудника као привредног центра.

О боравку насељеника који су се парничили у Руднику неће се правити специјална статистика, него ће се навести само експланативни примери. Међу колонистима са најдужим боравком на Руднику спада један од првих који су се судили — Анђело де Мажи, који је забележен у размаку од 56 година (1372, 1426, 1428), разуме се под претпоставком да се није догодио изузетан случај — да је реч о две личности са истим именом. Јакша Вл. Водопија одухватио је временски интервал од 36 година (1402—1438), Јаксв Бенвенугов и Стојко Милетић по 18 година (1411—1429), Влчо Мих. Бобаљевић — 25 (1402—1427), Влахо Бобаљевић — 17 (1408—1425), Богдан Петровић Сила — 26 (1414—1440), Божићко Матковић Грахало — 26 (1424—1450), Будисав Богавчић — 29 (1425—1454), Божићко Спарожић — 27 (1427—1454), Будисав подстригивач — 22 (1427—1449),

Андрија Прибињић — осам (1434—1442), Влатко Биља — 13 (1411—1424), Бенко П. Гундулић — 13 (1402 — 1415), Грубач Храњевић — 18 (1411—1428), Федерик Гучетић — десет (1425—1435), Рафо Гучетић такође десет (1434—1444), Добровој Љубисалић, фамул Грубача Храњеновића — 14 (1410—1424), Добровој Витојевић — 11 (1437—1448), Добрил Миомановић — седам (1438—1445), Јакша Влахотић — 12 (1424—1436), Јаков Николић — 25 (1424—1449), Лонко Томашинин — 30 (1408—1418 и 1423—1438), Ловринац Лукин (Лучетић) — 26 (1426—1454), Марин Лебров — десет (1398—1408), Никола Т. Лукаревић — 12 (1436—1448), Мато Водопија — 11 (1414—1425), Милета Прибетић — 12 (1424—1436), Матко Бедевић — седам (1429—1436), Јакша Влахотић — 12 (1424—1436), Сплићанин Никола Томазијев — 24 (1424—1448), Радоје Злочић — девет (1419—1428), Радмил Стојшић — шест (1409—1415), Радосав Радохнић Булага — 20 (1425—1445), Радисав Радичевић — седам (1428—1435), Радоје Ратковић — десет (1418—1428), Радовац Миладиновић — десет (1434—1444), Радовац Прибињић — девет (1435—1444), Радојко Гојаковић — 14 (1441—1454), Палко Миловчић — седам (1420—1427), Симко Маројевић — 30 (1408—1438), Симко Лисичић — 36 (1410—1446), Симко Јеловчић — 13 (1437—1450), Томаш Барачин — 14 (1410—1424), Тонко Томазијев — шест (1418—1424), Тврдисав Богавчић — 15 (1425—1440), Цвјетко Рад. Турчин — десет (1436—1446), Џиван Прогоновић — 34 (1414—1448). Далеко највећи број уписаних лица (74 одсто среће се само једне године у судским анализима насеобине. Међу те су спадали и касније познати извозници у Србији — Џиван Припчиновић (1423), који се везао за Рудник више од четири и по деценије, и Радохна Радовчић, коме је пословно средиште по доласку Турака била Ужичка Пожега.

Више племићких родова из града св. Влаха имало је своје чланове и на Руднику: Бобаљевићи (и то њих подоста), Буће (само изузетно — Иван, 1407), Бунићи, Пријевићи, Градићи (само изузетно: Марин Вл., 1407, 1410), Гучетићи (највише), Ђорђићи, Лукаревићи (повише), Менчетићи, Растићи, Сараке. Илија Сарака био је 1445. конзул у Бохорини, на двадесет година после појаве на Руднику, што би упућивало да се преселио на западније рудиште). Народна имена код колониста највише су почињала словима „Р“ (посебно са основом Рад-) и „М“.

Већ је речено да је насеобина на Руднику била добро повезана са другим дубровачким колонијама, најпре око 1435. са Сребреницом и подрињским рудницима, а потом нарочито са Смеде-

ревом, Београдом и другим оазама и Шумадији и у Подунављу. Ми-хо Мар. Растић био је конзул у Боровици 1448. године, што значи да се преселио са Рудника (јер се ту јавио 1411). Никола Март. Цријевић био је присутан и у подрињским рудницама Црнчи и Бо-хорини. Рафо и Алојзије Ив. Гучетић срећу се и у Црнчи. Томаш из Сплита поднео је (1410) тужбу и у банатском Ковину. Андрија Прибињић био је (1439) судија и у месту које се бележи као Де-потова курија (двор), док је ту (1451) Јаков Николић био тужен. Трговац Сладан Новаковић изабран је (1432) за конзула у Некуди-му (Шумадија), Никола Томазовић (1434) на Деспотовој курији, где је у исто време Тудор Цивановић био под ударом закона. Радосав Аћер био је (1454) судија у Рудишту испод Авале. Дубровчани из Сребренице виђани су понекад и на Руднику, а Дубровчани из Звор-ника долазили су на Рудник и, преко њега, у Приштину и у друга места српске државе.⁷⁴ Веза Рудника са Илоком већ је означена. Насеобина у копаоничком руднику Плани имала је трговинских веза са Рудником.⁷⁵ Павле Мартиновић из Приштине поднео је (1427) жалбу на рочиште у Руднику. Врло познати из рада рудничке колоније Стојко Милетић и Јаков Бенвенутов били су забележени и у вези са именовањем судијских колегија у великим насеобина-ма на Косову. Било је случајева да су конзул и судије одређивани у вези с неким предметом за судовање истовремено у неколико ме-ста: средином новембра 1453. године за Смедерево, Рудишта, Руд-ник, у Рудишту и на Руднику или у Зајачи, Крупњу, Ваљеву и Руднику.⁷⁶

Пословни контакти са великим тржиштем у Београду били су, природно, интензивни. Климе Марином Гучетић и Лампре Ил. Цријевић јављају се (1447) као судије и конзули у Београду, мада им је пословна база била и у Смедереву. То важи и за пословно јаче пучане, какви су били Јаков Бенвенутов, судија у Београду 1439, и Радивој Катана и Михоч Галвани, судије у Београду 1445. године. Андрија Капићевић био је (1423) судија у Београду, где му је живео и рођак Никола. Цивко Брајковић је (1438) био чак конзул у Смедереву, а Тудор Циволиновић судија, овај други, уосталом, и у Београду односно на Деспотовој курији. Будисав Богавчић са Рудника био је (1435) тужитељ у Београду. Цариник на Руднику Влатко Добројевић примио је позив да дође и у Дубровнику одго-вара због оптужби трговаца у Београду, у кући Влча Бобаљевића. У вези са смрћу Грубача Храњевића на Руднику (1427), Бартол Ма-ринчетић, такође са Рудника, морао је да се постави за јемца за

неког Трстеничанина у Београду. Један Дубровчанин из Београда (пре 1433) повео је двојицу Улцињана, насељених на Руднику, у угарски град Шарош.⁷⁷ У Београду их је било из разних места, па и из Рудника. Јакша Водопија са Рудника дуговао је неком Дубровчанину из Београда већу количину (302 литара) сребра, а затим је са Бенком Мар. Гундулићем закупио сребреничку царину, пошто је био цариник и на Руднику. Његов брат Никша (1405) имао је на Руднику спор са Турцима око трговине соли.⁷⁸

Везе са Смедеревом биле су, ипак, најитензивније. Ту се често срећу људи који су учествовали у рудничким парницама. То су, на пример, били: Андрија, Влахо и Михоч Бобаљевић, Влахо Ник. Кабога, Лампре Ил. и Никола Март. Пријевић, Јуније Мар. Ђорђић Јаков Гундулић, Алојзије, Марин Витов, Марин Иванов и Никола Иванов Гучетић, Никола Томашев и Паладин Петров Лукаретић, Симон Дамјанов и Никола Влахов Менчетић, Јаков Н. Прокулић, Радован Аћир, Марко Биоградац (коме је парница могла бити заказана и на Руднику), Будисав Богавчић, Тонко Бокчиновић, Будак Богдановић, механџија Радосав Брајковић, Џивко Брајковић, Михо Галвани, Божићко Матковић Грахало, Матко Грубачевић, Симко Јеловчић, Радивој Миросалић Катана (али тек у 1445. години, док би на Руднику био десет година раније), Бенко Котруљевић, Ловринац Лучетић, Божидар Муцало, (Јакоб(ац) Николић, Милаш Прибиливић и(ли) Милаш Прибињић, Џиван Прогоновић и син му Марин (Мароје), Вукша Рањен, Матко Жуде (Шуде), Добровој Витојевић (у Смедереву тек од 1450; на Руднику 1437—48), Радеља Влатковић Зеленко, Радовац Жабарац, Радовац Жежевић и други.

*
* *

Из прве деценије XV века постоји података о знатном довозу тканина у два тада главна рударска и трговачка средишта — у Ново Брдо и на Рудник. Мало веће, наиме, у октобру 1407. године дозволило је да се из Дубровника у поменута два центра извезе 77 товара тканина и девет товара друге робе, што се укључивало у укупан контингент од 251 товара тканина и 38 и по товара друге робе за Србију.⁷⁹ Део тканина је, свакако, размењиван са Турцима за со; кад нека вредност није наплаћена Турцима, ови су насилно одузели пет товара текстила; на то је дубровачка влада молила

деспота да се тај секвестар дигне, а конзулима у Руднику, Новом Брду и Трепчи дала је налог да учине правду Турцима, ако би се због соли жалили.⁸⁰

Из тог времена постоје неки интересантни тестаменти Дубровчана умрлих на Руднику. Тонко, син Никше Олетића, имао је кућу у Дубровнику; водио је трговачко друштво са Томком Николетиним и заједнички капитал износио је 81 литру сребра; неких 200 дуката и све што преостане од даривања требало је дати компаниону да води послове компаније. Тестатор је завештао 80 перпера, нећаки, која је живела у Пећи, сину Богдану који је становао у Плани 20 перпера, а по литру или пола литре сребра трима женама пословних пријатеља, момцима и неким другим на име пажње; неколико либара сребра имао је и у Плани, а ортак Тонко био је дужан да патријарху такође преда једну либру. Као епитропи или сведоци тестамена поменути су неки колонисти: Марин Бутров, Тодор Гисла, Ђорђо из Дубровника, Марин Лебров, Иван Станиберт (де Станиберто), можда Сас, Братислав Преодојевић, кројач Марин, Мило, син Марина Леброва, Бенко, син кројача Драшула; иначе покојник је за епитропе именовоао чак девет лица.⁸¹ Богић Радјеновић, који је завештање саставио априла 1419. године, имао је две мање куће у Дубровнику (које су вределе 260 перпера), што је оставио жени и двојци синова; као извршитељи последње воље означени су угледни пучани на Руднику Стојко Милетић и Бартол Маринчетић, неки механџија Стојац и покојникова жена Марија.⁸²

У то време, према мишљењу М. Ј. Динића, није било стално настањене властеле на Руднику; патриције су имале са Рудником само пословне везе, но и оне се нису ограничавале само на ово место. У годинама 1419—1424. само једном је један Бобаљевић изабран за конзула и један Гундулић за судију, док су све остала места у судијским комисијама била резервисана за угледне пучане насељеника. Међу овима најугледнија су била четворица — Стојко Милетић и Бартол Маринчетић, горе поменути, Лонко Томазиновић и Влатко Добровојевић. Без овог квадравиријума нису се могли решавати ни спорови у дубровачкој насеобини на Руднику.⁸³

Поред људи ангажованих у рударству, на Руднику је било и изразитих трговаца-посредника. Такав један, Грубач Храљевић је у свом тестаменту најпре поменуо осам товара воска у својој и братовљевој кући. У залогу је имао тканина за 400 либара сребра и оне су се налазиле на ваги (стадера) Стојка Милетића. Браћи Медоју и Богићу дуговао је либру и девет унчи сребра. Сребро је

слао на чување жени у Дубровник, а на Руднику је располагао само мањом количином племенитог метала. Неко сребро је узео на зајам од Марина Прибисалића и неког Вртарића, с тим да га врати кад буде дошао у Дубровник. Мароје Вртарић добио је од њега шест перпера да их преда Јакову Водопији, што је превео 13 либри и пет унча сребра (у Дубровник) неког Мароја Кимака (?). Као што се види, праћење превоза сребра се плаћало ниском стопом на име осигурања транспорта. Занимљиво је што: насебина није држала своју кантарину, него је постојала приватна вага. Храњеновић је доносио робу из Дубровника, коју је раздавао на вересију; у моменту смрти, са неким Јуром водио је трговачко друштво, које је имало у Србији дужника за 95 либри сребра. Поред воска, извозио је и вучје и јатњеће коже. Његови веровници су били: патриције Ђуњо Градић (21 либра), Ратко Камарић, Јаков Которанин (две либре), Никша Водопија (девет либри), а 100 дуката дуговао је Бартолу Маринчетићу; овоме је за 400 либри бакра платио само две либре сребра. Нека тканина је, иначе, стајала пет либри сребра, тј. колико 1.000 либри (357,75 кг) бакра. Са Рудника је неке тканине носио у Београд неки Дабижив из Трстеника и у том подвозу Храњеновић није био јемац. Као вероватно човек са села, Грубач је имао у Требињу осам крава, три кобиле и два друга грла; у Требињу је имао и дужника. Наследници су му били по трећину заоставштине: син Гргур, брат Тасинац и син трећег рођака, који је живео са Тасинцем.⁸⁴

Сребро мерено либрама представљало је на Руднику натурални новац кад се пословало са Дубровником, мада су у месту курсирали руднички грошеви. То толико тражено сребро умео је да одузме и деспот, заједно са тканинама и другом робом, што је на Руднику (1424) учињено управо Грубачу Храњеновићу. Отимачина је обављена преко „официјала“ за знатну своту; да се отето врати, Грубач је у Дубровнику именовao за пуномоћника Бартола Маринчетића.⁸⁵ Имовину насељеника док су се налазили у родном граду чували су фамули. Међу овима је било и несавесних. Вукац, момак неког Симка, док се овај налазио у Дубровнику, расипао је и од робе и од покућства, о чему је Симка обавестио неки Цивко, кад је већ било упропашћено 80 дуката.⁸⁶ Најмљени момци, иначе, не само што су морали становати у насебини, него су били дужни да крену на било које путовање у било које место Србије или Босне, што им нареди патрон или његов ортак.⁸⁷

Сачувани су преписи две судске одлуке донесене на Руднику. Деветнаестога новембра 1428. Јакша Николић појавио се, пред рудничком судском тројицом са једним „консоладом“ (решење о парници), начињеном пола године раније за суд у коме се налазио и неки Медоје (свакако из насеобине); Јаков је тражио од Симка Маројевића да му плати пет либри неког дуга начињеног за заједничку компанију код плаћања руде; о томе Симко није хтео да се изјасни пред судом, па је игнорисао његов позив. Због тога је Николић извео три угледна суграђанина (Јаков Водопија, Франко Николић и жупник Миха), који су потврдили да је Јакша позвао ортака пред суд док су били у тврђави Островици. Суд је донео прво решење тако што је позвану странку која се није одазвала казнио са 25 перпера. Симко се после изговарао да није дошао због тога што је требало да најпре од Цивана Лигатића прими неки дуг од пет либара сребра.⁸⁸

Ако се именовани судија по „консолађу“ не би налазио у насеобини, преостала двојица одређених могла су трећег одсутног друга заменити лицем које би сами изабрали. Тако је било и са налогом од 21. септембра 1436. који је довео до рочишта 1. фебруара 1437. године на Руднику. У спору су се налазили браћа Андрија и Радовац Прибињић и Радовац Миладиновић, раније компаниони који су осам година живели као браћа. У моменту спора код Миладиновића налазила се велика количина сребра, тј. она коју је требало предати арбитрима („добрим људима“) у Дубровнику. Ови су затражили да Иван Котруљевић обави књиговодствену експертизу. Кад су у септембру 1436. били у Дубровнику, Иван се налазио у Србији, па расправа није могло да буде. Спор је настао око 145 либара сребра, од којих су се десет налазиле у залогу код истог Ивана Котруљевића, у виду чаша. Кад је Котруљевић саставио извештај, спорна маса је утврђена на 321 дукат, колика је била вредност експедована у Дубровник. Компанија је имала дугова код Николе А. Лукаревића, Милете Прибетића и Симка Јеловчића, а потраживања код дужника за 145 либара. По свој прилици, Миладиновић није прихватио арбитражно решење, донесено на основу Котруљевићеве експертизе. Потом се морало ићи на редован суд у насеобини. Овај је такође консултовао књиговодствену анализу, па је донео одлуку да Миладиновић мора да плати браћи 28 либара сребра.⁸⁹

Завештање Цивана Прогоновића, умрлог фебруара 1438. на Руднику, није дало изузетне податке. Својој жени Станици дао је

200 перпера за увећање мираза, нећаку Марку оставио је сто перпера, Марку Лукином 82 перпера и неколико момку једног Градића. Оно што је било особено, свакако је одређивање новца за хаџилук на Христов гроб, за ходочашће у Рим и у шпанску Галисију. За епитропе је одредио: Николу Вл. Менчетића, Влатка Богдановића и Јакова Николића, док су испитивање сведока обавили Божићко Спарожић, Радојко Гојаковић и Јаков Николић.⁹⁰

У јесен 1438. јака епидемија („морија“) стегла је руднички крај. Будисав Богавчић је 1. новембра 1438. побегао из места. То су искористили Радосав и Радеља, браћа Зеленко, па су, заједно са Србима, отели ствари и робу у његовој кући, о чему су били спремни да сведоче дубровачки трговци који су остали на Руднику.⁹¹

За време прве турске окупације Деспотовине Дубровчани су могли наставити пословање на Руднику, али су у саобраћају били озбиљно ограничавани. На Руднику је још од 1439. године седео кадија, који је представљао средишњу фигуру нове власти. Познати Јаков Николић, свакако због неког ранијег рачуна, оптужио је (у пролеће 1441) кадији Миотоша Весеоковића, који је из Београда путовао у Дубровник. Овога је кадија затворио и одузео му ствари у вредности од 25 дуката. О случају су могла да сведоче петорица рудничких Дубровчана.⁹² Годину дана касније дубровачка влада је са Портом закључила мир, који је оцењен као доста добар и погодан и за дубровачке трговце у Србији, у првом реду у Новом Брду, Приштини и на Руднику. Кад је у јануару 1443. један дубровачки дипломатски агент радио на султановом прагу на томе да се забране поступци који би били у супротности са заљученим споразумом, тражио је да се писмена наредба о томе пошаље у Ново Брдо, Приштину, на Рудник и у Сребреницу.⁹³ У поменуте неуобичајене поступке спадало је хватање, а свакако и окивање, неких Дубровчана који су се замерили својим земљацима у насебини. Цариника Јакова Николића предао је Турцима у руке Божићко Матковић и Јаков је, наводно, био у животној опасности; сведоци тих немилих догађаја били су: Будисав Богавчић, Радован Прибиљић, Радовац Миладиновић, Радеља и Радосав, браћа Зеленко, Влатко (вероватно Добровојевић), Радивој Жужорина и Мароје Цивановић.⁹⁴ Но, ни тај Јаков Николић није био светац: одузео је (почетком децембра 1442) седам миљара бакра од Божићка Матковића и Ловринца Луцетића и задржао их је „на двору турског заповедника“; Ја-

ков и син му Петар, у својству месних цариника, одузели су Божићку и једно окно у коме се копала сребрна руда.⁹⁵

Кад су крајем 1443. Мађари пренели фронт јужно од Дунава и Саве, деспот Ђурађ дошао је до Сребренице и Рудника, где су га у логору посетили дубровачки трговци; тројица властеле из Дубровника хитали су у Београд да нађу угарског краља.⁹⁶

Кад је закључен сегедински мир и кад је успостављена Деспотовина, Рудник је још увек био довољно привлачан за трговце из јужнијих насеобина у којима је турски шритисак био осетнији, Дамјан Јуд. Ђорђић, који је у августу 1445. године био именован за конзула на Руднику, од 1434. деловао је у Приштини, а затим је био деспотов цариник у Новом Брду; и по доласку у Шумадију, Дамјан је био деспотов саветник, па и његов посланик на Порти, оставши у служби и за време Ђурђевог наследника, деспота Лазара.⁹⁷ Године 1445. и 1447. Божидар Медојевић и Радихна Миомановић су се са Рудника задуживали у Дубровнику на мање своте,⁹⁸ свакако да у насеобину довуку робе. О пословној конјунктури на Руднику говорило би и даље присуство не само Дубровчана, него и Улцињана, у дубровачкој насеобини на Руднику и крајем четрдесетих година; тада је, наиме, и даље био активан безобзирни Јакобац Николић.⁹⁹ Уопште, од средине четрдесетих година, са поновном успоставом Деспотовине повећала се привредна моћ земље и повећао промет добара, а странци су у Деспотовини постали моћнији него у време деспота Стевана Лазаревића.¹⁰⁰

IV

ДУБРОВАЧКА НАСЕОБИНА НА РУДНИКУ У УСЛОВИМА ОСМАНЛИЈСКЕ ВЛАСТИ

Дубровачких трговаца било је на Руднику и после преласка тога места у руке Османлија. Како је Рудник, као и већина рударских и трговачких места на Копачици и на Косову, изгубио ранији привредни значај, са економским пропадањем смањивао се и број дубровачких привредника у средиштима која су само животарила.¹ Турским посудањем места није настало неко насилно растеривање насељеника, него су они сами убрзо отишли. Средином априла 1459. закључен је споразум између Муха, брата Новака златара, и Марина Андријиног о оснивању трговачког друштва, у које

је Михо био дужан да уложи 40 дуката; обавеза је утначена пред Симком Маројевићем, Маројем Ропуњићем и Иваном из Плане; како обавеза није испуњена, на Маринову молбу изабрана је комисија да испита сведоке у вези са споразумом; њу се сачињавали: Лоренцо Лукин, Мароје Рацић и Антун Николин, звани Авантаццо.²

У јуну и децембру 1461. образована су два судијска колегија за пресуђивање спорова у насебини. Конзули су били: Антун Николин и Михоч Лучић, судије-поротници: Михоч Илић, Стјепан Радојев, Франо Васиљевић (из Београда или Смедерева) и Мароје Ратчић; тужбу су поднели: Антоје Прибињић са Циваном Припчиновићем и Маро Стај (Стојковић), а тужени су: Мароје Радојевић Ратчић и Томко Радовановић.³ Дубровачки привредници, поготову, они имућнији, као патриције, нису се трудили да на време наплате своја потраживања. Тако је неких 30 либара сребра, што је као свој део требало да уплате Паладин Иванов и Јаков Иванов Гундулићи како би се експедовала количина од 60 либара у Венецију, остало без ефекта, па је у марту 1429. обављено испитивање сведока на Руднику; пресуда у вези с тим донета је тек крајем новембра 1462. године.⁴

Већ од почетка турске власти на Руднику било је појава да су локални функционери подстицали Дубровчане да привређују, дајући им новац на зајам. То је учинио и цариник Синан, па је дубровачки трговац Стјепан Радојевић у свом тестаменту (1469) дао налог да се 50 дуката врати царинику.⁵

Неки Стефан са Рудника био је 1462 члан турског посланства (са султановим склавом и Есебеговим изаслаником) које је посетило херцега Стјепана Вукчића; тај Стефан важио је као човек Мехмеда Минетовића. У вези с њиховим доласком у Дубровнику је закључено да се на Порту упуте поклисари, а трговцима је поручено да се склањају на безбедна места, јер их Турци по Србији затварају.⁶ И следеће године стање у северној Србији није било регуларно, па је изричито забрањено ортаку који је имао да послује на Балкану да се упућује ка Смедереву, Руднику и Мачви.⁷

Дубровчани су наставили да слободно манипулишу сребром, што су Турци дозвољавали само изузетно. Неки Ђурађ Дабојевић са Рудника, вероватно домаћи пословни човек, изјавио је у Дубровнику да је примио 12 либара и две унче сребра од Кристифора Радос. Градића, племићког бастарда, на име неког акта написаног 24. априла 1475. године.⁸

За време санџак-беговања Бали-бега Малкочевиха (од 1475), према причању познатог турског путописца Евлије Челебије, који је у свом путопису преносио и локалне легенде и предања, становништво Рудника се побунило, па је Бали-бег порушио град до темеља.⁹

За Рудник тога времена везана је и трагична судбина двојице Дубровчана. Џиван Припчиновић и његов син Кристофан били су до јесени 1479. закупници амалдарине на Руднику. Промет је био велики, пошто су за царину Припчиновићи били дужни султановој благајни милионску своту. Њихови дужници су били и Дубровчани који су са Рудника и преко њега транспортовали робу на море. Како је недостајала позамашна свота, Припчиновићи су кренули да се оправдају на Порти. Пошто су дали оно новца што су у готову имали, остало је да дугују још 11.250 дуката (око 4.050.000 динара из 1936). Џиван и Кристофан су изјавили да су им дужни неки Дубровчани. Султан је послао у Дубровник да се дуговани новац испоручи или да се предају дужници. Видећи да се ствар може врло незгодно завршити, Дубровчани су решили да примене нај-ефикасније средство: да смакну Припчиновиће, чије би познавање послова Дубровчана на Руднику могло бити опасно. Отац и син су откупљени од султана за 3.000 дуката и спроведени у завичајни град. Ту су стигли 15. септембра 1479. Истог дана су били саслушани, а потом убијени као издајници. Њихови лешеве, сашивени у џакове, бачени су у море испред Локрума. У вези с овим, заповеђено је да ниједан Дубровчанин не сме бити у турској служби; ако би се то догодило, такав се више не би сматрао Дубровчанином. Република је султану исплатила преостале дугове Припчиновића, а њихова је добра конфисковала у своју корист.¹⁰ Овде убиство није уследило због наводне проневере, мада се радило само о ненаплаћеним дуговима Дубровчана, него зато што су Припчиновићи знали да су њихови земљаци кршили забрану о задржавању сребра у земљи, у Турској, а ту је висина царине била највећа. Ради своје добити они су морали бележити и извоз сребра.

Зла коб Припчиновића није одбила Дубровчане од Рудника. У првој половини осамдесетих година одлазили су копањони на Рудник и уновчавали су робу, односно код обрачуна остављали су на списку и дужнике са Рудника.¹¹

Рудник је за време владавине Османлија био значајан произвођач бакра, кога је било и у магацинима дубровачке општине. Октобра 1511. продато је инжењеру Паскоју Милићевићу и Марину

Ст. Замањи десет миљара сировог рудничког бакра да га помоћу хидрауличне пресе рафинују и извезу у Италију; продаја је извршена по цени по којој је општина бакар купила.¹² У марту 1516. дубровачка влада је за потребе наоружања купила бакар са Рудника који су продавали неки Босанци, и то четири миљара по 20 дуката за један.¹³ По још вишој цени (21 дукат) преузео је да набави руднички бакар неки Франко, кројачев син.¹⁴ Купац Марин Замања купио је пре априла 1518. од истог продавца других 30 миљара.¹⁵ Сам Замања је (пре 1513) склопио трговачко друштво с обавезом да без провизије лично одлази у Босну и Србију и да купује бакар за друштво. И касније је Замања у више наврата трговао финим тканинама и рудничким бакром.¹⁶ Цена од 21 дуката задржала се априла 1518, кад је испоручено 30 миљара рудничког бакра „добре врсте“.¹⁷ И у јуну 1521, кад је Марин Вукшић, трговац са Рудника, обећао довоз у року од пет месеци, цена је остала иста.¹⁸ Турски поданици су у јуну 1522. довели једну количину рудничког бакра и дубровачка влада је решила да целу количину преузме.¹⁹ Купљен је испод руке од неког странца и бакар који је један султанов поданик, средином јуна 1526, довезао на дубровачку територију.²⁰ Крајем августа те године дубровачка општина купила је 12 миљара рудничког бакра, али по цени од 27 дуката за један миљар.²¹

Од око 1520. у Дубровнику је пословао и Марин Вукшић, који се у документима јавља готово три деценије (1521—1548) као трговац на Руднику. Извозио је бакар, који је преко свог пословног пријатеља или пуномоћника продавао у Дубровнику. Некад је и сам силазио у родни град да би се ту задужио на тканине или новац и тако омогућио нова улагања. Четрдесетих година његови су се послови увећали, њега титулишу са „меркатор“, али се проширио и број веровника који су га, кад би долазио у Дубровник, притезали због обавеза. Марин је био најпознатији дубровачки трговац на Руднику у турско време.²²

Једна значајнија компанија почела је да ради у октобру 1521. Тада је трговац Марин Никшић примио од Симка Вукићевића (трговца који је пословао у Подунављу) преко 468 дуката. Овом новцу придружио је својих 263 и по дуката; тим новцем је имао да крене у Турску и да послује уз пола добити на Руднику.²³ Тада су одржавани добри односи са представницима локалних власти на Руднику, па је руднички кадија Арапоглу дошао да посети град св. Влаха, доневши на дар ћилим.²⁴

У то време Рудник је ушао на дубровачку листу места сумњивих због чешњих зараза. Неки Коленда Илић присепо је са Рудника и из Смедерева у Дубровник 8. априла 1522; 15. априла следеће године стигао је са Рудника Ђухо Радоњић; 9. септембра 1525. допао је Стјепан Радивојевић; 6. августа 1526. пријавио се неки Петровић, а 20. септембра 1529. дошао је са Рудника и из Пожеге Никола Вукотић.²⁵

Поменути Симко Вукићевић имао је вишеструке односе са Рудником. Тамо је удао братаницу Магдалену за рудничког трговца Марина Вукшића, давши јој 150 дуката мираза;²⁶ Магдалена је (1536) набавила служавку из Конавала на четири године.²⁷ Симко је учествовао у својевременом довозу стоке са Рудника. Неки Андрија Петровић са Бргата одузео је Марину Вукшићу на Руднику стоку, коју је, по споразуму са Симком, примио дубровачки месар Криле Цивановић.²⁸ Андрија је раније пословао као Вукшићев ортак, спроводећи робу са Рудника и довозећи је из Дубровника; у новембру 1532. неки њихов спор око довозених ствари решили су арбитра изабрани по споразуму.²⁹ Податак о гоњењу стоке са Рудника изузетно је користан, јер би он сведочио да се из северне Србије, слично као из јужне Угарске, крупна рогата марва довозила на обале Јадрана; то је она трговина која је у Србији негована све до првог српског устанка и у којој је учествовао и Милош Обреновић, такође родом из рудничког краја.

Четрдесетих година XVI века као да су дубровачки трговци на Руднику били сасвим на окупу. Марин Вукшић је узимао све више робе на кредит. Дубровачка Република се и на Порти трудила (као 1541) да јој се дозволи да легално купи повећу количину рудничког бакра.³⁰ У то време на Руднику су пословала још два трговца родом са дубровачке територије. О пословима сиромашнијег, Жупљанина Ивана Петровића, није било разлога да се случајеве бележе у књигама Републике; умро је у децембру 1545. године на Руднику.³¹ Кристифор Стијеповић повезао се са дубровачком чаршијом у Београду; ту је добијао тканине и осталу увозну робу на вересију; ову је односио на Рудник и препродавао, односно трамљавао за кожу. За Дубровчане са Рудника Смедерево је, иначе, било најближи град и судиште.³² Са извозом живе рогате стоке и са куповањем кожа и других сточарских производа за тканине настао је нови курс у пословању рудничке насеобине. Више није било иоле сигурнијих изгледа да се корист извучи из рударства и металургије, па су и Рудничани прешли на стандардну извозну групу: ко-

жа, восак, вуна. Незгода за такав рад на Руднику налазила се у томе што ово место није било иоле значајнији консомативни центар, а сељак-сточар више је волео готов новац него скупе тканине, које сам није носио. Управо због мање могућности распродаје тканина, Рудничани нису имали потребе да се везују за Дубровник, него су еспап добијали и у великој дубровачкој насеобини у Београду.

У Смедереву је један београдски трговац омогућио да буде затворен један Дубровчанин са Рудника, поменути Кристифор Стијепов, мада му је дао веру, па и гарантно писмо, да га неће гонити за време његовог бављења у Смедереву.³³

Последњи податак о Дубровчанима на Руднику односи се на именовање татора (у јулу 1594) Магдалени, удови Цвјетка, трговца на Руднику.³⁴

Ако од око 1530. године није било више могућности да се послује уносним рудничким бакром, а можда и сребром, разменом сточарских производа, па и опшремањем стоке на море, помагало је упућивање домаћег сточарског произвођача у робну производњу. То би била једна од главних заслуга дубровачке насеобине на Руднику у XVI веку.

V

ОПШТИ УСЛОВИ ЖИВОТА И ПРИВРЕЂИВАЊА НА РУДНИКУ У УСЛОВИМА ТУРСКЕ ВЛАСТИ

Производне могућности и начин живота на Руднику у првом веку отоманске владавине нису ближе познати. Рударска делатност је настављена кад је реч о бакру, а малаксавала је кад се ради о сребру; почела је и експлоатација гвоздене рудаче. Још и у Законику султана Сулејмана Законодавца из 1536. међу најважнијим мајданима сребра на Балканском полуострву налази се и Рудник.¹ Неки аутори рачунају да су на Руднику добијани олово и гвожђе, а не бакар. На Руднику и у суседном Баху израђивана су гвоздена ђулад за турску војску и морнарицу. Године 1558. за емина Рудника постављен је Мехмед, један од чауша Порте. У ферману из 1559. на Руднику се налазила „кућа црне руде“, што би се вероватно односило на ливницу гвоздене руде. Године 1567. Мехмед чауш, руднички емин, предао је складишту у Београду 2.217 топовских кугли. Једним ферманом из 1568. смедеревски санџак-бег задужен је да издвоји 40 људи који би обезбеђивали рударе у ру-

дничким мајданима гвожђа, с обзиром да су ови убијани из заседе и пљачкани кад би полазили на посао. Турски историописац Ибрахим Печевија записао је да су на Руднику ливени топовски меци од 36,46 и 48 ока. Према ферману из 1571. излази да су у руднику Бах ливене четири врсте топовских кугли. Цело то село од 12 хришћанских домаћинстава радило је на прављењу топовских ђулади.²

Ферман из 1568. предвидео је да се за сечу дрва и производњу дрвеног угља, потребног мајдану Рудника, ангажује становништво кадилука Крушевац, Нови Пазар, Ужице и Чачак. На Руднику, уз кадију, постојао је назир (надгледник), као стални надзорни орган над рудницима у области. У конкретном мајдану боравио је емин (повереник). Дешавало се да и назире из других рудничких рејона регулишу односе у руднику Бах; на пример, софијски назир разрешио је обавеза групу Јурука који су били на служби у Баху. У исто време постојао је назир мукате Смедерево, који је са емином Баха био задужен да обезбеди стручну радну снагу и оруђа за рад неком руднику у близини Каменграда (Босанска Крајина). Емин Баха јавио је (1572) Порти да из кадилука Смедерево и Зворник нису стигли на службу у бахски рудник мартолоси.³

За изливање ђулади Рудник је био на повољном месту, јер је био близу северне границе Османлијског царства, али ипак не на првом удару. На самом рудишту није у XVI веку било железне руде. Она је добијана у околини, а Рудник је имао традицију рударства и металургије и људе вичне да организују производњу. „Кућа црне руде“ била би ливница. Слична ливница подигнута је и у Баху (подаци од 1560), која је по свом капацитету чак надмашивала рудничку. Због тесне везе између ова два рудника и две ливнице, познати турски историчар Х. И. Урунчаршили је погрешно закључио да је реч о једном месту. Гвоздена руда у Шумадији откопавана је на Венчацу, на Космају, код Аранђеловца, на Црном Врху, у околини Крагујевца, у околини Чачка (село Горачићи), на Суворору, у Чибутовици и у околини Такова. На неким од ових рудика и у Железнику код Београда гвожђе је само прерађивано у самоковима, а не и изливано у кугле. За време султана Мурата III (1574—95) забележени су као радници рудника Бах становници 31 села рудичке и лепеничке нахије са 511 хришћанских и 16 муслиманских домова.⁴

Капацитет производње гвоздених кугли на Руднику и у Баху био је завидан. Изливање је на Руднику почело још у четвртој или петој деценији XVI века, док су раније израђиване камене ку-

гле. Поред испоручених 2.217 пројектила 1564. године, затражено је изливање даљих 15.000 комада. Следеће године поручено је да се припреми 2.000 добро печених кумбара (шупљих лопти, док су се пуне звале јуварлак). Године 1568. на Руднику је израђено 3.500 гвоздених ђулади за топове бадалушке. У Баху су 1572. изливани само меци од 11, 14, 16 и 18 кија, а три деценије касније комади који су имали од две до четири оке и употребљавани су за опсадну артиљерију (бадалушка, дарбезен, колонборна, шајка-грла). На Руднику је произвођена и пушчана муниција. Из једне наредбе у 1574. години види се да је требало излити три милиона танади. Кад су (1574) послати у Београд мајстори да израде пушчана зрна и кад је установљено да је калуп био крив, позван је сам буљук-баша тобџија са Рудника да исправи старе калупе и да се поново лију зрна. Године 1598—99. помиње се израда пројектила за топове само у Баху. Године 1603—4. произведено је 20.000 зрна на топове бадалошке.⁵

Поред гвоздених, на Руднику су израђиване и оловне кугле. У мају 1566. требало је тих метака излити за 130 кантара и то предати у Београду. У Баху, где је ливаца било чак више него на Руднику, требало је 1575. излити зрна за 35 бадалошке, за 12 колонборне, за 15 великих и 15 средњих шајкатопова, што би било смештено у Смедереву, и за две бадалошке, шест шајка-оруђа, 16 дарбезена за шајке и 183 обичних дарбезена, што се налазило на београдској тврђави; за свако поменуто грло требало је урадити по 1.500 до 2.000 зрна, тј. 42.600—56.800 комада. Године 1568. и 1569. на Руднику су радиле смене солунских и овчеполских Јурука и трикалских Татара, а у Баху 1568, поред смена Турака и Татара, и омена црноменских муселема.⁶

У погледу организације рударске производње село Рудишта под Авалом припадало је Руднику. У попису нахије Железник, коме су Рудишта припадала, године 1516. могла су бити забележена само опустела села, јер се раја тих, насеља иселила у Угарску за време турско-угарског рата 1515. године. Ушур од сребрне руде Рудишта износио је 2.000 акчи (што би значило да је производња сребра била процењена на око 4.000 дуката); од одлова се ништа није узимало, него је метал предаван на име десетка закупнику мајдана у Руднику.⁷ Од тог олова су свакако изливана поменута зрна за пушке и топове, јер се олово на самом Руднику није толико производило да би подмиривало тражене количине.

У приходима рудника Баха, поред извора осталог привређивања (природни ресурси, шуме, пашњаци, пчеларство, житарице, стока) учествовао је и произведен метал (сребро). Приходи су зависили и од регулације радних обавеза раје, јер је раја запослена у мајданима или ливници била ослобођена плаћања дажбина. Право државе према баштаницима који су могли бити ослобођени за рад на рудишту репрезентовао је емин, који је морао да осигура уписане султанове приходе.⁸ То право је, природно, улазило и у сферу наплате пореза и муката. Пореско ослобађање раје која је радила у рудницима примењивано је још од времена Мехмеда II Освајача. У пролеће 1566. руднички емин Мехмед Бећир обратио се султановом прагу са обавештењем да је у то време тражено од раје која је радила у мајдану да плаћа и дажбине аваризи диваније и тек-јалиф орфије, што је било супротно кануну и пракси; поред тога, од тих сељака тражени су и веслачи за бојну флоту, мада су рудари и од ове обавезе били ослобођени. Новине, које су нарочито ревностно спроводили санџакбегови људи, негативно су се одразиле на производњу у рудничким окнима.⁹ Према закону за рају смедеревског санџака, села која су била одређена за хас у мајдану Бах била су ослобођена од редовних намета и обичајних терета; харач и овчарину требало је да плате одсеком, а радници су добијали по две акче дневно за рад у руднику; они који су доносили дрво за ћумур, примали су по акчу за терет дрва, а они који су доносили дрвени угаљ — по три акче од товара.¹⁰

Поред Јурука и Татара, који су за тешке радове у окнима и око њих као и у ливници Рудника и Баха довођени са стране, врло је важно било и присуство влаха са терена, тј. сточара, који су из динарских предела нешто раније били насељени у северној Србији. Још у првој деценији владе султана Бајазида II (тј. 1489—91) обављен је попис влаха смедеревског, крушевачког и зворничког санџака и, посебно, у нахији Рудника. Ти су се власи населили по влашким обичајима. Обавезе влашких породица унесене у посебне дефтере филурије, јер су толико одсеком плаћали. За тачност уписа одговарали су кадије, субаше, тимарници, кнезови и примићури, који су и помагали при попису. На место умрлих влаха, са истим обавезама и правима, уписани су синови и сродници умрлих; ако ових не би било у породицама кнезова и примићура, уписивани су њихови ратаји. Попис је обухватио и влахе-номаде (хајмане, тј. чергаре), који су долазили из области изван вилајета, да би се и од њих наплатио данак филурије. Чергари су избегавали да плате

данак, па су улазили међу насељене влахе. Од стране кнезова и примићура било је покушаја да се прикрију њихови људи, ратаји; у случајевима утврђене злоупотребе одузиман је кнежевски тимар. Дешавало се да на празна земљишта, која су уписивана у санџак-бегов приход, долазе чергари и да од њих санџакбези узимају филурију. Примећено је (1516) да се од влаха, пошто би дали обавезе у јечму и пшеници, тражи да дају и десетак од масла, оваца, меда, ђебади и осталих потреба, што је било у супротности са уписом у дефтеру.¹¹

Од времена које се не може ближе одредити постојао је турски закон о наплати царине у мајдану Рудник. Он најбоље показује стање локалне производње, као што сведочи и политику промета различитих артикала. Од брашна, пшенице, овса и свега што је зрнасто наплаћивано је од товара две акче. Од јагњета изнесеног на пијацу — пола акче, али за првих шест јесењих недеља није узимано ништа. За говече и говеђу кожу плаћане су две акче. Од дебеле свиње даване су две акче, а од вепра пола тога. Товар соли, сира или меда давао је шест акчи; ако је со долазила у комадима, од комада је узимана четвртина акче. Од мешине масла (која је вредела 15 акчи) наплаћивана је акча. Од трубе чохе узимано је 12 акчи. Исто толико и од товара уља (што је такође долазило са приморја). Од товара сирове рибе давано је четири, а од сушене рибе шест акчи. За платнену кошуљу узимана је акча, од сашивеног чоханог кафтана две, од сукна (џебета, вероватно склавине) акча, од кафтана такође акча. Од товара дрва узимана је једна целаница, од товара луча једна мотка. На 20 јаја задржавано је једно. Од товара пвожђа и воска тражено је шест акчи, али од пвожђа које је стизало за потребе рудника није давано ништа. Када су у месту месари клали овце или говеда, ништа није наплаћивано. Баџ није узиман ни од дасака, греда и олова; чак и кад би се та роба извозила, царина није следила. За бибер и друге зачине у транспорту смедерским санџаком наплаћивано је шест акчи од товара, поред једног дуката што је требало узети за санџак-бег. Јагњеће коже давале су по товару чак 20 акчи. Код довезене соли наплаћивана је царина од осам одсто. С друге стране, за вино из санџак-бегових хасова који припадају Руднику узимана је само једна акча на име баџа.¹²

Однос код наплата трошарине био је врло диференциран. Санџак-бег је био апсолутно повлашћен и у продаји вина и код проходне царине на зачине који су третирани као луксуз. Заним-

љиво је да није прецизирана месна, варошка такса (бац) за зачине, него само транзитна царина. Приморски трговци су теже царињени код јевтинијег уља, које је било и елеменат масовне употребе, него код скувих тканина, што очигледно показује да су царински терети пребацивани на плећа широких потрошачких слојева. Стране ткањине су шест пута више оптерећиване него домаћа чоха. Виши стандард је знатније погађан само код одела које је посебно кројено, јер је трошарина ту била 100 одсто већа него код конфекције. Код довозене соли трошарина је износила осам, код јаја пет, код масла 6,67 одсто. Једино је зрнаста храна, као основни елеменат исхране становништва, била незнатно оптерећена. Висока царина је наметнута јагњећим кожама, свакако због тога што су те коже доста извожене; од те коже прављене су шубаре и уопште капе, па су ту потрошачи морали боље да плате, јер је капа увек била знак вишег друштвеног ранга. За зелено поврће, воће и грозђе није наведена никаква трошарина. Ако је средња вредност трошарине износила пет до осам одсто, могли би се успоставити односи цена. У сличним одредбама о трошарини у Сребреници, највећи број артикала одређиван је по стопи од 10 одсто таксе. Ипак, товар овчије и говеђе коже, која је такође извожена, давао је само шест акчи, ваљда на захтев локалних трговаца-извозника. И у Сребреници је полагана пажња на развој локалног занатства на бази гвожђа, па сировина није царињена, као ни на Руднику. У Сребреници, где је асортиман робе био знатно већи,¹³ изузетно је много узимано од ланеног платна — двапут више него на Руднику од много скупљих увозних тканина; сиров лан изједначен је са сољу, сиром, маслом, медом, пиринчем и цењеним воском. Можда се тежило да се платнарство развије у самој вароши. Док на Руднику ништа није плаћано на заклану стоку, у Сребреници је од овце узимана четвртина, а од говечета цела акча, док је говеђи језик (као специјалитет) припадао кнезу. Код бољег масла трошарина је износила 10 одсто, колико и ушур (10 одсто) од поврћа, воћа, грозђа, јаја, рибе и оваца. У Сребреници је трошарина још више имала карактер наметања социјално јачих, можда зато што је вероватно касније настао закон о бацу за ово место. Док је такса на житарице била минимална, за хлеб је узимана акча, но није означено за коју количину; вероватно не од комада хлеба, јер би то било исувише.

На Руднику су неки муслимани показали нешто већу нетрпељивост кад је реч о точењу алкохола; жалили су се Порти да се вино крчми поред џамије и муслиманских кућа. Због тога је Порта

(у августу 1565) наредила рудничком кадији да вино претвори у сирће.¹⁴ Стање је дотад трпљено свакако због санџакбеговог интереса.

У великим ратним припремама за султанов поход на Угарску 1566. године, поред изливања куршума и ђулади, што је требало послати у Београд, од Рудничана је тражено да спреме храну за војску на маршу на три места која су означена као конаци (и Баточина и Бела Црква); поред тога, од њих је тражено, као и од Ужичана и Зворничана, да се потруде око завршавања раније наручених речних бродова.¹⁵ Турска војска у пролазу донела је рудничком крају кугу. Ова се најпре показала у селу Притокама (?), где је умрло 70 људи.¹⁶

Средином маја 1566. руднички кадија је опоменут из Цариграда због тога што неки кнезови и примићури нису са својим власима пошли у царев поход како би се заштитио град Будим, мада им је то јасно било заповеђено. Да буду кажњени, требало је у корист државе одузети њихове приходе који су уживали на основу повлашћеног положаја. Неки од ових су одбили да се повинују наредби, наводећи да су од бившег санџак-бега Арслана добили обавештење да се могу ослободити поменуте обавезе ако уплате два дуката. Тешкоћа је било и при купљењу државних прихода са мезри (пустих селишта) које нису биле обухваћене пописом, јер су спахије које су их преузеле одбиле да ишта даду за њих. Нису могли бити преузети на они тимари чланова трвђавских посада који су стварали ванредне трошкове. Руднички кадија Мужидин затражио је од заоставштине умрлог Ибрахима чауша наплату 20.000 акчи за тимар у околном селу Клинци, јер је износ припадао хаса-својини; наследници се нису обазирали на кадијино решење, па су имање задржали у својим рукама.¹⁷ Сви ови случајеви показивали су да су феудалне снаге и у рудничком крају шездесетих година XVI века толико ојачале да су биле у стању да се одупру централистичкој држави и да изазивају одметање од закона, и то без последица.

Непосредно пред поменути поход на Угарску, у Руднику, слично као и у Новом Брду, појавиле су се кривотворене акче. О томе је Порту обавестио месни кадија.¹⁸ Није речено да су те акче унесене са стране или су фабриковане у самом месту. Није забележено да је у Руднику и у условима турске власти било државних ковница, као у доба пре доласка Османлија. У сваком случају на Руднику је било традиције у ковању монета, па је кривотворење акчи свакако изведено у самом месту.

Друштвено најјачи елементи међу хришћанима нису више рударски предузимачи, цариници или трговци, нарочито они са стране, него хришћани који су ушли у редове турске војске. Тако је милитаризација обухватила и потлачене хришћане у једној освајачкој верској монархији. Мартлоси су најчешће били ти повлашћени хришћани у турским војним редовима. Они су имали задатак да чувају руднике или тврђаве и да штите поредак у вилајету. Било их је нарочито у руднику Бах, где је уведен обичај Старог Влаха: давали су (1571—95) по 150 акчи од куће као надокнаду за харач, ушур и овчарину; њихови синови и браћа, који су становали са њима, а нису никоме били уписани као раја, такође су били ослобођени дажбина. Њихове „ресуме“ купио је емин Баха. На сличан су начин мартолоси били задужени за чување рудника Чемерно, у пожешкој нахији.¹⁹ Мартолоси су на поменутих рудницима распоређени већ у другој половини XV века, а у служби су остали и почетком XVII века. Бах је чувало најпре 29 мартолоса.²⁰ Године 1571. за чување бахског рудника одређено је 80 мартолоса из Смедерева.²¹ У дефтеру из 1572—73, у коме је извршен попис умрлих примићура и других хришћана у турским војним редовима, налазе се и шест уписа о постављању примићура у рудничко-моравској нахији из редова покајникових сродника.²²

Српски православни елеменат се тешко одржавао. Године 1626. помиње се црква Успења Богородице у самом Руднику,²³ али манастир Св. Стефан код рудничког села Блазнаве већ око 1540. био је напуштен од монаха.²⁵

Евлија Челебија (у другој половини шездесетих година XVII века) видео је Рудник као касабу у пространој долини, окружену виноградима и баштама, са једном страшном провалијом, без довољно, сунца и са тешком климом. Имао је 800 даском покривених кућа, распоређених у седам муслиманских и немуслиманских махала, 80 дућана, 11 богомоља, три основне школе и мрачан хамам (купатило), чија је вода била пријатна. Становништво се одевало у чохано одело са копчама на чакширама, са калпаком од чохе, као крајишници, и са грубим папучама. Бавили су се трговином. Раја, српска и босанска, била је углавном и богата, а девојке су им биле завијене у одело на једну страну, са фесовима, на којима су били причвршћени сребрни и бакарни новци. Становништво је било богато и здраво, увек доброг апетита због ледене воде која је брзо сваривала храну. Тврђава је већ била запуштена, па су у њој чо-

бани зими држали стоку. Евлија Челебија није запазио у Баху ливницу, нити говори о рударству места.²⁵

В. Симић је закључио да је крајем XVII века на Руднику морала постојати прерада метала, јер је један кујунџија из овог места забележен у Будиму 1701. као пресељеник стар 69 година.²⁶

VI

РУДНИК ПОД АУСТРОУГАРСКОМ УПРАВОМ 1718—1739.

Аустријско дворско ратно веће затражило је одмах по закључењу пожаревачког мира да се у северној Србији предузме истраживање руда, у првом реду сребрне. Рударски стручњак Карл Кропф одмах је отишао на Рудник и нашао да ту има доста бакарне руде и кварцних кристала, а мало сребрне руде. Испитивања су се одужила и 1724. године на Руднику је радило само 13 рудара; до краја те године извађено је свега 3.000 центи руде, иако су начињени знатни трошкови. Анализиране су и руде гвожђа и сребра.¹ Према једном извештају из краја 1721. на Руднику је нађена непрегледна количина шљаке, која је садржавала сребрну глету и нешто олова, а било је и трагова рударства бакра. У Рудничкој планини нађен је један главни ходник са једним правцем у западном смеру.²

Рудник је у окупационом систему важио као један од средњих центара, у коме је било и католичког живља, па и свештеника. Иако се место није налазило на граници, ту је био чардак са сталном посадом због присуства многобројних разбојника. Привредна снага Рудника може се сагледати на основу неких педантно израђених табела, упоређујући стање у Руднику са оним у Ваљеву. Године 1722. у Руднику је било 303 сесије (од којих 11 турских), а у Ваљеву 347. Ожењене браће било је на Руднику 33, а у Ваљеву 29; нежењене браће — на Руднику 309, а у Ваљеву осам; ожењених синова — у Руднику 38, а у Ваљеву седам; осталих синова (младих) — у Руднику 435, а у Ваљеву 185; кћери — у Руднику 317, а у Ваљеву 162; станара — у Руднику 35, а у Ваљеву четири. Коња је у Руднику било 290, у Ваљеву 150; ждребади у Руднику 102, а у Ваљеву 53; волова — у Руднику 462, а у Ваљеву 320; крава — у Руднику 767, а у Ваљеву 369; телаци у Руднику 911, а у Ваљеву 305; јуница — у Руднику 686, а у Ваљеву 327; свиња — у Руднику 957, а у Ваљеву 178; прасади — у Руднику 163, а у Ваљеву 174; коза

— у Руднику 1.112, а у Ваљеву 343; оваца — у Руднику 2.184, а у Ваљеву 1.122. Винограда је било у Руднику 326, а у Ваљеву 287 и по парцела од-
 ђене величине; нових засада лозе било је на Руднику 340, а у
 Ваљеву 11. Под пшеницом било је на Руднику 153 јутра, а у Ва-
 љеву 233 и по (турских јутара на Руднику 13); под јечмом и овсом
 — на Руднику 75, а у Ваљеву 146; под кукурузом на Руднику 98,
 а у Ваљеву 32 и по. Наплаћено је у 1722. години на Руднику 6.946
 форинти, а у Ваљеву 6.276; у години 1723. по сесији плаћено је 22
 форинте, па је планирано за Рудник 4.840, а за Ваљево 6.094. Фе-
 бруара 1737. у рудничком крају посебно су забележена села Гра-
 бовица, Врбица и Клименти (арбанашки насељеници).³

Одласком Аустријанаца из Србије опет је за неколико десе-
 тина година прекинут рад на вађењу и топљењу руде на Руднику.
 Тек интензивна збивања у првом српском устанку натерала су
 људе да завире у крила земље, па је опет, на кратко, почело ру-
 дарство и металургија на Руднику.⁴

НАПОМЕНЕ

I

1. В. Симић, Историски развој нашег рударства, Београд, 1951, 195—6.
2. Исто, 196—7. — Шафариков извештај о истраживању Рудника објавио је Н. Вулић (Споменик СКА ХСVIII, 257—68). О положају рудничке тврђаве уочи првог устанка писао је М. Вукићевић (Караџорђе, књ. II, Београд, 1912, 25). Вид. и чланак генерала Ј. Мишковића (Гласник Српског ученог друштва, 34, Београд, 1872, 218) и рад у Рад ЈАЗУ 41, Загреб, 1877.
3. Историја српског народа, књ. I, Београд, 1981, 384, 387.
4. М. Ј. Динић, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, II део, Београд, 1962, 3.
5. Г. Шкриванић, Путеви у средњовековној Србији, Београд, 1974, 19, 21, карта између страна 40 и 41.
6. К. Јиречек, Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку, Зборник Константина Јиречека, књ. I, Београд, 1959, 273—4, нап. 194.
7. М. Ј. Динић, Дубровачка средњовековна караванска трговина, Југословенски историјски часопис, III, Београд—Загреб—Љубљана, 1937, 120—6; као нап. 6, стр. 260.
8. Г. Шкриванић, н. д., схема код стр. 40, Зборник К. Јиречека, I, 39; М. Ј. Динић, Западна Србија у средњем веку, Српске земље у средњем веку, Београд, 1978, 49.
9. К. Јиречек, Трговачки путеви, Зборник К. Јиречека, I, 272.
10. Историја српског народа, I, 384, 387. — Како су одредбе које су се тицале Брскова пренесене и на Рудник, треба претпоставити да је тако било и са дозволом још Стевана Првовенчаног Дубровчанима да у Брскову и другде у српској држави могу продавати вино (али не помешано са водом) и мед (без кварења), с тим да се за злоупотребу роба одузме (Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма, књ. I, Београд—Ср. Карловци, 1929, 4 № 6).
11. Г. Чремошник, Канцеларијски и нотарски списи, Загреб, 1950, 164 (податак од 27. X 1296), 163; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 3; К. Јиречек, Историја Срба, I, Београд, 1952, 189. — Рудник је и у доба краља Милутина правно потпадао под Срем (М. Ј. Динић, Средњовековни Срем, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. IV, св. 1, 1931, 1—12).
12. М. Ј. Динић, Браничево у средњем веку, Српске земље, 97. — М. Динић је касније и ужички крај додао Драгутиновим поседима (Српске земље, 61). В. Ђоровић, пак, најпре је налазио да је „сасвим оправдана опрезност“ кад се поставља питање да ли је краљ Драгутин задржао после Дежева област око Рудника (В. Ђоровић, Подела власти између краљева Драгутина и Милутина 1282—1284. године, Глас СКА, 136, Београд, 1929, 8). Касније није доводио у питање тврдњу да је Драгутин задржао управу „над западним деловима“, али је у тај посед укључио и Требиње и Конавле (Историја Југославије, Београд, 1932, 156; Хисторија Босне, Београд, 1940, 210; Брсково; Гласник Географског друштва, XX, Београд, 1934, 47).
13. К. Јиречек, Историја Срба, I, 194—5; М. Ј. Динић, Област краља Драгутина после Дежева, Глас САНУ, 203, нова серија Одсека друшт. наука, I, Београд, 1951, 77.
14. Monumenta ragusina. Libri reformationum, V, 13—4 (концепт уговора из новембра 1301); Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 36.
15. М. Ј. Динић, Област краља Драгутина, 78. — Касније је М. Ј. Динић нешто регулирао ово тврђење, тј. био је неодређен (Однос између краља Милутина и Драгутина, Зборник радова Византолошког института САНУ, III, 1955, 49—80; За историју рударства II, 4: „Можда Рудник није за време борбе између браће остао под Милутином, пошто је та борба пролазила кроз различите фазе у којима Милутин није увек био у повољнијем положају. Сигурно је да је он од јесени 1312. опет Драгутинов.“).
16. Историја српског народа, I, 465, 460, 472, 497.
17. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 4; МР I, 103, 105; Историја српског народа, I, 498.

18. М. Пуцић, Српски споменици, II, Београд, 1862, 3—4; К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА, XI, 99; Историја српског народа, I, 384. — Јаков Лукаревић (*Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Ragusa 1790, 81*) је забележио да је 1323. године краљ Милутин из тврђаве Крагујац (Краг-зјевац?) преко Босне продро чак до мора.
19. К. Јиречек, Историја Срба, I, 203; Историја српског народа, I, 538.
20. МР (1882), 356; М. Orbini, *Il regno degli Slavi, Pesaro, 1601, 262—3*;
- М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 4—5.
21. К. Јиречек, Историја Срба, I, 241, нап. 22; II, 105; М. Ј. Динић, За историју рударства, 5; Ј. Калић—Мијушковић, Београд у средњем веку, Београд, 1967, 77.
22. К. Јиречек, Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани, Зборник К. Јиречека, I, 355.
23. Историја српског народа, I, 578.
24. К. Јиречек, Историја Срба, I, 250, нап. 77.
25. К. Јиречек, Трговачки путеви, Зборник К. Јиречека, I, 248.
26. М. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу, Београд, 1932, 23, 21, 32.
27. А. Theiner, *Vetera monumenta historiam hngaricam sacram illustrantia, t. II Roma 1860, 116*; К. Јиречек, Трговачки путеви, Зборник К. Јиречека; Исти, Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани, Зборник К. Јиречека, I, 369.
28. М. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу, 28.
29. К. Јиречек, Историја Срба, I, 351—2.
30. Историја српског народа, I, 41.
31. Исто, 62 и 114.
32. Ст. Новаковић, Законски споменици српске државе средњег века, 531; Исти, Велики челник Радич, Гласник СУД, Л, Београд, 1881; Хисторијски архив у Дубровнику — у даљем тексту: *HAD — Lam. fog. VIII, 102'* од 20. X 1428 (Жалба Матоја Прибинића, насељеника у Руднику, на Новака Населорића, човека челника Радича који му је отео две либре сребра; К. Јиречек, Историја Срба, I, 361—2.
33. Ст. Новаковић, Законски споменици, 755; М. Ј. Динић, Браничево, 103.
34. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 9.
35. Историја српског народа, II, 220.
36. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 9—10.
37. К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА, XI, 80—1 (13. I 1439); Историја српског народа, II, 248.
38. М. Ј. Динић, Грађа за историју Београда у средњем веку, II, Београд, 1958, 46; Ј. Калић—Мијушковић, н. д, 362.
39. К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА, XI, 83; М. Ј. Динић, Грађа, II, 46—7.
40. Историја српског народа, II, 125. — У време деспота Ђурђа Бранковића Рудник је био средиште једне од већих области српске државе; имао је и своју градску монету (С. Димитријевић, Новац града Смедерева, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862—1867“, Београд, 1970, 71, 72, 76, 77, 78).
41. К. Јиречек, Историја Срба, I, 384.
42. Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, Ср. Карловци, 1927, 241.

II

1. М. Ј. Динић, За историју рударства, I део, Београд, 1955, 25. — Постоји мишљење да су Саси дошли у Србију за време краља Владислава I, након што су приликом татарског наступа на Угарску растерани из Трансилваније (Ердеља). Први њихови радови били би у Брвенику, Брскову, Руднику, Рогозни и Трпчи, потом су дошла окна на Копаснику, па Ново Брдо (М. Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842, књ. I, Београд, 1901, 18—19.

РУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ И ЊЕГОВА ДУБРОВАЧКА НАСЕОВИНА

2. К. Жиречек, Историја Срба, I, Београд, 1952, 428. — На Руднику су 1436. забележена два брата Сасиновића, Андрија и Радовац, који су вероватно дошли са другим насељеницима из Дубровника, а нису били из самог места (HAD, Cons. min. VII, 73' од 23. III 1436).

3. В. Симић, Историски развој, 17, 23, 7. — О саском писару на Руднику: Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици, I, Београд, 1928, 428 (1312. године).

4. С. Димитријевић, Српски средњовековни бакарсни новац, Историски часопис, VIII, Београд, 1959, 35. — М. Ј. Динић (Српске земље, 61) не помишља на рудокопњу Рудника пре првог помена места, тј. 1296.

5. К. Жиречек, Историја Срба, I, 270.

6. М. Ј. Динић, Средњовековни Срем, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. IV, 1931.

7. М. Ј. Динић, Област краља Драгутина после Дежева, Глас САН, ССIII, 76, нап. 4.

8. М. Ј. Динић, За историју рударства, 5.

9. R. Cessi — P. Sambin, Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) Serie »?ixtorum«, vol. I, Venezia 1960, 208, 210, 286, 316, 317, 343, 344, 349—50, 351, 352, 359, 360, 363, 366, 370.

10. Le deliberazioni del Consiglio del XL della Repubblica di Venezia, a cura di A. Lombardo, vol. I (1342—44), Venezia 1957, 86—7, № 281.

11. К. Жиречек, Споменици српски, Споменик СКА, XI, 28. I 1347.

12. К. Жиречек, Историја Срба, II, 175; Исти, Трговачки путеви, Зборник К. Жиречека, I, 264.

13. В. Симић, Историски развој, 199. — Симић наводи да се Рудник први пут помиње још у XI веку (197).

14. О овом производу рударства Босне и Србије види расправу: Б. Храбак, Глета из Босне у XV и XVI веку, Историски зборник, V, Бањалука, 1984, 183—202.

15. В. Симић, Историски развој, 198.

16. Мемоари проте Матије Ненадовића, Београд, 1893, 58—9; М. Ђ. Вукићевић, Карађорђе, II, Београд, 1912, 190.

17. В. Симић, Историски развој, 199.

18. К. Жиречек, Споменици српски, Споменик СКА, XI, 73; Вл. Скарић, Старо рударско право и техника у Србији и Босни, Београд, 1939, 59.

19. Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд, 1912, 549; В. Скарић, н. д. 31 (наводи 1433. годину!); И. Божић, Дубровник и Турска, 70.

20. И. Манкен, Дубровачки патрицијат у XIV веку, Београд, 1960, 375.

21. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 16, 10—11.

22. HAD, Sent. sanc. XXV, 86'—7 од 27. XI 1462.

23. HAD, Div. not. XXVII, 1—1' од 8. VI 1443.

24. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 11.

25. В. Симић, Историски развој, 39, 38.

26. Г. Чremoшник, Развој српског новчарства до краља Милутина, Београд, 1933, 53; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 11—12; Исти, Српске земље, 61—2.

27. С. Димитријевић, Новчане емисије краља Драгутина, Владислава II и краља Милутина, Старинар, н. с. XXVII, Београд, 1977, 129, 130; С. Димитријевић, Проблеми српске средњовековне нумизматике, Историски гласник бр. 1—2/1957, 95; Исти, Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода до 1371. године, Споменик САНУ, 202, Београд, 1981, 7 и 8.

28. С. Димитријевић, Проблеми српске средњовековне нумизматике, 70, 71.

29. Гласник СУД XXV, 247—49; Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Београд, 1957, 7—11. — А. Димитријевић сматра да су после Милутинове смрти српски владари увели латиничке натписе на новцу зато што су располагали поседима у католичком Приморју, где је употребљавана латиница (Проблеми, 71). Владислав II са врстом новца на коме је био латинички натпис није држао поседе у Приморју, али је одржавао посебне односе са католичком Угарском (Исто, 72).

30. М. Ј. Динић, Српски повац у Срему почетком XV века, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. III, 459.
31. С. Димитријевић, Проблеми, 73, 74.
32. Р. Марић, н. д., 29—30; С. Димитријевић, Проблеми, 82 и 83, 86—7. — О крстастим грошевима вид.: М. Ј. Динић, Крстасте грошеви, Зборник радова Византолошког института САНУ, I, Београд, 1952.
33. С. Димитријевић, Новчане емисије, 131, 133; С. Димитријевић, Нова серија нових врста српског средњовековног новца, V, Старинар, XX, Београд, 1969, 59—64. — О новцу рудничке провинијенције вид.: М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 12—13.
34. А. Mayer, *Kotorski spomenici*, knj. II, Zagreb, 1981, 75, № 302 (1. III 1333); 87, № 346 (16. IV 1333); 288, № 1113 (15. IV 1447).
35. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 4, 8.
36. Исто, 6.
37. Б. Радојковић, Накит код Срба, 116, 55.
38. МР II, 233; К. Јиречек, Трговачки путеви, Зборник К. Јиречека, I, 220; I. Манкен, Дубровачки патрицијат, 79, 92.
39. Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 195; С. Ђирковић, Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана, Историјски часопис, VII, Београд, 1956, 143.
40. HAD, Div. not. XI, 209 i Div. sanc. XXXVI, 163' од 2. IV 1407.
41. HAD, Div. not. LIX, 57 од 21. IV 1475 (примио неко сребро од једног Дубровчанина).
42. HAD, Deb. not. XLIV, 192 од 27. VII 1476; Б. Храбак, Прилог приказу привредних прилика чачанско-пожешког краја у другој половини XVI века, Зборник радова Народног музеја, XII, Чачак, 1982, 130.
43. HAD, Div. not. CXXIX, 19—23' (1595).
44. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 17.
45. К. Јиречек, Историја Срба, II, 92, 407, 90.
46. А. Theiner, *Vetera monumenta historiam hungaricam sacram illustrantia*, т. I, Roma, 1860, 701. — Вид. и писмо папе Бенедикта IX барском надбискупу из 1313. (Исто, 408, № 649); К. Јиречек, Историја Срба, II, 91.
47. HAD, Test, not, IX, 19'—20 од 17. VIII 1402; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 7. — Од свештеника на Руднику забележени су: дон Никола Радов 1420 (Cons. min. VI, 3) и жупник дон Миха (Div. not. XVI, 49).
48. К. Јиречек, Историја Срба, II, 90.
49. Вл. Скарић, Старо рударско право, 11.
50. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 4, нап. 11.
51. К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА, XI, 28. I, 1347; Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма, I—1, 56—7. — Таква разрешница рачуна постоји и од 9. марта 1349. дата Ламприци Влјасовићу, на Марину и Џиву Паскетићима, који су држали руднички трг (Исто, 58—9). Лампре Менчетић, који је добио разрешницу 1. маја 1340, држао је, такође, тргове Душанове државе, али није речено које (Исто, 55).
52. И. Манкен, Дубровачки патрицијат, 443.
53. Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 58; ХАД, Тестамент Благога Дјела, 108, тестамент Џива Паск. Гучетића; М. Ј. Динић, За историју рударства II, 6.
54. HAD, Lat. for. I, 14 (22. IV 1371) и 15 (26. IV 1371).
55. Љ. Стојановић, Повеље и писма I—1; 188 и 195.
56. К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА, XI, 50; И. Манкен, н. д., 118.
57. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 6—7, нап. 20.
58. Исто, 14—5.
59. К. Јиречек, Историја Срба, II, 179—80.
60. Исто, 180, нап. 11. — О дубровачким конзулима на Руднику 1313. вид. и: Б. Крекић, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris, 1961, 151; И. Митић, Конзулати и конзуларна служба старог Дубровника, Дубровник, 1973, 29 и 172; К. Јиречек, *Monumenta Ragusina*, Зборник К. Јиречека I, 331. — О конзулу на Руднику Климу М. Гучетићу вид.: И. Манкен, н. д., 237.

РУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ И ЊЕГОВА ДУБРОВАЧКА НАСЛОВИНА

61. МР I, (1879), 28; Б. Храбак, Дубровачки прописи о конзулима из XIV стољећа, Хисторијски зборник, IV, Загреб, 1951, 147.
62. *Chronica ragusina Junii Resti...*, digessit Sp. Nodilo, Zagreb, 1893, 123. — О конзулима вид. и: Г. Чремошник, Дубровачки конзулати у Србији до Душанова времена, ГЗМ, 41, Сарајево, 1929, 81—94 (у великој мери је исправио Јиречекову формулацију).
63. М. Ј. Динић, Одлуке већа Дубровачке Републике, књ. II, Београд, 1964, 334—5; Б. Кризман, Дубровачки прописи, 141—9.
64. И. Божић, Српско грађанство у средњем веку, Настава историје у средњој школи, год. I, бр. 2, Загреб, 1951, 108.
65. Б. Храбак, Трг Ваљево у Средњем веку, Историјски гласник бр. 3—4/1953, 98—9.
66. М. Ј. Динић, Одлуке већа, књ. I (1951), 238, 360; II (1964), 71, 215 и 259, 341 и 384, 540, 580.
67. HAD, Reform. XXVIII, 48; XXIX, 6', 33' и 48,57 и 3'.
68. HAD, Reform. XXXI, 173', 65; XXXII, 38' и 49, 39' и 36,4' и 33', 43' и 53'. О томе и: М. Ј. Динић, За историју рударства II, 9.
69. М. Ј. Динић, Одлуке већа, II, 469, 470.
70. HAD, Lam. for. VIII, 102'; М. Ј. Динић, За историју рударства II, 9.
71. HAD, Lett. Lev. IV, 121 (од 29. IV 1407), 122; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 7—8.
72. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 8.
73. Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 197.
74. HAD, Lett. Lev. V, 87; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 9.
75. HAD, Test. not. IX, 53 (23. XI 1403); М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 15.
76. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 15.
77. Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 231.
78. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 15.
79. К. Јиречек, Важност Дубровника у трговачкој новијести средњег вијека, Дубровник, 1915, 88.
80. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 16.
81. Исто, 16.

III

1. Monumenta ragusina. Libri reformationum V, Загреб, 1897, 13—14.
2. МР I (1879), 16—7, 24, 48, 51, 52, 55—6.
3. Исто, 48, 17, 24; И. Манкен, н. д., 138, 402—3, 344, 386, 176.
4. HAD, Lam. polit. I, 27' од 31. XII 1312; Ђ. Петровић, Дубровачко оружје у XIV века, Београд, 1976, 32 и 91.
5. *Chronica ragusina Junii Resti*, digessit Sp. Nodilo, Загреб, 1893, 107 и 111.
6. МР I, 122 од 28. VI 1322; И. Манкен, н. д., 172.
7. МР I, 130 (12. X 1323), 103 (28. XII 1323).
8. И. Манкен, н. д., 33—35.
9. *Chronica ragusina Junii Resti*, 115.
10. И. Манкен, н. д., 139, 451 (МР V, 285), 375.
11. МР V, 285.
12. К. Јиречек, Споменици српски, Споменик СКА, XI, Београд, 1892, 27, № 10 (1. VIII 1342); Љ. Стојановић, Повеље и писма, I, 55—7.
13. *Chronica ragusina Junii Resti*, 131.
14. Б. Храбак, Дубровачки привредници у Смедереву у доба Османлија, Анали Завода за повијесне знаности ЈАЗУ у Дубровнику, XVII, Дубровник, 1979, 211.
15. Д. Динић—Кнежевић, Тканине у привреди средњовековног Дубровника, Београд, 1982, 53.
16. М. Ј. Динић, За Историју рударства, II, 16.
17. М. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу, Београд, 1932, 30—1.
18. HAD, Lam. for. I, 15 од 26. IV 1371.
19. Исто, 71' од 7. VIII 1371; М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 6, нап. 19.

20. HAD, Div. sanc. XXIII, 138' од 12. IX 1372.
21. М. Ј. Динић, Одлуке већа Дубровачке Републике, књ. I, Београд, 1951, 128—9.
22. И. Божић, Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд, 1952, 26—7.
23. HAD, Div. sanc. XXIX, 192 од 25. III 1391.
24. HAD, Div. sanc. XXXIV, 51—1' од 10. XII 1401.
25. HAD, Reform. XXXII, 4' од 15. VII 1402.
26. Исто, 33' и 33'. 36 (24. IV 1403).
27. HAD, Reform. XXXIII, 34, (16. XI 1407), 31; (30. IX 1407).
28. HAD, Reform. XXXIII, 41; (11. I 1408), 56 (15. V 1408), 63 (6. VIII 1408), 67 (29. IX 1408), 70' (27. X 1408), 71 (27. X 1408), 71 (27. X 1408).
29. Исто, 83' (5. I 1409), 85 (12. I 1409), 90' (25. II 1409), 98' (27. IV 1409), 105 (13. VI 1409), 105 (15. VI 1409).
30. HAD, Reform. XXXIII, 131', 135, 138', 140', 141, 141, 141, 142, 151; 152; 159', 159', 19, 163.
31. Исто, 184 (8. IV 1411), 206 (18. X 1411).
32. HAD, Reform. XXXIV, II' (22. II 1412), 24' (2. V 1412).
33. Исто, 70 (4. VII 1413), 85 (26. VIII 1413), 87' (23. IX 1413).
34. Исто, 110 (13. II 1414), 112' (1. VIII 1414), 112' (2. III 1414), 115 (22. III 1414), 126' (13. VI 1414), 140 (6. X 1414).
35. HAD, Cons. min. I, 27' (23. V 1415), 30' (13. VI 1415), 41' (28. IX 1415), 53 (30. XII 1416=1415).
36. Исто, 67 (17. II 1416), 69' (25. II 1416), 75 (18. III 1416), 94 (27. XI 1416), 94' (28. XI 1416).
37. Исто, 164 од 8. XI 1417.
38. Исто, 189 (24. II 1418) и 195 (21. III 1418); Cons. min. II, 6 (13. VIII 1418), 8' (20. VIII 1418), 15 (1. X 1418), 27 (9. XII 1418), 48' (4. III 1418), 48' (4. III 1418).
39. HAD, Cons. min. II, 83' од 17. IX 1419.
40. Исто, 118 (16. III 1420), 143' (3. VII 1420), 147' (17. IX 1420), 153' (21. X 1420), 161 (25. XI 1420).
41. Исто, 173' (8. I 1421), 174 (30. I 1421), 181 (4. III 1421), 181 (4. III 1421), 181 (4. III 1421), 184 (27. III 1421), 199' (17. VI 1421), 200 (21. VI 1421), 210 (7. VIII 1421), 216' (18. IX 1421), 223' (24. X 1421), 224 (3. XI 1421), 224' (3. XI 1421), 228' (14. XII 1421).
42. HAD, Cons. min. III, 3 (27. VII 1422), 3 (27. VII 1422), 9 (6. IX), 11 (20. IX), 115' (6. X), 17 (8. X 1422).
43. Исто, 46 (7. II 1423), 65' (29. IV), 73' (14. VI), 73' (16. VI), 74 (16. VI), 77' (2. VII), 77' (2. VIII 1423).
44. HAD, Cons. min. III, 119 (8. II 1424), 127 (28. II), 127' (29. II), 148' (13. VI), 149' (20. VI), 150 (20. VI), 156' (25. VII), 156' (27. VII), 161 (26. VIII), 161' (30. VIII), 163 (18. IX), 164' (28. IX), 169 (19. X), 174 (9. XII 1424).
45. HAD, Cons. min. III, 190' (11. I 1425), 190' (11. I), 219 (27. IV), 229' (8. VI), 230 (8. VI), 230 (8. VI), 230 (8. VI), 230' (11. VI), 239 (12. VII), 239 (12. VIII 1425), 239' (12. VII 1425), 240 (14. VII), 240 (14. VII), 240 (14. VII), 241 (18. VII), 270' (11. XII 1425), 270' (11. XII 1425), 270' (11. XII), 273 (29. XII 1425=25).
46. HAD, Cons. min. IV, 20 (9. VII 1426), 20 (9. VII 1426), 27' (17. VIII), 39 (5. X), 43, 43, 43 (24. X), 49' (14. XI), 57' (24. XII 1426), 57', 57'.
47. Исто, 79 (24. III 1427), 89 (15. V), 90 (19. V), 92 (30. V), 94' (14. V), 96 (17. VI 1427), 98' (9. VII 1427), 98' (9. VII 1427), 98' (9. VII), 102 (26. VII), 110' (2. X), 110' (2. X), 115 (27. XI), 115 (27. X), 117' (10. XI 1427), 122 (2. XII 1427).
48. Исто, 136 (23. I 1428), 136 (23. I), 136' (23. I), 136' (23. I), 137 (27. I), 146 (4. III), 151 (27. III), 156' (27. IV), 158' (5. V), 159' (6. V), 166 (31. V), 166' (1. VI), 166' (2. VI), 166' (2. VI), 168 (7. VI), 174' (10. VII), 179 (19. VII), 184 (12. VIII), 184 (14. VIII), 185' (23. VIII), 186 (27. VIII), 188' (24. IX), 189 (24. IX), 189 (24. IX), 189 (24. IX), 189' (26. IX), 189' (26. IX), 189' (26. IX), 193' (10. X), 193' (10. X), 194' (13. X), 202 (14. XI), 202 (15. XI), 207' (16. XI), 207' (16. XI), 208 (22. XII 1428).
49. HAD, Cons. min. IV, 224 (21. II 1424), 224' (22. II), 227' (8. III), 227' (8. III),

РУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ И ЊЕГОВА ДУБРОВАЧКА НАСЛОВИНА

- 228 (12. III), 233 (12. IV), 233' (12. IV), 236' (21. IV), 242 (19. V), 243 (24. V), 260 (13. VII), 269' (11. X), 269' (11. X), 270 (13. X), 277' (11. XI), 277' (11. XI), 277' (12. XI), 277' (12. XI), 278 (14. XI 1429).
50. HAD, Cons. min. V, 17 (16. II 1430), 30' (21. IV 1436), 76' (17. VII 1430).
51. Исто, 193 (1. V 1432), 203 (17. VI), 205 (2. VII), 220' (14. IX 1432).
52. HAD, Cons. min. VI, 13', 32, 34', 42' од 21. I, 26. III, 7. IV и 16. V 1432.
53. Исто, 110 (18. II 1434), 125 (11. IV 1434), 143 (21. VI 1434), 163' (18. VIII), 167' (10. IX), 182' (2. XI 1434), 182' (2. XI), 182' (2. XI), 183 (3. XI), 183' (3. XI 1434).
54. Исто, 260 (4. I 1435), 200 (4. I), 223 (7. II), 223 (7. II), 209 (16. V), 267' (19. VII), 273' (17. VIII), 274 (18. VIII), 274 (18. VIII), 274 (20. VIII), 275 (23. VIII), 277' (6. IX), 277' (6. IX), 278' (16. IX), 287 (14. X), 287 (14. X), 290 (10. XI 1435).
55. HAD, Cons. min. VII, 23' (11. II 1436), 32 (13. III), 35' (22. III), 50 (4. V), 50 (10. V), 50 (10. V), 54 (12. V), 54 (12. V), 54 (12. V), 67 (26. VI), 69 (9. VII), 73' (23. VIII), 88 (20. IX), 88' (21. IX), 88' (25. IX), 98' (7. XI), 98' (7. XI), 100' (14. XI 1436).
56. HAD, Cons. min. VII, 119 (16. I 1437), 126' (23. II), 137 (23. II), 127 (23. II), 133 (21. III), 136 (3. IV), 140 (11. IV), 144' (29. IV), 144' (29. IV), 102 (17. X 1437).
57. Исто, 204 (15. III 1438), 205 (18. III), 208 (2. IV), 208' (2. IV), 214 (3. V), 214', (3. V), 215 (6. V), 236 (15. VII), 241' (4. VIII), 246' (20. VIII), 246' (20. VIII), 247' (23. VIII), 251 (8. IX), 251 (8. IX), 261' (7. XI); VIII, 1 и 1 (2. XII 1438).
58. Историја народа Југославије књ. I, Београд, 1953, 437—9.
59. HAD, Cons. min. VIII, 41 (24. III 1439), 41 (24. III 1439), 42 (27. III 1439).
60. Исто, 129 (8. II 1440), 129' (8. II), 129' (8. II), 154' (28. IV), 196 (9. X), 214' (29. XII 1440).
61. Исто, 224' (11. I 1441).
62. HAD, Cons. min. IX, 74 (12. IV 1442), 77' (23. IV), 94 (8. VI), 120' (18. IX), 123 (26. IX), 123' (1. X), 123' (1. X), 124 (2. X), 129 (31. X), 142' (28. XII 1442).
63. Исто, 167 (26. III 1443), 174' (10. V 1443).
64. HAD, Cons. min. X, 8' (14. I 1444), 65 (2. IX), 69' (4. X), 74 (26. X), 85 (2. XII 1444).
65. Исто, 16' (5. I 1445), 105' (14. II), 108' (17. II), 110 (4. III), 115 (30. III), 115 (30. III), 115 (27. III), 118 (3. IV), 139 (17. VI), 142 (28. VI), 156' (20. VIII), 158' (26. VIII 1445).
66. HAD, Cons. min. X, 246 (31. V 1446), 247 (1. VI), 247 (1. VI), 247 (1. VI); XI, 11 (23. VI), 25' (6. VIII), 26 (9. VIII), 28 (12. VIII), 62' (20. XII 1446).
67. HAD, Cons. min. XI, 72' (11. I 1447), 72' (12. I), 85' (28. III), 86 (29. III), 108 (6. VII), 108 (6. VII), 116 (7. VIII), 119' (17. VIII), 121 (11. VIII), 135' (21. X), 146' (2. XII 1447).
68. HAD, Cons. min. XI, 165 (18. I 1448), 174 (17. II), 174 (18. II), 185 (2. IV), 185 (2. IV), 185 (2. IV), 185 (2. IV), 215 (6. VII), 217 (12. VII), 231' (19. VIII), 231' (19. VIII), 231' (19. VIII); XII, 9 (17. IX), 10' (17. IX), 28' (5. XII).
69. HAD, Cons. min. XII, 58' (1. III 1449), 70' (17. IV), 72 (19. IV), 74' (28. IV), 82 (27. V), 82' (30. V), 86' (14. VI), 56' (14. VI), 90' (5. VII), 102 (21. VIII), 108 (8. IX), 109 (13. IX), 112 (25. IX), 133' (31. XII 1449).
70. HAD, Cons. min. XII, 143 (20. II 1450), 143 (20. II), 160 (16. V), 168' (15. VI), 186' (3. IX), 187' (10. IX), 188' (15. IX), 191' (28. IX), 202 (4. XI), 205' (24. XI 1450). — Међу судијама поротницима поменут је и Симко Да. Соркочевих, али је прецртан, што би значило да је и он пословно био присутан на Руднику, ако и није тамо становао; међу окривљенима прецртан је патриције Франо Мар. Ра. Гучетић, који је представљао пуномоћника двојице патриција.
71. HAD, Cons. min. XIII, 58' од 17. X 1452.
72. Исто, 133' (15. VI 1453), 137 (17. VII), 171 (10. XII), 166 (13. XI 1453).
73. HAD, Cons. min. XIII, 190' (8. III 1454), 207' (8. VI 1454); XIV, 58 (10. XI 1455).
74. Д. Ковачевић—Којић, Градска насеља средњовековне босанске државе, Сарајево, 1978, 166; Д. Ковачевић—Којић, Зворник (Звоник) у средњем вијеку, Годишњак друштва историчара БиХ, XVI, Сарајево, 1965, 27—8.
75. К. Јиречек, Трговачки путеви и рудници, Зборник К. Јиречека, I, 266.
76. М. Ј. Динић, Грађа, II, 57—8; Had, Cons. min. XII, 168' (16. VI 1450).

77. М. Ј. Динић, Грађа, II, 36, 18—9, 21, 29 и 31.
78. Ј. Калић—Мијушковић, Београд у средњем веку, Београд, 1967, 86 и 87, 297—8.
79. HAD, [Reform. XXXIII, 31—1]; Д. Динић—Кнежевић, Тканине, 67.
80. Љ. Стојановић, Повеље и писма, I—1, 149 (1450).
81. HAD, Test. not. IX, 19—20 од 17. VIII 1402. — Од мање занимљивих завештања, која су састављена на Руднику, осим оних која се доле помињу, ваља поменути: тестамент Радоваца Припковића (XI, 37, 12. XII 1419, 9. VII 1420), Дапка Припковића (XII, 60'—61, 31. X 1432, 16. IV 1433) и Јакова Николиног (XV, 166—66', 19 I и 11. IX 1453). Сви дубровачки насељеници којима су опоруке регистроване у Дубровнику умрли су на Руднику нешто пре другог овде поменутог датума.
82. HAD, Test. not. XI, 14' од 14. VI 1419. — Сведоци пред којима је написана опорука били су: Влатко Добровојевић, Михоч Весеоковић, Богосав Доброславић, Ратко Милетић, Џиван Прогоновић, Богдан Петровић и Симко Маројевић (Исто).
83. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 16—7.
84. HAD, Test. not. XI, 198'—200 од 11. IV 1429; Д. Динић—Кнежевић, Тканине, 256.
85. HAD, Div. not. XIV, 116 од 16. VII 1424.
86. HAD, Lam. for. VIII, 15' од 1. V 1428.
87. HAD, Div. not. XIX, 221'—22; И. Божић, Дубровник и Турска, 74, нап. 73.
88. HAD, Div. not. XVI, 49 од 1. III 1429. — Судијски колегиј сачињавали су: Лонко Томашинић, Божићко Матковић и Стојко Милетић; постоји налог од 31. маја 1428. да се закаже рочиште, али је ту био тужилац Симко Маројевић, а Јаков Николић је био тужен; одлука са Медојем као судијом није нађена.
89. HAD, Div. not. XXI, 103'—4 од 24. II 1437; Cons. min. VII, 88' од 21. IX 1436.
90. HAD, Test. not. XIII, 3'—4 од 20. II 1438 — Завештање је начињено на Руднику 24. маја 1437. пред сведоцима: Симком Маројевићем, Будисавом Богавчићем, Радојком Гојаковићем, Божићком Спарожићем и Милетом Прибињићем (Исто).
- 91—92. К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА XI, 80—1, № 80; М. Ј. Динић, Грађа, II, 46 (сведоци: Божићко Матковић, Радивој Миладиновић, Рајко Кутушић, Михоч Весичковић и Вудак, ортак Радојка Гојаковића); И. Божић, Дубровник и Турска, 97; кадија на Руднику још 1439; М. Ј. Динић, Грађа, II, 46.
93. N. Iorga, Notes et Extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècles II, Paris, 1900, 386, 395; И. Божић, Дубровник и Турска, 92, 96.
94. К. Јиречек, Споменици српски, Споменик СКА XI, 83. — Поменути Радивац Миладиновић био је активан на Руднику још и крајем 1450. Тада је водио трговачко друштво са Радовацом Прибињићем, коме се обавезао да ће му на Руднику испоручити девет либара сребра, у име оних дужника које је написао Стефан Дијак; испорука би се обавила за месец дана, кад би обојица били на Руднику HAD, Div. sanc. LXIII, 134 од 22. IX 1450).
95. Исто, 84; HAD, Lam. for. XVI, 112 од 27. I 1443 (као сведоци: Ђурађ Радошић, Прибоје Богојевић, Џивко, звани Рачонело, Матко Витковић, неки Добрил и други).
96. Gelcich—Thallóczy, Diplomatarium relationum reipublicae radusane cum regno Hungariae, Budapest, 1887, 447.
97. К. Јиречек, Историја Срба, I, Београд, 1952, 425; II, 368; И. Воје, Кредитна трговина у средњовековном Дубровнику, Сарајево, 1976, 240, бел. 159.
98. HAD, Deb. not. XXII, 149' (26. VIII 1445); XXIII, 42 (3. V 1447), 46 (9. V 1447).
99. HAD, Div. not. XXXIII, 32, 152—2', 165.
100. И. Божић, Дубровник и Турска, 12, 69—70, 72—3; Б. Храбак, Трг Ваљево у средњем веку, Историјски гласник, 3—4/1953, 98.

IV

1. И. Божић, Дубровник и Турска, 281.
2. HAD, Div. sanc. LXX, 51'—2 од 12. III 1461.
3. HAD, Cons. min. XV, 186' (27. VI 1461) и од 30. XII 1461.
4. HAD, Sent. sanc. XXV, 86'—7 од 27. XI 1462.
5. HAD, Test. not. XX, 128'—9; И. Божић, Дубровник и Турска, 296—7.
6. HAD, Cons. min. XVII, 68, 72' од 13. и 21. III 1462; С. Ђирковић, Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба, Београд, 1964, 247.
7. Б. Храбак, Трг Ваљево у Средњем веку, Историјски гласник бр. 3—4 1953, 101.
8. HAD, Div. not. LIX, 57 од 21. VI 1475.
9. Евлија Челеби, Путопис, превео Х. Шабановић, Сарајево, 1979, 379.
10. Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina, digessit Sp. Nodilo. МСХСМ XXIV, Загреб, 1883, 264—5; Annales anonumi, 70 (Порта је због ненаплаћеног дуга повећала трибут на 13.000 дуката, а једна турска колона продра је и пљачкала у Конавлима од Љуте до Пријевора).
11. HAD, Deb. not. XLIX, 133 од 6. III 1484; И. Воје, Кредитна трговина, 315—16. — Са Рудником је 60-их година пословао и домаћи трговац из Новог Брда Бранко Крупниковић, који се радо бавио трговином сољу и који је нешто касније примио ислам и био турски функционер финансијске струке (HAD, Div. sanc. LXXIII, 67' од 21. V 1466). — Дубровчани на Руднику, немајући довољно обртног капитала, примали су у завичајном граду тканине и другу увозну робу на кредит. То је био случај и са Радованом Илићем, који је пословао на Руднику. Нагло проширење послова страним кредитима обично би водило пословном банкроту и инсолвентности таквих малих трговаца без властитих пара, па се више нису могли појављивати у родном граду, јер би их као дужнике затворили. Кад би, ипак, настали случајеви да треба да дођу у Дубровник, они би морали тражити од својих поверилаца пропусницу (салвускондукт). Такву дозволу доласка добио је руднички трговац Р. Илић, првих дана септембра 1493. (HAD, Div. not. LXXIII, 18 од 4. IX 1493).
12. HAD, Cons. rog. XXXII, 58' од 17. X 1511.
13. HAD, Cons. rog. XXXIII, 286' од 11. III 1516.
14. HAD, Deb. not. LXXII, 46—6' од 19. XI 1516.
15. HAD, Div. sanc. CX од 26. X 1520.
16. Ј. Тадић, Дубровачки портрети, Београд, 1948, 15 и даље.
17. М. Ј. Динић, За историју рударства, II, 11.
18. HAD, Div. not. XCVI, 14 од 12. VI 1521.
19. HAD, Cons. rog. XXXVI, 221 од 23. VI 1522.
20. HAD, Cons. rog. XXXVIII, 135 од 16. VI 1526.
21. HAD, Cons. min. XXXV, 195 од 27. VIII 1526. — Чак и према извештају Родофиникина 1808. године, Турци су у своје време извозили велике количине бакра са Рудника, кријући се од Порте (М. Коларић, Проблем наоружања за време првог српског устанка и Карађорђева тополивница у Београду, Историјски гласник бр. 4/1949, 37; Т. П. Вукаловић, Производне снаге Србије у доба Првог српског устанка 1804—1813, год. Врањски гласник, IV, 1968, 36).
22. За пословну биографију Марина Вукчића ваља консултовати следеће архивске документе: HAD, Div. sanc. CX, 102' (1521) Proc. not. XIIIa, 223 од 23. III 1523 (именовање пуномоћника у Дубровнику); Liber dotium XIII, 2' од 9. IV 1530 (150 дуката мираза са женом Магдаленом); Deb. not. LXXIX, 3, 18' 21, 23 (задуживање 1530—33); Deb. not. LXXXIII, 57, 100, 166, 167' (задуживање 1542—45); Div. sanc. CXXXI, 203—3' од 30. VII 1546 (регистрација ненаплаћене обвезнице); Div. not. CIX, 285' од 7. VIII 1548. (гарантија за исплату 200 дуката), 80—0' од 2. XII 1546 (регистрација облигације на 270 дуката, јер није на време била намирена).
23. HAD, Deb. not. LXXV, 13 од 25. X 1521.
24. HAD, Cons. rog. XXXVI, 26 од 28. II 1521. (уздарје је износило 500 акчи, тј. два и по пута више него вредност ћилима).

25. HAD, Libro delli signori chazamortj 1500—1530, f. 54', 58, 69, 74', 99'.
26. HAD, Liber dotium XIII, 2' од 9. IV 1530.
27. HAD, Div. not. CIV, 23' од 14. VI 1536.
28. HAD, Div. not. CII, 173 од 14. VII 1534.
29. HAD, Div. sanc. CXX, 208 од 14. XI 1532.
30. HAD, Lett. Lev. XXII, 227 од 25. IV 1541.
31. HAD, Tut. not. I, 159 од 14. I 1546.
32. HAD, Lam. polit. V, 158.
33. Ј. Тадић, Дубровачка архивска грађа о Београду, књ. I, Београд, 1950, 48, № 88 од 31. V 1550; Б. Храбак, Дубровачки трговци у Београду под Турцима 1521—1551. године, Годишњак града Београда, XIII (1966), 39.
34. HAD, Tut. not. IV, 180' од 23. VII 1594.

V

1. М. Спахо, Турски рударски закони, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине XXV, св. 2, Сарајево, 1913, 166.
2. С. Ризај, Рударство Косова и суседних крајева, Приштина, 1968, 36, 38—9, 40, 114. — Вид. и: А. Матковски, Непознати бунтови во Охридскиот санџак од 1566—1576. година. Прилози МАНУ II, 1, Скопје, 1971, 55—6 (Ђулад изливана 1571. на Руднику и у Смедереву на топове начињене у Скадру).
3. С. Ризај, н. д., 43 и 144, 105, 106, 114, 136, 148.
4. В. Симић, Некадашње рударство гвожђа у Шумадији, Рударски гласник, дог. XV, св. 1, Београд, 1976, 97—8, 101, 96, 99. — Топионица за гвоздену руду одржала се у Баху све до 1924. године (као под. 6/V, стр. 172).
5. О. Зиројевић, Турско војно уређење у Србији 1459—1683, Београд, 1974, 227—8.
6. Ђ. Петровић, Неки подаци о изради топовских кугли у Србији и Босни у XV и XVI веку, Весник Војног музеја, XI—XII, Београд, 1966, 169, 173, 176, 177.
7. Х. Шабановић, Турски извори за историју Београда, Београд, 1964, 18.
8. R. Anhegger, Beiträge zur Geschichte des Bergbau im osmanischen Reich I, Istanbul 1943, 149; M. Berindei — A. Berthier — M. Martin — G. Veinstein, Code de lois de Murad III concernant la privonice de Smederevo, Südost—Forschungen XXXI, München 1972, 143, 146, 153.
9. Комисија за писање историје БиХ (при Академији наука и умјетности БиХ), Инв. бр. 75, Ahkjam defteri из 973 године Хиџре, фотокопија 238, стр. 59—60 превода А. Полимца; наредба Порте рудничком кадији издата 10. маја 1566.
10. Д. Бојанић, Турски закони и законски прописи из XV и XVI века за смедеревску, крушевачку и видинску област, Београд, 1974, стр. 87, № 73/XII.
11. Исто, стр. 93-5, №77/I, III, IV, V, VI, VII, IX, XVI; стр. 28-9, № 19/I.
12. В. Скарић, Старо рударско право и техника у Србији и Босни, Београд, 1939, 89—90.
13. Исто, 90—91.
14. Г. Елезовић, Из цариградских турских архива Mühimme defteri, Београд, 1950, 230, III—204.
15. Исто, стр. 387, III—1703 и 393, III—1774; 400, III—1824 и 390, III—1729; 335, III—1199.
16. Комисија, инв. бр. 139, фк. 185, стр. 273—4 превода А. Полимца.
17. Исто, инв. бр. 75, Ahkjam defter из 973 године од Хиџре, фк. 211, стр. 16—7 превода А. Полимца.
18. Basvekâlet arsivi (Истанбул), Mühimme defteri VI, стр. 607, № 1341 од 4. VI 1565.
19. Д. Бојанић, Турски закони, стр. 87, № 74/V и стр. 88.
20. М. Васић, Мартолози у југословенским земљама под турском владавином, Сарајево, 1967, 122—4, 110, 124, 133.

ЋУДНИК ПОД ШТУРЦЕМ И ЊЕГОВА ДУБРОВАЧКА НАСЕОБИНА

21. Basvekâlet arsivi X, 130; О. Зиројевић, Турско војно уређење, 188.
22. М. Васић, н. д, 108.
23. В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд, 1950, 289.
24. О. Зиројевић, Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године, Београд, 1984, 179.
25. Евлија Челеби, н. д, 379—80 и 66.
26. В. Симић, Историски развој, 199.

VI

1. Д. Павловић, Финансије и привреда за аустријске владе у Србији, Глас СКА, 64, Београд, 1901, 27.
2. Official Langer, Serbien unter kaiserlichen Regierung 1717—1739, Mitteilungen des Kriegs—Archivs, Neue Folge, B. III, Wien 1889, 214.
3. Исто, 225, 221, 238—9, 241, 245.
4. В. Симић, Историски развој, 201.

RUDNIK — POD — ŠTURCEM ET LA COLONIE FONDÉE PAR DUBROVNIK
DANS CE CENTRE MINIER ET COMMERCIAL

Se fondant sur les matériaux publiés et non publiés des Archives de Dubrovnik et sur les ouvrages de chercheurs — spécialistes dans les domaines de la géologie et de la numismatique — l'auteur de cette étude décrit tout d'abord la situation de Rudnik et son rôle dans l'histoire politique; il examine ensuite les informations sur Rudnik en tant que mine et centre commercial, fournies par les archives de Dubrovnik, ainsi que par d'autres sources, pour s'appesantir sur l'accroissement du nombre des immigrants provenant de Dubrovnik et sur leurs activités économiques: il expose dans le détail les conjonctures, en retraçant les litiges qui étaient arbitrés dans la colonie même, l'accent étant toujours mis sur la différence entre les patriciens riches et ceux qui appartenaient aux couches pauvres de la population. La quatrième partie est consacrée à l'analyse des informations non publiées, puisées dans les archives et relatives à la colonie de Dubrovnik à Rudnik, à l'époque de la domination turque; le chapitre suivant décrit les conditions générales de vie, de travail et de commerce à Rudnik, sous les sultans; le dernier chapitre, le sixième, comprend les faits puisés dans la littérature qui est fondée sur les archives autrichiennes relatives à Rudnik de la période de 1718 à 1796, qui est celle de la domination autrichienne; cependant, pour cette période, pendant laquelle il y eut des tentatives d'exploiter la mine, il n'existe que des indications statistiques concernant la structure de la population, la possession de propriétés immobilières et foncières et la production.

Dans le premier chapitre l'auteur suit dans le détail la situation de Rudnik, dont la possession fut disputée par le roi Dragoutine et son fils Vladislav, ensuite par le roi Miloutine et son fils Etienne Detchanski. Pour la possession de Rudnik luttèrent par la suite les seigneurs féodaux Nikola Altomanović et le prince Lazare Hrebeljanović. Le second chapitre traite des Saxons, des stagnations temporaires de la production, des minerais extraits (cuivre, plomb, argent), des prix des métaux fabriqués, de l'hôtel de la monnaie, des espèces de monnaie frappées à Rudnik, de la population d'origine différente (immigrés provenant de Kotor, de Bar, d'Ulcinj, de Split, de Trogir, d'Albanie, de Valachie, de Grèce, de Venise et peut-être, de Florence), du caractère des douanes et des douaniers originaires de Dubrovnik, des nobles locaux, des feudataires serbes et des consuls de Dubrovnik, de la protection des individus et des biens, de la production annuelle de l'argent (600 livres, ce qui équivaut à un peu moins de 200 kilogrammes). Le troisième chapitre est consacré à l'importation et à l'exportation des marchandises, à l'achat et à la vente des puits de mine, aux contacts d'affaires avec les citoyens de Dubrovnik résidant à Smederevo et à Belgrade, dans les centres miniers du bassin de la Drina et au pied de Kopaonik, voire dans les villes de la plaine de Kossovo. Le régime commercial changea à partir de l'instauration de la domination turque à Rudnik (en 1458): en raison de l'interdiction d'exporter les métaux, on n'exportait plus que le cuivre, clandestinement, pour passer bientôt à l'exportation de certains produits de l'élevage (cuir et cire), et même des bestiaux, exportation qui devait durer plusieurs siècles. Parmi les résidents de Rudnik, originaires de Dubrovnik il convient de mentionner, dans la première période de domination turque à Rudnik, Divan Pripčinović qui fut étranglé à Dubrovnik, en 1479, du fait que, en sa qualité de douanier turc à Rudnik, il savait trop de choses sur les affaires de ses débiteurs, résidant à Dubrovnik. Rudnik et Bah, localité située dans les environs de Rudnik, étaient d'importants centres de la métallurgie turque (fer et plomb), où l'on produisait des boulets de canon et des balles de fusil. Les Turcs peuplèrent Rudnik d'éleveurs valaques, tandis que pour les gros travaux ils y amenèrent des Yourouks macédoniens et des ressortissants d'autres nationalités. La mine de Rudiste, au pied du mont Avala, était soumise à l'inspection minière de Rudnik. La mine et la fonderie interrompirent toute activité de quelque importance dans les premières décennies du XVIIe siècle.